

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
רשות חסות הנוער, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

"מחסות לעצמאות" – ליווי בוגרי מעונות רשות חסות הנוער מחקר הערכה

דגנית לוי ♦ פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

המחקר נערך ביוזמת אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה ובוצע
בשיתוף רשות חסות הנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון
במשרד הרווחה והשירותים החברתיים

**"מחסות לעצמאות" –
ליווי בוגרי מעונות רשות חסות הנוער
מחקר הערכה**

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

דגנית לוי

המחקר נערך ביוזמת אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה ובוצע בשיתוף רשות חסות הנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים

MEHASUT LE-ATZMA'UT (FROM DEPENDENCE TO INDEPENDENCE)
SUPPORT FOR FORMER WARDS OF THE YOUTH PROTECTION AUTHORITY
Evaluation Study

Dganit Levi, Paula Kahan-Strawczynski

An executive summary in English is forthcoming on the Institute website

עריכת לשון: רעיה כהן
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

ניתן לעיין בדוח חינום באתר המכון : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

אמיתי, ג'; רענן, ר'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ריבקין, ד'. 2011. מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון – צרכים והתערבויות. הוכן כמסמך רקע לאשלים.

בן-רבי, ד'; ארגוב, ד'; סבו-לאל, ר'. 2003. יוצאי המפתנים בישראל: מחקר מעקב. דמ-433-03.

ואזן-סיקרין, ל'; בן סימון, ב'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'. 2012. "נקודת מפנה" לקידום יזמות והכנה לעולם העבודה בקרב בני נוער במצבי סיכון: מחקר הערכה. דמ-601-12.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; בן-סימון, ב'; קונסטנטינוב, ו'. 2013. השירות לשיקום נוער: מאפיינים וצרכים של אוכלוסיית המפתנים והמית"רים. דמ-637-13.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; לוי, ד'. 2011. מאפיינים וצרכים של קטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער. דמ-585-11.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; יורוביץ, ל'. 2009. מעבר לעולם העבודה וקידום תעסוקתי: תכניות בעבור בני נוער וצעירים בסיכון בארצות-הברית ובמדינות נוספות ב-OECD – סקירת ספרות. דמ-521-09.

נאון, ד'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ואזן-סיקרין, ל'; הדר, י'; קונסטנטינוב, ו'. 2013. השתלבות צעירים בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים: ממצאים עיקריים. דמ-645-13.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il, ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית המחקר

בדוח זה מובאים ממצאי מחקר הערכה על התכנית "מחסות לעצמאות" – תכנית לליווי בוגרי מעונות חסות הנוער. רשות חסות הנוער הנה אחד משירותי האגף לנוער וצעירים ושירותי תקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. הרשות מופקדת לפי חוק על מתן טיפול חוץ-ביתי. הטיפול נעשה לפי שני צווי בית משפט:¹ (1) חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול התש"א-1971 – בעת הפניית בני הנוער למעון על-ידי שירות המבחן לנוער הם היו קטינים עוברי חוק; (2) חוק הנוער טיפול והשגחה התש"ך-1960 – בעת הפניית בני הנוער למעון הם נזקקו לסידור חוץ-ביתי עקב אי-תפקוד הורי או מצבי סכנה במסגרת המשפחה. רמת הנזקקות הגבוהה של בוגרי רשות חסות הנוער, לצד הצורך להבטיח את ניצול החוסן הטמון בהם, הובילו למסקנה שהם זקוקים לליווי אינסטרומנטלי ונפשי אינטנסיבי בעת ההתמודדות עם חזרתם לקהילה, למשל במציאת עבודה, בהמשך לימודים או הכשרה מקצועית ובמציאת דיור של קבע.² בשנת 2009 הוחלט במשרד הרווחה והשירותים החברתיים להעביר את תפקיד הליווי של בוגרי מעונות חסות הנוער למיקור-חוץ. עמותת עלם זכתה במכרז להפעלת תכנית הליווי, והיא מספקת ליווי זה מאז ספטמבר 2010.

מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל התבקש להעריך את יישום התכנית. המחקר בוצע בשנים 2011–2013. הוקמה ועדת היגוי שליוותה את המחקר. השתתפו בה נציג מאגף בכיר לתכנון, מחקר והכשרה, בתפקיד יושב ראש הוועדה; המפקחת האחראית לתכנית מרשות חסות הנוער ומנהלת התכנית מעמותת עלם. ועדת ההיגוי עקבה אחר ביצוע המחקר, שמעה את הממצאים ושימשה פורום לדיון בהם.

תיאור התכנית

במאי 2010 זכתה עמותת עלם במכרז להפעלת תכנית הליווי. התכנית החלה ללוות בוגרים בספטמבר 2010. בחודשים הראשונים לוו רק בוגרים מעטים.

אוכלוסיית היעד של התכנית: אוכלוסיית היעד הפוטנציאלית של התכנית היא כל הבוגרים מכל מעונות חסות הנוער. החוק מחייב את המדינה לספק מעקב רק אחר בוגרים שטופלו לפי *חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול*, אולם עמותת עלם התחייבה ללוות גם בוגרים שטופלו לפי *חוק הנוער טיפול והשגחה*. למרות זאת, יש לשים לב לעובדה שההצטרפות לתכנית היא וולונטרית, כלומר הבוגרים אינם מחויבים להיעזר בה. יש להדגיש כי החניכים מסיימים את שהותם במעון בגילים שונים ובמועדים שונים, כך שבתכנית משתתפים בני גילים שונים המצטרפים לתכנית במועדים שונים.

בתכנית שלושה שלבים: (1) התוויה – כארבעה חודשים לפני סיום הטיפול במעון ולאחר יציאת הבוגר בחזרה לקהילה נבדקים אתו צרכיו ונבנית תכנית לשילובו בקהילה; (2) ליווי – התכנית שנבנתה בשלב

¹ יוגב, ט'; נחמן, מ'; גורבטוב, ר'; בן שמחון, מ'. 2012. "האוכלוסייה שבטיפול רשות חסות הנוער". בתוך: **סקירת השירותים החברתיים 2011**. צבע, י'; גורבטוב, ר'; בן שמחון, מ' (עור'): עמודים 173-182, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.

² בנבישתני, ר'. 2007. **צעירים הבוגרים ממסגרות של השמה חוץ-ביתית: אתגרים ושירותים**. האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.

ההתוויה מיושמת תוך כדי תיווך בין הבוגר לבין שירותים בקהילה; (3) עצמאות – כאשר הבוגר עצמאי יותר, אינטנסיביות הליווי פוחתת.

צוות התכנית: הצוות כולל מנהלת, שש רכזות המלוות את הבוגרים ושתי רכזות מתנדבים.

כל בוגר מלווה באופן אישי על-ידי רכזת. בהתחלת הפעלתה של התכנית הועסקו חמש רכזות, כל אחת בחצי משרה. כל רכזת ליוותה כ-20 בוגרים. בהמשך ליוותה כל רכזת כ-30 בוגרים, נוספה גם רכזת שישית, והיקף המשרה של רכזת אחת הוגדל (מ-50% ל-75% משרה).

הליווי כולל שלושה רכיבים: (1) בניית תכנית לחיים עצמאיים בקהילה; (2) בניית רשת תמיכה של שירותים; (3) הקניית מיומנויות לחיים עצמאיים. נוסף על כך, התכנית מציעה פגישות אישיות עם מתנדב לבוגרים הרוצים בכך והזקוקים לליווי אינטנסיבי יותר.

התכנית מופעלת במימון משרד הרווחה והשירותים החברתיים ובתמיכת קרן גנדיר.

מחקר ההערכה

מטרת המחקר הייתה ללמוד על יישום התכנית ולבחון את מצב שילוב הבוגרים בקהילה (כל אחד במועד שבו חזר אליה) כדי ליצור בסיס לשיפור התכנית ולקבלת החלטות על המשך הפעלתה. הדוח מציג מידע על יישום התכנית ותוצאותיה מסוף השנה הראשונה להפעלתה ובמהלך השנה השנייה והשלישית.

אוכלוסיית המחקר: המחקר כלל את כל הבוגרים משתתפי התכנית ששבו לקהילה מיוני 2011 עד יוני 2012 ושהו בה לפחות חודשיים. 70 בוגרים עמדו בקריטריון זה.

מערך המחקר: במחקר נאסף מידע איכותני וכמותי ממקורות שונים:

- ◆ המידע האיכותני נאסף באמצעות ראיונות וקבוצות מיקוד עם אנשי מטה ושטח מרשות חסות הנוער, מנהלת התכנית והרכזות, נציגה ממטה עמותת עלם ונציגי שירותים בקהילה המטפלים בצעירים. איסוף מידע זה התבצע בשני מועדים על מנת לעקוב אחר התפתחות התכנית ולבחון את ההתמודדות עם קשיים וסוגיות שנמצאו במועד הראשון. נוסף על כך בוצעו ראיונות עומק עם 12 בוגרים המשתתפים בתכנית ושהיו בשלב העצמאות – לקראת סיום השתתפותם בתכנית. המידע האיכותני מתייחס להיבטים שונים של יישום התכנית, של צורכי הבוגרים ושל תרומת התכנית לקידום השתלבות הבוגרים בקהילה.
- ◆ המידע הכמותי נאסף מהרכזות המלוות באמצעות שאלון על כל הבוגרים משתתפי התכנית לפי ההגדרה של אוכלוסיית המחקר (ר' לעיל). בסך הכול התקבל מידע על 57 מתוך 70 הבוגרים שנכללו באוכלוסיית המחקר. פער זה נובע בעיקר מקושי בעקבות התחלפות רכזת באחד המחוזות. הרכזת החדשה לא הכירה מספיק את הבוגרים ולכן התקשתה במילוי השאלונים. השאלון התמקד בבדיקת מאפיינים וצרכים של הבוגרים, יישום הליווי ותוצאות השילוב מחדש בקהילה.

איסוף המידע הכמותי החל ביוני 2011, כתשעה חודשים לאחר התחלת מתן ליווי במסגרת התכנית. כאמור, במחקר נכללו בוגרים בעלי ותק שונה זה מזה בתכנית. חישוב הוותק בתכנית כלל את ארבעת חודשי הליווי של הבוגר במעון לפני חזרתו לקהילה (בשלב ההתוויה). הוותק הממוצע עמד על 14.6 חודשים לאחר הצטרפות הבוגר לתכנית: 35% אחרי ליווי של פחות משנה, 38% בין שנה לשנה וחצי ו-27% מעל שנה וחצי.

◆ על-פי התכנון כלל המחקר גם איסוף מידע כמותי נוסף (גם הוא באמצעות שאלון על כל הבוגרים משתתפי התכנית, במילוי הרכזות) כשנה וחצי לאחר ההצטרפות לתכנית. מטרת השאלון השני הייתה לבדוק שינויים במצב הבוגרים ואיך התכנית תרמה להם. אולם עקב עומס עבודה רב על הרכזות והזמן הרב שנמשך איסוף המידע בשאלון הראשון לא התקיים איסוף המידע הכמותי השני. במקומו הורחב מספר ראיונות העומק עם בוגרים מ-8 ל-12. שינויים אלו במערך המחקר קיבלו את אישור ועדת ההיגוי שליוותה את המחקר.

ראוי לשים לב לקושי להעריך את התרומה הייחודית של התכנית למצבם של הבוגרים המשתתפים בהיעדר השוואה לקבוצת ביקורת, שהייתה מאפשרת לבודד את ההשפעה של התכנית מהשפעתם של התערבויות ומצבים נוספים שהבוגרים חשופים להם. אולם מערך המחקר הנוכחי לא אפשר זאת.

עיקרי הממצאים

1. מצב הבוגרים בעת איסוף המידע עליהם

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

◆ גיל:

- הרוב (58%) הם בני 19-20

- שאר שכבות הגיל מצומצמות יותר: 14% בני 15-17, 16% בני 18 ו-12% בני 21-23

◆ מגדר: מחצית (49%) מהבוגרים הן בנות

◆ קשר זוגי: ל-37% יש קשר זוגי: 2% נשואים, 10% בקשר זוגי קבוע ללא נישואין ו-25% בקשר זוגי מזדמן.

הצו שלפיו הופנו הבוגרים למעון האחרון שבו טופלו

◆ כמחצית (46%) טופלו במעון לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. בעת הפנייתם למעון על-ידי שירות המבחן לנוער היו קטינים עוברי חוק

◆ 42% טופלו במעון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. בעת הפנייתם למעון נזקקו לסידור חוץ-בית עקב אי-תפקוד הורי או מצבי סכנה במסגרת המשפחה

◆ מיעוט (12%) היו במעון ללא צו

◆ קיים הבדל גדול בין הבנים לבנות: רוב הבנות טופלו לפי חוק הנוער טיפול והשגחה, אך רוב הבנים טופלו לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול.

השכלת הבוגרים בעת סיום הטיפול במעון

- הרוב (86%) בני 18 ומעלה
- 18% סיימו רק 10-11 שנות לימוד
- 28% סיימו 12 שנות לימוד
- 54% הם בעלי תעודת בגרות חלקית
- לאף אחד אין תעודת בגרות מלאה.

השתלבות בעיסוק נורמטיבי

במחקר נבחן שילוב הבוגרים בשלושה עיסוקים: עבודה, שירות צבאי / לאומי והמשך לימודים.

- ◆ 82% משולבים לפחות בעיסוק אחד
- ◆ נמצא הבדל לפי גיל – ל-90% מבני ה-19-23 יש לפחות עיסוק אחד לעומת 65% מבני ה-15-18
- ◆ העיסוק הנפוץ ביותר הוא עבודה – 54% עובדים, ללא הבדל לפי גיל
- 83% עבדו לפחות בעבודה אחת. 59% עבדו בשתי עבודות או יותר. 48% מחפשים כיום עבודה
- 55% עובדים במשרה מלאה (היתר במשרה חלקית)
- 50% עובדים בעבודה זמנית
- ◆ 43% מבני ה-18 ומעלה משרתים: 21% בצבא ו-22% בשירות לאומי
- ◆ כ-20% לומדים: 50% מבני ה-17 אך אף אחד מבני ה-15-16. כלומר, הרוב הגדול של הבוגרים בגילאי תיכון שחוזרים לקהילה אינם משולבים במערכת החינוך וגם לא בתכנית להשלמת השכלה, דוגמת תכנית היל"ה; מקרב בני ה-18 ומעלה 17% לומדים.
- ◆ עם העלייה בוותק בתכנית גם שיעור המשולבים בעיסוק עולה: מ-80% בקרב בעלי ותק של עד שנה ל-87% בקרב בעלי ותק של מעל שנה וחצי. מעניינת במיוחד העלייה בשיעור המשרתים בצבא / בשירות לאומי: מ-30% בקרב בעלי ותק של עד שנה ל-41% בקרב בעלי ותק של שנה או יותר.
- ◆ רוב המשולבים בעיסוק מתפקדים בו היטב, מתמידים ומקיימים יחסים תקינים עם הממונים עליהם; עם זאת, רק מיעוט (כ-30%) שבעי רצון ממה שהם עושים.
- ◆ ל-18% אין כל עיסוק: 35% מבני ה-15-18, 10% מבני ה-19-23
- ◆ כפי שניתן לראות נמצא שילוב רחב היקף של בוגרים בעיסוק נורמטיבי, בעיקר בעבודה ובמידה לא מעטה בשירות צבאי / לאומי; עם זאת נמצא שהיו הרבה קשיים בשילוב בעבודה, אשר התבטאו גם בהחלפה מרובה של מקומות עבודה (הקשורה לאופי העבודה, בהיותה עבודה זמנית; לקושי של הבוגרים להתמיד בעבודה ולחוסר שביעות רצון מעבודתם).

הסדר מגורים

- ◆ 49% גרים בבית ההורים: 32% מהבנות לעומת 65% מהבנים. כצפוי, אחוז גבוה יותר של הצעירים יותר גרים בבית ההורים: 82% מבני ה-15-18 לעומת 35% מבני ה-19-23
- ◆ 51% אינם גרים בבית ההורים:

- 28% גרים בדירת שירות לאומי, בדיור לחיילים בודדים, בדירת "מדרגה" או בדיור אחר לחסרי קורת גג
- 19% גרים בדירה שכורה או אצל חברים או קרובי משפחה
- 4% הם חסרי קורת גג.

מקורות הכנסה וצורך בסיוע כלכלי

- ◆ לכולם יש לפחות מקור הכנסה אחד. 81% צריכים סיוע כלכלי
- ◆ אחוז נמוך יותר מהבנות מקבלות סיוע כספי מהמשפחה: 39% בהשוואה ל-57% מהבנים.

קשר עם ההורים ותמיכה הורית

- נבחן הקשר עם ההורים. הוצאו מהניתוח בוגרים שהרכזות לא ידעו לדווח אם הם בקשר עם אחד מההורים. אין בוגרים שהוריהם נפטרו. כצפוי, לשיעור גבוה יותר מבני ה-15-18 יש קשר עם ההורים לעומת בני ה-19-23. כמו כן נמצא הבדל בין הקשר עם האם לבין הקשר עם האב:
- ◆ לרוב (82%), ללא הבדל לפי מגדר, יש קשר עם האם:
    - 94% מבני ה-15-18
    - 77% מבני ה-19-23
  - ◆ לאחוז נמוך יותר (59%) יש קשר עם האב:
    - 86% מבני ה-15-18
    - 47% מבני ה-19-23
  - ◆ עם זאת, רק אצל 20% מהבוגרים הוערך שלפחות אחד מההורים מהווה מקור לתמיכה רגשית.

מצב חברתי ובריאות נפשית

- ◆ רק ל-35% יש חברים שאתם הם יכולים להתייעץ
- ◆ 53% מרגישים בדידות, להערכת הרכזות
- ◆ ל-26% בעיה נפשית מאובחנת: 36% מהבנות לעומת 17% מהבנים.

מקורות תמיכה

- נבנה מדד הסופר את מקורות התמיכה הרגשית שיש לבוגרים. המדד כולל ארבעה מקורות תמיכה: (1) האב/האם; (2) בן/בת זוג בקשר קבוע (בנישואין או שלא בנישואין); (3) חברים; (4) הרכזות (בתור כתובת לבוגר לשיחות בנושאים אישיים).
- ◆ מספר מקורות התמיכה:
    - ל-14% אין אף גורם תמיכה
    - 59% מקבלים תמיכה של גורם אחד בלבד
    - 27% מקבלים תמיכה של 2-3 גורמים
    - לאף בוגר אין תמיכה מכל ארבעת הגורמים

- ◆ מהמקבלים תמיכה מגורם אחד בלבד, 41% מקבלים תמיכה של הרכזת והיתר של חברים, הורים ובני זוג.

צרכים

הרכזות דיווחו על צורכי הבוגרים בעת מילוי השאלון. באותה עת חלק מהצרכים כבר קיבלו מענה מלא או חלקי וחלק לא קיבלו מענה כלל:

- ◆ מספר התחומים שבהם יש לבוגרים צרכים גדול מאוד: בממוצע 8 תחומים (מתוך 11 תחומים שנבדקו).
- ◆ התחומים שבהם הרוב זקוקים לעזרה הם לימודים והכשרה מקצועית (96%), תעסוקה (93%), העצמה אישית (89%), מיצוי זכויות (86%) ובתחום החברתי-רגשי (81%).
- ◆ תחומים בולטים נוספים שבהם יש לבוגרים צורך בעזרה הם בריאות (65%), בעיקר בריאות הנפש), שיפור הקשר עם המשפחה (58%) ודיוור (58%).

2. ליווי הבוגרים

לב לבה של התכנית הנו ליווי הבוגרים. איסוף המידע מתייחס ליישום הליווי לקראת סוף השנה הראשונה ובמהלך השנה השנייה להפעלת התכנית.

מקום התחלת הליווי

הליווי אמור להתחיל במעון. 61% החלו לקבל ליווי במעון ו-39% בקהילה. התחלת הליווי בקהילה היה נפוץ יותר בקרב הבנות מאשר בקרב הבנים. חל שיפור בנושא זה, ובראינות עם צוות התכנית במועד השני למחקר הם סיפרו שכמעט כל הבוגרים מתחילים לקבל את הליווי במעון, ורק במקרים חריגים התחלת הליווי נעשית בקהילה.

מתכונת הפגישות בין הרכזות לבוגרים

נקבע שהרכזת תיפגש עם כל בוגר אחת לשלושה שבועות: תדירות הפגישות תהיה גבוהה יותר בשלב ההתוויה ותפחת בשלבי הליווי והעצמאות.

- ◆ פגישות בתדירות גבוהה אכן מתקיימות עם המשתתפים החדשים בתכנית, וככל שהוותק בתכנית עולה תדירות הפגישות יורדת.
- ◆ בשני מועדי המחקר דיווחו הרכזות על קושי לעמוד בתדירות הפגישות שנקבעה. הסיבות לכך הן חוסר זמינות של הבוגרים ועומס העבודה המוטל על הרכזות.
- ◆ עם 40% מהבוגרים התקיימו פגישות כל 3-4 שבועות בשלושת החודשים שקדמו למילוי השאלון, אך עם 60% תדירות המפגשים הייתה נמוכה מזו שנקבעה כרצויה, ללא קשר לוותק בתכנית.
- ◆ עם 91% מהבוגרים יש להן קשר בין הפגישות, בעיקר קשר טלפוני ודרך Facebook ו-WhatsApp.

אופי הליווי

מהראינות עם הבוגרים עלו ארבעה אופנים בולטים של הליווי:

- ◆ "חליפה אישית": יש התייחסות למאפיינים האישיים ולצרכים היחודיים של הבוגרים

- ◆ תמיכה וייעוץ: לדברי הבוגרים, הרכזות זמינות, מקשיבות, מביעות אכפתיות, מסייעות להשמיע את קולו של הבוגר ונותנות לו גיבוי
- ◆ תיווך בין הבוגרים לבין שירותים בקהילה: לדברי הבוגרים הם מקבלים סיוע במציאת עבודה, קישור לתכנית היל"ה, טיפול בגיוס או בפטור משירות צבאי וסיוע בהתנהלות יום-יומית עצמאית
- ◆ דגש על אחריות הבוגר לחייו: לפי תיאור הבוגרים הליווי מאופיין בשיתוף ובהתייעצות אִתם. הרכזות פורסות לפני הבוגרים את האפשרויות ומציגות נקודות מבט מגוונות, אך מושם דגש על אחריות הבוגרים לבחירותיהם.

התחומים וסוגי ההתערבות

- ◆ הרכזות נשאלו על סוגי ההתערבות שקיבל כל אחד מהבוגרים מתוך שלושת הסוגים הבאים: (1) ליווי על-ידי הרכזות, (2) התערבות פרטנית על-ידי שירות אחר בקהילה, (3) השתתפות בתכנית משלימה בקהילה. אחרי ליווי על-ידי הרכזות, סוג ההתערבות הנפוץ השני הוא התערבות פרטנית על-ידי שירות אחר בקהילה. השתתפות בתכנית משלימה בקהילה נפוצה פחות.
- ◆ הבוגרים מקבלים התערבויות ב-5 תחומים בממוצע. התחומים המרכזיים שבהם ניתנת התערבות: תעסוקה (86%), שירות צבאי / לאומי (80%), לימודים והכשרה מקצועית (77%), התחום החברתי-רגשי (89%), מניעת התנהגויות סיכון (82%), מיצוי זכויות (76%) והתנהלות עצמאית (73%). גם בנושא הדיור יש מספר משמעותי (64%) של מקבלי התערבות. בתחומים בריאות וקשר עם ההורים ניתנת התערבות לפחות בוגרים (51%).

ליווי אישי של מתנדב

התכנית כוללת ליווי אישי על-ידי מתנדב לבוגרים הרוצים בכך והזקוקים לליווי אינטנסיבי יותר. בעת ביצוע המחקר ליוו מתנדבים רק מיעוט מהבוגרים (11%). כלומר, הפעלה בסיוע של מתנדבים נמצאת בראשית דרכה.

המשך גיבוש תהליך הליווי

במהלך שלוש השנים להפעלת "מחסות לעצמאות" עברה התכנית תהליכי הבניה וגיבוש. במועד הראשון למחקר עלה כי שלב ההתוויה הובנה בצורה מסודרת, אולם שלב הליווי ושלב העצמאות דורשים המשך הבניה וחשיבה. במועד השני למחקר דווח שנעשה תהליך הבניה של שלב הליווי. עדיין יש צורך בהמשך הבניית שלב העצמאות והפרדה מהבוגרים.

3. דפוסי העבודה של התכנית עם גורמים שונים

נוסף על ליווי הבוגרים, חלק בלתי נפרד מעבודת צוות התכנית הוא עבודה עם רשות חסות הנוער ועם שירותים בקהילה. במסגרת המחקר בחנו קשרים אלו.

דפוסי עבודה עם רשות חסות הנוער

- ◆ הכנת החניכים לחזרתם לקהילה: אחד מהתפקידים שצוות המעון אמור למלא הוא להכין את החניכים לחזרתם לקהילה, כדי שיוכלו לתפקד באופן עצמאי בקהילה. עם תחילת ההשתתפות בתכנית של הבוגרים, תפקיד מרכזי של הרכזות הוא לבדוק את הצרכים שנותרו בתחום זה, כדי

שיוכלו להמשיך לסייע לבוגרים בחייהם העצמאיים. במועד הראשון למחקר נמצא כי במעונות אכן קיימת מודעות לצורך בהכנת הבוגרים, אולם בפועל, לרוב, היא מועטה. מהראיונות עם הבוגרים עלה כי חלק הרגישו מוכנים לחזור לקהילה, אולם אחרים דיווחו שלא הרגישו כך. הם חששו בעיקר מניהול חיים באופן עצמאי: איך ידעו בלי יד מכוונת אם בחרו ופעלו נכון? עוד חששו מקושי כלכלי ומחזרה לסביבה מזיקה. לקראת סיום המחקר דווח שגויס מימון חד-פעמי מהמדינה להפעלה של תכנית נוספת להכנה לחזרה לקהילה כאשר החניכים עדיין במעונות, גם היא בהפעלה של עמותת עלם. בעת כתיבת דוח זה התכנית בשלבי גיבוש.

♦ **מינוי מפקחת אחראית:** רשות חסות הנוער מינתה מפקחת ארצית בתור אחראית ל"מחסות לעצמאות". למפקחת שני תפקידים מרכזיים: האחד, פיקוח על יישום התכנית בהתאם להנחיות משרד הרווחה והשירותים החברתיים וטיפול בתשלום לעמותת עלם; השני, ליווי מקצועי של התכנית, בהבניה ובפיתוח שלה.

♦ **העבודה המשותפת בין "מחסות לעצמאות" לבין מעונות חסות הנוער:**

- בראשית הפעלת התכנית היא הוצגה למנהלי המעונות ולרכזי הטיפול. צוות התכנית ביקר בכל המעונות ונקבע איש קשר. סוכס שבכל רבעון יעבירו המעונות לתכנית את שמות החניכים הצפויים לשוב לקהילה בחצי השנה שלאחר מכן. כיום מרבית המעונות עושים זאת.
- לרכזות קשר עם כל המעונות שבמחוזן ועם מעונות ממחוזות אחרים שמהם שבים בוגרים למחוז שלהן.
- בשלב ההתוויה על הרכזות לקבל מידע מהמעון כדי להכיר את הבוגר. במועד הראשון למחקר סיפרו הרכזות על שונות בין המעונות במידע המועבר להן. במועד השני דווח על שימוש בטופס אחיד לשם כך.
- הבניית העבודה המשותפת עם המעונות והשגת שיתוף הפעולה עמם דרשו מצוות התכנית משאבי זמן רבים משתוכנן, דבר שהוסיף עומס על עבודת הרכזות. במועד השני למחקר דווח שהרכזות נדרשות להשקיע פחות זמן, כיוון שכבר נוצר שיתוף פעולה פורה עם רוב המעונות.

דפוסי עבודה עם שירותים בקהילה

הרכזות נדרשות להכיר את השירותים ביישובים במחוזן וליצור עמם קשרי עבודה. אך, כל רכזת אחראית למספר גדול מאוד של יישובים ולכן משימה זו מאתגרת ורחבת היקף. במועד הראשון למחקר עלה הצורך להעמיק את ההיכרות בין הרכזות לבין שירותים ולהמשיך להבנות את העבודה המשותפת ואת חלוקת העבודה. במועד השני למחקר דווח על העמקת ההיכרות של צוות התכנית עם השירותים ועל הגברה של מודעות השירותים לצורכי הבוגרים ולמאפייניהם. כל אלה הובילו לשיתוף פעולה פורה יותר ולהגברת האמון ההדדי.

4. היקף השעות שהוקצו לליווי הבוגרים לעומת הדרוש ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרות התכנית

לפי עמותת עלם ורשות חסות הנוער, המשאבים העומדים לרשות התכנית אינם מספיקים ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרותיה. זאת מכמה טעמים:

- ◆ לפי המכרז הוקצו להפעלת התכנית 75 שעות ליווי לכל בוגר המשתתף בתכנית, למשך שנה עד שנה וחצי. המאפיינים והצרכים המורכבים של הבוגרים מחייבים ליווי אינטנסיבי וממושך יותר מזה שאפשר לממש במסגרת שעות אלו.
- ◆ על הרכזת מוטל עומס עבודה רב ביחס להיקף משרתה. למרות שננטו צעדים להקלת העומס חלה עלייה במספר משתתפי התכנית שכל רכזת מלווה. לפי דיווח צוות התכנית ואף הבוגרים, עומס רב זה פוגע לעתים באיכות הליווי. עדות לכך יש בדיווח הרכזות על הקושי לעמוד בתדירות הפגישות עם הבוגרים כפי שנקבעה בתכנית.
- ◆ בעת ביצוע המחקר רק בוגרים מעטים לוו על-ידי מתנדבים. עבודת המתנדבים הייתה אמורה להקל את עומס עבודתן של הרכזות.
- ◆ מדיניות רשות חסות הנוער היא ללוות את כל הבוגרים – מי שטופל במעון לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול וגם מי שטופל במעון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. אולם רשות חסות הנוער מממנת רק את אלה שטופלו במעונות על-פי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. מכאן שנוסף על בעיית ההקצאה הנמוכה מדי של שעות ליווי לכל משתתף עולה בעיה נוספת לגבי העתיד: העדר מימון לליווי הבוגרים לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. ליווי בוגרים אלה מומן עד כה על-ידי עמותת עלם, בהתאם להתחייבותה בזכיית המכרז להפעלת התכנית. אולם עמותת עלם צופה קשיים להמשך מימון זה בעתיד.

5. תרומת התכנית

- המחקר בחן את תרומת התכנית לבוגרים בעיני הבוגרים עצמם, באמצעות ראיונות עומק עם, ובעיני צוות התכנית והמפקחת האחראית מחסות הנוער – בראיונות עם. הבוגרים עצמם ציינו (ודבריהם קיבלו תמיכה גם מדברי שאר המרואיינים) שהתכנית תרמה להם בתחומים אלו:
- ◆ סיוע בשילוב בעיסוק נורמטיבי כגון בעבודה, לימודים או שירות צבאי / לאומי
  - ◆ סיוע במציאת מקום מגורים
  - ◆ עזרה בהתמודדות עם הליכים ביורוקרטיים בשירותים שונים
  - ◆ מתן תמיכה רגשית, במיוחד במצבים של מיעוט ואף העדר מקורות תמיכה טבעיים (למשל הורים וחברים). הבוגרים שבעי רצון מהליווי ומעריכים את התמיכה הרחבה שהם מקבלים
  - ◆ מניעת התנהגויות סיכון: תמיכה וסיוע לשנות דפוסים של התנהגויות סיכון
  - ◆ אימוץ גישה חיובית יותר לחיים
  - ◆ הגברת הביטחון העצמי
  - ◆ איסוף והפצה על-ידי צוות התכנית של מידע על שירותים, קרנות וזכויות בעבור בוגרים.

6. כיווני פעולה

סיכום הממצאים

- ◆ התכנית מהווה תוספת משמעותית למערך השירותים לצעירים בסיכון בקהילה
- ◆ הבוגרים שבעי רצון מהליווי ומעריכים את התמיכה הרחבה שהם מקבלים. גם גורמים נוספים שרואיינו החמיאו רבות לצוות התכנית על המקצועיות, המחויבות והמסירות לתפקיד

◆ מאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית וצורכיהם:

- מרביתם בני 19-20; מחצית הן בנות
- הרוב השתלבו בעיסוק נורמטיבי, ועם העלייה בוותק בתכנית עולה גם אחוז המשולבים בעיסוק. הרוב גם מתפקדים בו היטב; עם זאת, רק מיעוט מרוצים מעיסוקם
- לכולם יש לפחות מקור הכנסה אחד; אך כ-80% זקוקים לסיוע כלכלי
- לרוב הגדול מעט גורמי תמיכה רגשית; לעתים קרובות הרכזת היא גורם התמיכה היחידי
- לבוגרים צרכים רבים ומורכבים בשמונה תחומים במוצע

◆ יישום התכנית:

- הרכזות מתקשות לעמוד בתדירות הפגישות שנקבעה; אך עם רוב הבוגרים יש להן קשר בין הפגישות
- מיעוט מהבוגרים נפגשים גם עם מתנדב
- מוטל עומס רב על הרכזות, הפוגע באיכות עבודתן. נעשו צעדים להקלת העומס, אך חלה גם עלייה במספר הבוגרים שכל רכזת מלווה
- אופן הליווי עבר תהליכי גיבוש והבניה שגרמו לגיבוש וחיזוק של אופני עבודה מותאמים יותר לצרכים ולמאפיינים של הבוגרים; יש צורך בהמשך הבניה של שלב העצמאות.

אתגרים לעתיד

על סמך כל ממצאי המחקר והדיון עם המעורבים בהפעלת התכנית עלו מספר כיווני פעולה, בשתי רמות: (1) המשך פיתוח "מחסות לעצמאות"; (2) המשך פיתוח והרחבה של שירותים לטובת בוגרי מעונות חסות הנוער.

א. כיווני פעולה להמשך פיתוח "מחסות לעצמאות"

1. **המשך גיבוש שלב העצמאות והפְּרָדה מהבוגרים:** במהלך שלוש השנים להפעלת "מחסות לעצמאות", התכנית עברה תהליכי הבניה וגיבוש. במועד הראשון למחקר התברר כי שלב ההתוויה הובנה בצורה מסודרת, אולם שלבי הליווי והעצמאות דורשים המשך הבניה וחשיבה. במועד השני למחקר דיווח צוות התכנית שנעשה תהליך של המשך גיבוש גם של שלב הליווי. עדיין יש צורך בהמשך ההבניה של שלב העצמאות והפְּרָדה מהבוגרים.

2. **המשך בחינה של שילוב מתנדבים בתכנית:** תוכנן שהתכנית תציע למשתתפיה פגישות אישיות עם מתנדבים. בפועל, רק מיעוט נפגשים עם מתנדבים, בעיקר בשל קושי של התכנית לגייס מתנדבים המתאימים לאוכלוסיית התכנית ולדרכי עבודתה (כגון הצורך למצוא מתנדבים מכל הארץ למספר קטן של בוגרים בכל יישוב). מהראיונות ומהממצאים עולה שהמתנדב מהווה כתובת נוספת לפנייה של הבוגר, זמינה בעת הצורך, שאתה יוכל הבוגר ליצור קשר על בסיס שבועי. המתנדב אינו מחליף את הרכזת בתפקידה, אלא תומך בעבודתה. כמו כן מתפתח כיוון חדש – גיוס אנשי מקצוע בתחומים שונים שיספקו שירותים בהתנדבות, למשל פסיכולוגית או יועצת פיננסית. מוצע להמשיך ולפתח כיוונים אלה של שילוב מתנדבים בתכנית.

3. **הרחבת התכנית לכל המגזר הערבי:** התכנית מיועדת לכל בוגרי רשות חסות הנוער. כיום רק חלק מהבוגרים מהמגזר הערבי משתתפים בה. יש צורך למצוא דרכים להרחיב את התכנית לכלל המגזר הערבי ולהתאימה למציאות של מיעוט שירותים בקהילה.
4. **המשך חשיבה על תפקיד הרכזות:** מורכבות תפקיד הרכזות, עומס העבודה המוטל עליה, הגידול במספר הבוגרים המשתתפים בתכנית והקושי בגיוס מתנדבים שיתמכו בליווי הרכזות מחייבים חשיבה מחדש על תפקיד הרכזות. חשוב להמשיך לבחון דרכים להקל את העומס עליה, לקבוע סדר עדיפויות בין המשימות הנדרשות ממנה ולחזק את הכשרתה כמנהלת-מתכללת של ליווי הבוגר.
5. **בחינת היקף השעות לליווי הבוגרים הנחוצות ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרות התכנית:** המאפיינים והצרכים המורכבים של הבוגרים מחייבים ליווי אינטנסיבי ומומשך יותר. העומס על הרכזות, הקושי בגיוס מתנדבים לליווי והצפי של עמותות עלם שלפיו לא תוכל להמשיך לממן את ליווי הבוגרים שטופלו במעונות לפי חוק הנוער טיפול והשגחה מחייבים לבחון מחדש את המשאבים הנחוצים לתכנית.
6. **המשך חיזוק העבודה עם שירותים בקהילה:** ראוי להמשיך ולהעמיק את העבודה המשותפת, הן ברמת המטות והן ביישובים, עם שירותים נוספים בקהילה, דוגמת "השירות למתבגרים", צעירות וצעירים" במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שירותי בריאות (בריאות הנפש וקופות החולים) והמוסד לביטוח לאומי.
7. **פיתוח כלי מדידה ומעקב לתכנית:** עמותות עלם הביעה רצון לפתח כלים כדי לעקוב אחר התכנית ולתמוך ביישומה. הכלים יכולים לכלול מידע על מאפייני הבוגרים, מצבם לאורך זמן, השירותים שאליהם הופנו וכדומה. חשוב לחבר מערכת זו עם מערכת המידע של רשות חסות הנוער, כדי ליעל ולשפר את איכות הטיפול בבוגרים.
8. **הבטחת רצף מענים במצב של שינוי בספק השירות:** בשנת 2009 החליטה המדינה לבצע שינוי בדרך מתן השירות ולהעביר את ליווי הבוגרים מעובדי חסות הנוער (באמצעות התכנית תל"מ) לידי עמותות עלם (באמצעות "מחסות לעצמאות"). במצב של העברת שירות מספק לספק יש צורך להבטיח המשכיות במתן השירות. על-פי רוב לספק החדש נדרש פרק זמן לגיבוש מודל העבודה המלא, ליישומו בשטח ולהטמעתו ברמה ארצית אצל כל הגורמים המעורבים. חשוב שאם תהיה החלפה של ספק שירות בעתיד, תהליך השינוי וההטמעה יהיה הדרגתי ומסודר כדי להבטיח שבוגרים הזקוקים לשירות לא ייפגעו בתקופת המעבר ויוכלו לזכות בליווי הנחוץ להם.

ב. כיווני פעולה להמשך פיתוח והרחבה של שירותים לטובת הבוגרים

- מהמחקר עולה כי ישנם שירותים שאינם נתונים לאחריות "מחסות לעצמאות", אולם פיתוח והרחבה שלהם יסייעו רבות לרווחתם של בוגרי רשות חסות הנוער ובני נוער וצעירים בסיכון בכלל:
1. **העמקת ההכנה לחזרה לקהילה:** הכוונה היא להקניית מיומנויות לחיים עצמאיים במעונות חסות הנוער, על-ידי צוותי המעונות ועל-ידי עמותות עלם - באמצעות תכנית חדשה שתהיה מיועדת לכך.
  2. **חיזוק הרצף הטיפולי:** סוגיה מכריעה שעולה פעמים רבות בהפניה של מטופל משירות לשירות, ובוודאי במעבר מסידור חוץ-ביתי בחזרה לקהילה, היא הבטחת רצף טיפולי. יש למצוא דרכים

שבהן השירותים הרלוונטיים בקהילה ישמרו על קשר עם מטופלים שהוצאו לסידור חוץ-ביתי, כדי שעם החזרה לקהילה יוכלו המטופלים לקבל את השירותים, בהתאם למצבם, ובמיוחד אם הם זקוקים להמשך טיפול אינטנסיבי.

3. הכנת המשפחות לחזרת ילדיהן לקהילה: במעונות ניתן לחניכים טיפול מותאם לצורכיהם. אולם לא אחת ההורים אינם מקבלים טיפול מקביל כדי לחזק את המסוגלות ההורית שלהם. כמו כן, במרבית המקרים לא נעשה עם ההורים תהליך הכנה לקראת חזרת ילדם.

4. יצירת תנאים הולמים להמשך לימודים: בשל רמת ההשכלה הנמוכה של הבוגרים, מיעוט הלומדים בקרבם (אפילו בקרב בני 16-17) והצורך של מרביתם בהכוונה ובסיוע כספי ללימודים, מתעורר הצורך ליצור תנאים הולמים לשילובם במסגרת לימודית מתאימה לשם המשך רכישת השכלה שתאפשר להם השתלבות טובה יותר בתעסוקה בעתיד.

5. יצירת מאגר מידע של מקורות סיוע לבוגרים: צוות התכנית אסף מידע על שירותים, מקורות סיוע כספי וזכויות של הבוגרים. הפצת הידע הזה נעשית כיום בצורה לא מובנית, באמצעות קשרי עבודה שוטפים בין צוות התכנית לגורמים השונים. חשוב למצוא פלטפורמה ממוחשבת וארצית לאיגוד ועדכון שוטף של כל הידע הזה, כך שיהיה נגיש לכל מי שזקוק לו: לבוגרים עצמם, לצוות התכנית, לשירותים בקהילה, לרשות חסות הנוער ולגורמים רלוונטיים נוספים.

6. מעקב אחר מספר הבוגרים: לרשות חסות הנוער אין מאגר מידע מסודר המרכז את המידע על מועד חזרתם הצפוי לקהילה של החניכים, מספר הבוגרים, מי משתתף בתכנית ומי מסיים את הליווי. חשוב ליצור מעקב כזה כדי לפקח על ליווי הבוגרים בקהילה.

7. פיתוח שירותים במגזר הערבי: צוות התכנית העלה את הקושי להפעיל את התכנית שבבסיסה תיווך בין הבוגרים לבין שירותים בקהילה, במצב של מחסור חמור בשירותים במגזר הערבי.

8. הרחבת המשאבים והשירותים לבוגרים (ולצעירים בסיכון בכלל) בקהילה: מעבר לליווי במסגרת "מחסות לעצמאות" דרושה תמיכה משירותים קהילתיים שונים. יש צורך – בהרחבת פריסה של שירותים קיימים ליישובים נוספים; בגיוס שירותים קיימים נוספים לטובת הבוגרים (גם כאלה שהבוגרים אינם נמנים עם קהל היעד הרגיל שלהם); בהפעלה של תכנית להשלמת השכלה, דוגמת תכנית היל"ה, לבוגרים מעל גיל 18; בפיתוח פתרונות דיור; במתן סיוע לבוגרים בהוצאות הקשורות להשתלבות בעיסוק נורמטיבי בקהילה (כגון מימון רישיון נהיגה) ועוד.

הממצאים הוצגו במהלך המחקר ובסיומו במספר פורומים, לדוגמה, בוועדת היגוי שליוותה את המחקר ובוועדת הערכה ומחקר של עמותת עלם. יום עבודה מיוחד התקיים עם הנהלות רשות חסות הנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה. הממצאים הציפו את הצרכים של הבוגרים ואת החשיבות ללוות אותם, סייעו בגיבוש מודל העבודה במהלך תקופת המחקר ומשמשים כבסיס לחשיבה על המשך פיתוח התכנית והפצתה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לכל האנשים שעזרו בביצוע מחקר זה.

ראשית, תודה מקרב לב לבוגרות ולבוגרים שהתראיינו וסיפרו לנו את סיפור חייהם בפתיחות רבה.

תודה מיוחדת וגדולה לצוות התכנית "מחסות לעצמאות" מעמותת עלם שמילאו שאלונים על הבוגרים שהם מלווים והתראיינו בעצמם ושיתפו אותנו בעבודתם עם בוגרי מעונות חסות הנוער.

לשותפינו בוועדת ההיגוי שליוותה את עריכת המחקר: לד"ר יוסף אהרונוב, מאגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ויו"ר ועדת ההיגוי; למוראל נחמן, מפקחת ארצית, רשות חסות הנוער, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים; ולתמי נחמיאס, מנהלת התכנית "מחסות לעצמאות" מעמותת עלם.

תודות לעמיתינו במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר. תודה למרים נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער – על ליווי המחקר והערותיה החשובות לדוח המחקר; לברכי בן-סימון, עוזרת מחקר במרכז לילדים ונוער, על הסיוע בראיונות עם הבוגרים וניתוח המידע מהם; לפידא ניגיס-אכתילאת, עוזרת מחקר במרכז לילדים ונוער, על העזרה בריאיון בערבית; לבן שלומי, שרה טוויטי ותמרה יהלום מיחידת עבודת שדה, על הסיוע באיסוף הנתונים. תודה לרעיה כהן שערכה את הדוח וללסלי קליינמן על ההכנה לדפוס.

תוכן העניינים

1	.....	1. מבוא
3	.....	2. תיאור התכנית "מחסות לעצמאות"
5	.....	3. מחקר ההערכה
5	.....	3.1 מטרת המחקר ושאלות המחקר
6	.....	3.2 אוכלוסיית המחקר
6	.....	3.3 שיטות המחקר
8	.....	3.4 הערות מתודולוגיות על איסוף הנתונים
9	.....	4. מאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית
9	.....	4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים
11	.....	4.2 מאפייני הטיפול בחסות הנוער
12	.....	4.3 השכלת הבוגרים בעת סיום הטיפול במעון
13	.....	4.4 כוחות וכישורים עיקריים
14	.....	5. מצב הבוגרים המשתתפים בתכנית
14	.....	5.1 השתלבות בעיסוק נורמטיבי
18	.....	5.2 הסדר מגורים
19	.....	5.3 מקורות הכנסה וצורך בסיוע כלכלי
20	.....	5.4 קשר עם ההורים ותמיכה הורית
22	.....	5.5 מצב חברתי ובריאות נפשית
23	.....	5.6 מקורות תמיכה
24	.....	5.7 מעורבות בהתנהגויות סיכון
25	.....	5.8 צרכים
28	.....	6. ליווי הבוגרים
28	.....	6.1 היקף הליווי
28	.....	6.2 מתכונת הליווי
31	.....	6.3 אופי הליווי
32	.....	6.4 הסוגים ותחומי ההתערבות
37	.....	6.5 התאמת הליווי לקבוצות ייחודיות של בוגרים
38	.....	6.6 מאפייני הקשר בין הרכזת לבין הבוגר
39	.....	6.7 הקשיים שהרכזות מתמודדות אתם בליווי הבוגרים
40	.....	6.8 ליווי אישי של מתנדבים
41	.....	6.9 המשך גיבוש תהליך הליווי
41	.....	7. דפוסי העבודה של התכנית עם גורמים שונים
41	.....	7.1 דפוסי עבודה עם מעונות חסות הנוער
43	.....	7.2 דפוסי עבודה עם שירותים בקהילה
46	.....	7.3 דפוסי עבודה עם מטה רשות חסות הנוער
47	.....	8. צוות התכנית
49	.....	9. היקף השעות שהוקצו לליווי הבוגרים לעומת הדרוש ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרות התכנית
49	.....	10. תרומת התכנית
50	.....	11. כיווני פעולה
53	.....	ביבליוגרפיה

רשימת הלוחות

פרק 3: מחקר ההערכה

7 סיכום מערך המחקר לאורך שלוש שנות המחקר.....

פרק 4: מאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית

10 לוח 1: מאפיינים אישיים, לפי מגדר וגיל.....

12 לוח 2: מאפייני הטיפול בסידור חוץ-ביתי, לפי מגדר וגיל.....

12 לוח 3: רמת ההשכלה של בני 18+, לפי מגדר.....

13 לוח 4: כוחות וכישורים של הבוגר, לפי מגדר וגיל.....

פרק 5: מצב הבוגרים המשתתפים בתכנית

14 לוח 5: העיסוק של הבוגר, לפי מגדר וגיל.....

16 לוח 6: מאפייני עבודה, לפי מגדר וגיל.....

16 לוח 7: מאפייני שירות בצבא ובשירות לאומי בקרב בני 18+, לפי מגדר.....

17 לוח 8: תפקוד בעיסוק העיקרי, לפי מגדר וגיל.....

19 לוח 9: מאפייני דיור, לפי מגדר וגיל.....

20 לוח 10: מקורות הכנסה, לפי מגדר וגיל.....

21 לוח 11: קשרי משפחה, לפי מגדר וגיל.....

22 לוח 12: מצב חברתי-בריאותי, לפי מגדר וגיל.....

24 לוח 13: מספר מקורות תמיכה בבוגר – מדד מסכם, לפי מגדר וגיל.....

25 לוח 14: מעורבות הבוגרים בהתנהגויות סיכון לפי דיווח הרכזות, לפי מגדר וגיל.....

27 לוח 15: צרכים לסיוע, לפי מגדר וגיל.....

פרק 6: ליווי הבוגרים

29 לוח 16: מקום התחלת הליווי וותק בתכנית, לפי מגדר וגיל.....

31 לוח 17: מתכונת הליווי, לפי מגדר וגיל.....

33 לוח 18: סוגי התערבות שהבוגרים מקבלים בכל תחום.....

34 לוח 19: מספר ממוצע של תחומי התערבות לבוגרים, לפי מגדר וגיל.....

35 לוח 20: מקרב הבוגרים שיש להם צורך: שיעור המקבלים התערבות כלשהי.....

36 לוח 21: שירותים בקהילה שעמם יש קשר – לבוגרים ולרכזות בנוגע לבוגרים, לפי מגדר וגיל.....

39 לוח 22: תפיסת הרכזות: הקשר בין לבין הבוגרים, לפי מגדר וגיל.....

40 לוח 23: קשיי הרכזות עם הבוגר, לפי מגדר וגיל.....

1. מבוא

בדוח זה מובאים ממצאי מחקר הערכה על התכנית "מחסות לעצמאות" – תכנית לליווי בוגרי מעונות רשות חסות הנוער המופעלת על-ידי עמותת עלם. התכנית פועלת מאז שנת 2010.

רשות חסות הנוער הנה אחד משירותי האגף לנוער וצעירים ושירותי תקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. בשנת 2011 טופלו ברשות חסות הנוער כ-1,500 בני נוער. הרשות מופקדת, לפי חוק, על מתן טיפול חוץ-ביתי לבני נוער שהניסיונות הקודמים לטפל בהם לא הצליחו והם נמצאים במצבי סיכון וסכנה. הטיפול נעשה לפי שני צווי בית משפט (יוגב ואחרים, 2012):

1. חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול התשל"א-1971: 60% מהחניכים שייכים לקבוצה זו – בעת הפנייתם למעון על-ידי שירות המבחן לנוער היו קטינים עוברי חוק.

2. חוק הנוער טיפול והשגחה התש"ך-1960: 40% מהחניכים שייכים לקבוצה זו – בעת הפנייתם למעון נזקקו לסידור חוץ-ביתי עקב אי-תפקוד הורי או מצבי סכנה במסגרת המשפחה.

רוב בני הנוער בטיפול חסות הנוער הם בנים: 63%, לעומת 37% בנות. הסיבות העיקריות להפניה של בנים קשורות באלימות (39%) ובעברות רכוש (22%). לעומת זאת, הסיבות העיקריות להפניה של בנות הן תקיפה על רקע מיני (88%), שימוש בסמים ובאלכוהול (78%), קרבנות לגילוי עריות (35%), מעשה אובדני ופגיעה עצמית (37%); (יוגב ואחרים, 2012).

הרשות מפעילה "מרחבים", מסגרות המציעות רמות שונות של הגנה ומגוון דפוסי טיפול: החל ב"מרחב המגן" – מעונות שיש בהם יחידות נעולות (6 מעונות), דרך "מרחב הקידום" – מעונות פנימייתיים (13) וכלה ב"מרחב השילוב" – הוסטלים ומעונות הנשענים על משאבי הקהילה (27); (יוגב ואחרים, 2012). תקופת הטיפול במעון תלויה בצו החל על המטופל ובמצבו התפקודי, החינוכי והטיפול, והיא נעה בין שנה לשלוש שנים (רשות חסות הנוער, 2009).

כפי שמתואר בספרות בהרחבה, צעירים בוגרי השמות חוץ-ביתיות, קל וחומר בוגרי מעונות חסות הנוער (בני נוער הנתונים בקצה רצף הסיכון) הם בעלי רקע אישי מורכב והם חסרים מיומנויות וכישורים רבים הנדרשים לבניית חיים עצמאיים. לעתים קרובות הסביבה שאליה שבים הבוגרים אינה מספקת הזדמנויות להשתלבות נורמטיבית. מסקירת מחקרים על מצבם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות וחלקם דומים לצורכיהם של צעירים אחרים אך ברמת נזקקות גבוהה יותר (Collins, 2001).³ שמעוני ובנבנישתי (2011) מראים במחקרם את ההבדלים בקרב בני 19 בין צעירים שהתחנכו בקהילה לבין בוגרי סידורים חוץ-ביתיים שונים. לדוגמה, בעוד שאצל צעירים שהתחנכו בקהילה ל-5.5% היה תיק פלילי, אצל בוגרי סידורים חוץ-ביתיים ל-22% היה תיק פלילי, ואצל בוגרי חסות הנוער ל-84.2%. זאת ועוד, 48.5% מהצעירים בקהילה זכאים לתעודת בגרות, בהשוואה ל-30.4% מכלל בוגרי הסידורים

³ לסקירה רחבה על מאפיינים של צעירים חסרי עורף משפחתי, בוגרי השמה חוץ-ביתית, ר': אמיתי, ג'; רענן, ר'; כאהן-סטרבצינסקי, פ'; ריבקין, ד'. 2011. **מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון: צרכים והתערבויות. תכנון אסטרטגי, מגמות וכיווני פעולה 2012-2014**. ג'וינט-ישראל אשלים, ירושלים.

החוץ-ביתיים ו-4.3% בלבד מבוגרי חסות הנוער. בחנו במחקר את המאפיינים והצרכים של בוגרי חסות הנוער ואת מצבם הנוכחי. כל אלה מעידים גם הם על הייחודיות והקשיים של בוגרים אלה.

בעקבות הרקע האישי הקשה, משימת היציאה לחיים עצמאיים של צעירים בוגרי השמות חוץ-ביתיות, ובמיוחד בוגרי חסות הנוער, הנה משימה מורכבת. על הבוגרים להשתלב במעגלי החיים הנורמטיביים, לעתים קרובות ללא תמיכה אינסטרומנטלית ורגשית. יציאתם לחיים עצמאיים נעשית בבת אחת, יחסית לזו של צעירים שלא חונכו בהשמה חוץ-ביתית, והמעבר מחיי ילדות לעמידה במשימות החיים העצמאיים חריף יותר (Cashmore & Paxman, 2006). לבוגרי השמות חוץ-ביתיות אין תקופת מורטוריום (דחייה של חובות) המאפשרת חקירה ובחינה (Stein, 2004).

בצד הדיון על סיכון ונזקקות בקרב בוגרי השמות חוץ-ביתיות מתקיים גם מחקר סביב גילויים של חוסן – הסתגלות לנסיבות לא רגילות והצלחה להשיג תוצאות חיוביות ולא צפויות נוכח תנאים של מצוקה. הסתגלות זו כוללת הצלחה למרות תנאים מקשים ושימור קומפוטנטיות במצב לחץ והחלמה מטראומה (Fraser, Richman, & Galinsky, 1999). חוסן, באופן הרלוונטי לנושא הסתגלותם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות, יכול להיות מוגדר גם על-ידי קיומה של התפתחות פסיכולוגית תקינה ועמידה במטלות ההתפתחותיות המצופות על-פי הנורמה (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000).

גוף הידע המצטבר מוביל להסכמה גורפת כי לפעולות החינוך, הטיפול והשיקום המתבצעות בזמן ההשמה החוץ-ביתית יש השפעה מהותית על כישוריו של הצעיר להתמודד באופן יעיל עם משימות חייו כבוגר, מה גם שלהשמה החוץ-ביתית תפקיד נרחב בבניית חוסנו של הצעיר (בנבנישתי, 2007; Jackson & Martin, 1998). ואכן, אחד מתפקידיו של צוות המעון בחסות הנוער הוא להכין את החניכים לחזרתם לקהילה, כדי שיוכלו לתפקד באופן עצמאי ולדאוג לעצמם. הכנה זו חשובה במיוחד נוכח העובדה שלרוב החניכים אין עורף משפחתי שיכול לסייע להם.

רמת הנזקקות הגבוהה של בוגרי חסות הנוער, לצד הצורך להבטיח את ניצול החוסן הטמון בהם, הובילו קובעי מדיניות, מפתחי תכניות וחוקרים למסקנה שצעירים אלו זקוקים לליווי אינסטרומנטלי ונפשי אינטנסיבי בעת ההתמודדות עם משימות חיים חדשות המצופות מבני גילם, כמו מציאת עבודה, המשך לימודים או הכשרה מקצועית ומציאה והחזקה של דור קבוע (בנבנישתי, 2007). ליווי זה צריך להינתן מסיום הטיפול במעון, או אף קודם לכן, ועד להשתלבותם המלאה של הבוגרים בקהילה (אמיתי ואחרים, 2011). לפיכך, מדיניות רשות חסות הנוער היא לדאוג לליווי לבוגרים עם צאתם חזרה לקהילה ולסיוע בשיקומם, כהמשך ישיר לתהליך הטיפולי במעונות.

החוק מחייב מעקב למשך שנה (מתום הטיפול במעון) רק אחר חניכים שטופלו בחסות הנוער על-פי *חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול*. החוק אינו מחייב מעקב אחר חניכים שטופלו על-פי *חוק הנוער טיפול והשגחה* (רשות חסות הנוער, 2009). בעשור האחרון גובשה ברשות חסות הנוער תפיסת מעקב חדשה, ולפיה חיוני ללוות את כל הבוגרים שטופלו על-פי אחד משני הצווים ולתמוך בהם. בעבר הפעילה רשות חסות הנוער את תכנית תל"מ (תמיכה, ליווי ומעקב אחר הבוגרים). במהלך השנים צומצם התקציב המופנה לטובת התכנית, ולכן היו ליווי ומעקב רק של מיעוט מהבוגרים.⁴ בשנת 2009

⁴ על-פי מידע שהתקבל מהמפקחת הארצית האחראית לתכנית

הוחלט במשרד הרווחה והשירותים החברתיים להעביר את תפקיד הליווי למיקור-חוץ (רשות חסות הנוער, 2009). במאי 2010 זכתה עמותת עלם במכרז להפעלת תכנית הליווי "מחסות לעצמאות".

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל התבקש להעריך את יישום התכנית. המחקר בוצע בשנים 2011-2013. הוקמה ועדת היגוי שליוותה את המחקר. השתתפו בה נציג מאגף בכיר לתכנון, מחקר והכשרה, בתפקיד יושב ראש הוועדה, המפקחת האחראית לתכנית מרשות חסות הנוער ומנהלת התכנית מעמותת עלם. ועדת ההיגוי עקבה אחר ביצוע המחקר, שמעה את הממצאים ושימשה פורום לדיון בהם. הממצאים הוצגו במהלך המחקר ובסיומו במספר פורומים, למשל בוועדת הערכה ומחקר של עמותת עלם; והתקיים יום עבודה מיוחד עם הנהלות רשות חסות הנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה. הממצאים הציפו את הצרכים של הבוגרים ואת החשיבות ללוות אותם. הם סייעו בגיבוש מודל העבודה במהלך תקופת המחקר ומשמשים כבסיס לחשיבה על המשך פיתוח התכנית והפצתה.

בפרק הבא בדוח, פרק 2, מתוארת התכנית "מחסות לעצמאות". בפרק 3 מוצגים ההיבטים המתודולוגיים של המחקר. פרק 4 מציג את מאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית ופרק 5 את מצבם של הבוגרים. פרק 6 מוסר מידע על הליווי שקיבלו הבוגרים; ופרק 7 מתאר את העבודה של צוות התכנית עם רשות חסות הנוער ועם שירותים שונים בקהילה. בפרק 8 מוצגות סוגיות הקשורות לצוות התכנית; בפרק 9 יש התייחסות למשאבים העומדים לרשות התכנית לעומת המשאבים הדרושים לה; ופרק 10 עוסק בתרומת התכנית למשתתפיה. בפרק 11 מפורטים האתגרים וכיווני הפעולה להמשך פיתוח התכנית ומועלות הצעות לפיתוח והרחבה של שירותים נוספים לטובת בוגרי מעונות חסות הנוער.

2. תיאור התכנית "מחסות לעצמאות"

כאמור, במאי 2010 זכתה עמותת עלם במכרז להפעלת תכנית הליווי. עם זכייתה הופסקה הפעלת תכנית תל"מ (וכבר קודם לכן צומצם היקף הפעלתה במידה ניכרת). הליווי במסגרת "מחסות לעצמאות" החל בספטמבר 2010. בין מאי 2010 לספטמבר 2010 לא ניתן ליווי לאף בוגר. נוסף על כך, החודשים הראשונים להפעלה אופיינו בהתארגנות וגיבוש של מודל העבודה וכללו ליווי רק למספר מועט של בוגרים.

אוכלוסיית היעד של התכנית: אוכלוסיית היעד הפוטנציאלית של התכנית היא כל הבוגרים מכל מעונות חסות הנוער. כאמור, החוק מחייב מעקב למשך שנה (מתום הטיפול במעון) רק אחר חניכים שטופלו בחסות הנוער על-פי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. בכל זאת התחייבה עמותת עלם ללוות גם בוגרים שטופלו לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. ואולם, יש לשים לב לעובדה שההצטרפות לתכנית היא וולונטרית, כלומר, הבוגרים אינם מחויבים להיעזר בה. חשוב להדגיש כי החניכים מסיימים את שהותם במעון בגילים שונים ובמועדים שונים. כך שגם בתכנית משתתפים בני גילים שונים, המצטרפים לתכנית במועדים שונים.

מטרות התכנית: לתכנית ארבע מטרות עיקריות (רשות חסות הנוער, 2009):

1. לסייע בשילובם של בוגרי מעונות חסות הנוער, בעת חזרתם לקהילה, במסגרת תעסוקתית, לימודית, צבאית או של שירות לאומי ובמסגרת חברתית ומשפחתית
2. למנוע הן את חזרת הבוגרים לדפוסי התנהגות עבריינית והן מצבי סיכון בקרבם
3. להקנות כלים לבוגרים כדי להכינם לחיים עצמאיים
4. לתת משוב למעונות על מהלך השתלבותם של הבוגרים לצורך חידוד הכלים הטיפוליים והחינוכיים.

צוות התכנית: בצוות התכנית תשעה אנשים: מנהלת, שש רכזות מלוות (במחוזות ירושלים, מרכז, שפלה, דרום, צפון והחברה הערבית בצפון) ושתי רכזות מתנדבים (במחוזות צפון ומרכז). הרכזות הן עובדות סוציאליות בהכשרתן ו/או בעלות ניסיון בעבודה עם אוכלוסייה של בני נוער וצעירים בקצה רצף הסיכון.

כל בוגר מלווה באופן אישי על-ידי רכזת. במכרז להפעלת תכנית הליווי נקבע בנוסף (רשות חסות הנוער, 2009) כי הרכזות ישתתפו בוועדת ההערכה המסכמת של החניך במעון וימשיכו ללוות את הבוגר בקהילה. משך הליווי יהיה לפחות שנה ועד 18 חודשים מיום סיום הטיפול במעון.

שלבי התכנית: התכנית בנויה משלושה שלבים:

1. **התוויה** – שלב זה מתחיל כארבעה חודשים לפני סיום הטיפול במעון ונמשך כשהבוגר שב לקהילה. נבדקים הצרכים של הבוגר ונבנית תכנית המשך הכוללת קביעת העיסוק שלו עם חזרתו לקהילה, מציאת מקום מגורים וכד'. על-פי התכנון צריכות להתקיים ארבע פגישות אישיות במעון ולאחר החזרה לקהילה – פגישה אישית פעם בשלושה שבועות. נוסף על כך כולל שלב זה קשר טלפוני בין הפגישות, לפי הצורך.
2. **ליווי**⁵ – בשלב זה פועלים כדי ליישם את התכנית שנבנתה בשלב ההתוויה ולתווך בין הבוגר לבין שירותים בקהילה. על-פי התכנון צריכות להתקיים פגישות אישיות פנים-אל-פנים פעם בשלושה שבועות וקשר טלפוני בין הרכזות לבין הבוגר במועדים שבין הפגישות.
3. **עצמאות** – בשלב האחרון הבוגר מתפקד בצורה עצמאית יותר בקהילה; התדירות והאינטנסיביות של הליווי פוחתות.

סוג הליווי לבוגרים הוא בעיקרו תמיכה (לא טיפול) ותיווך בינם לבין שירותים. להלן רכיבי הליווי ביתר פירוט:

1. **בניית תכנית אישית לחיים עצמאיים** – בשלב ההתוויה: מיפוי צרכים ראשוני, היכרות עם המשאבים האישיים והחברתיים של הבוגר והגדרת מטרות אישיות בתחומי חיים שונים (עיסוק, משפחה, דיור, חברה, בריאות וכד').

⁵ "מחסות לעצמאות" היא כולה תכנית ליווי, אולם בצוות התכנית מקובל לכנות שלב זה בתכנית "שלב הליווי".

2. בניית רשת תמיכה של שירותים ומענים בקהילה – מיפוי ואיתור של שירותים ומענים בקהילה הרלוונטיים לצורכי הבוגר והתנסות שלו ביצירת קשרים וצריכת שירותים. נרקמת רשת תמיכה חברתית, רגשית וכלכלית אשר תהווה קרקע לעצמאות הבוגר בתום הליווי.

3. רכישת מיומנויות וכלים לניהול חיים עצמאיים – מטרתם של הכלים והמיומנויות לאפשר לבוגר לנהל חיים עצמאיים ולחזק את תחושת המסוגלות והאחריות שלו.

4. פגישות עם מתנדב – התכנית מציעה פגישות אישיות עם מתנדב למשתתפים הרוצים בכך והזקוקים לליווי. המטרה היא שהמתנדב יהווה דמות בוגרת ומשמעותית להזדהות ולשיתוף וייפגש עם הבוגר פעם בשבוע.

ועדת היגוי מלווה את התכנית. משתתפים בה המפקחת האחראית לתכנית מרשות חסות הנוער; מנהלת התכנית מעמותת עלם; סגנית מנהלת עמותת עלם; מנהלת קרן גנדיר; מפקחת מחוז מרכז, רשות חסות הנוער ונציג מנהלי מעונות רשות חסות הנוער. התכנית מופעלת במימון משרד הרווחה והשירותים החברתיים ובתמיכת קרן גנדיר.

3. מחקר ההערכה

3.1 מטרת המחקר ושאלות המחקר

מטרת המחקר הייתה ללמוד על יישום "מחסות לעצמאות" ולבחון את מצב השילוב בקהילה של הבוגרים המשתתפים בתכנית (כל אחד במועד שבו חזר לקהילה) כדי ליצור בסיס לשיפור התכנית ולקבלת החלטות על המשך הפעלתה; המחקר בחן את הסוגיות הבאות:

- 1. יישום התכנית:** דרכי הפעולה של התכנית ותפוקותיה, מבחינת –
  - מספר הבוגרים המקבלים ליווי
  - מתכונת הליווי
  - רכיבי הסיוע שהתכנית מספקת לבוגרים במהלך הליווי
  - עבודת הרכזות עם מטה רשות חסות הנוער, מעונות חסות הנוער, שירותים בקהילה ומתנדבים
  - מאפייני הרכזות, תנאי העסקתן, ההכשרה וההדרכה הניתנות להן
- 2. מצבם של הבוגרים לקראת סיום תקופת הליווי:** השתלבות בעיסוק נורמטיבי, דיור, קשר עם המשפחה, מקורות תמיכה חומריים ורגשיים ומיומנויות לניהול חיים עצמאיים
- 3. שביעות הרצון של הבוגרים מהליווי הניתן בתכנית וראיית תרומתו**
- 4. שביעות הרצון של צוות התכנית מהיבטיה השונים:** קשיים ביישום התכנית והצעות לשיפור
- 5. תפיסת צוות התכנית ומטה חסות הנוער:** תרומת התכנית לבוגרים המשתתפים בה ולמערך השירותים.

3.2 אוכלוסיית המחקר

המחקר כלל את כל הבוגרים שהשתתפו בתכנית ושבּו לקהילה מיוני 2011 עד יוני 2012 וששהו בה לפחות חודשיים. 70 בוגרים עמדו בקריטריון זה. יש לשים לב כי המידע נאסף רק על בוגרים המשתתפים בתכנית וכבר שבו לקהילה. היו חניכים נוספים שהחלו לקבל ליווי אבל עדיין היו במעון, בשלב ההתוויה (שלב שמתחיל עוד במעון), והם לא נכללו באוכלוסיית המחקר.

3.3 שיטות המחקר

המחקר בחן את יישום התכנית ותוצאותיה מסוף השנה הראשונה להפעלתה ובמהלך השנה השנייה והשנה השלישית. נאסף מידע איכותני וכמותי ממקורות שונים:

- ◆ המידע האיכותני נאסף באמצעות ראיונות וקבוצות מיקוד עם אנשי מטה ושטח מרשות חסות הנוער, מנהלת ורכזות התכנית, נציגה מהמטה מעמותת עלם ונציגי שירותים בקהילה המטפלים בצעירים. איסוף מידע זה התבצע בשני מועדים על מנת לעקוב אחר התפתחות התכנית ולבחון את ההתמודדות עם קשיים וסוגיות שנמצאו במועד הראשון למחקר. נוסף על כך בוצעו ראיונות עומק עם 12 בוגרים שנכללו באוכלוסיית המחקר ושהיו בשלב העצמאות – לקראת סיום ההשתתפות בתכנית. המידע האיכותני מתייחס להיבטים שונים של יישום התכנית, של צרכי הבוגרים ושל תרומת התכנית לקידום השתלבות הבוגרים בקהילה.
- ◆ המידע הכמותי נאסף מהרכזות המלוות, באמצעות שאלון על כל הבוגרים המשתתפים בתכנית לפי ההגדרה של אוכלוסיית המחקר (ר' לעיל). בסך הכול התקבל מידע על 57 מתוך 70 הבוגרים שנכללו באוכלוסיית המחקר.⁶ פער זה נובע בעיקר מהתחלפות רכזות באחד המחוזות: הרכזות החדשה לא הכירה מספיק את הבוגרים ולכן התקשתה במילוי השאלונים.⁷ השאלון התמקד בבדיקת מאפיינים וצרכים של הבוגרים, יישום הליווי ותוצאות השילוב מחדש בקהילה. איסוף המידע הכמותי החל ביוני 2011, כתשעה חודשים לאחר התחלת ליווי בוגרים במסגרת התכנית. כאמור, במחקר נכללו בוגרים בעלי ותק שונה זה מזה בתכנית. חישוב הוותק בתכנית כלל את ארבעת חודשי הליווי של הבוגר במעון לפני חזרתו לקהילה (בשלב ההתוויה). ככלל, הוותק הממוצע עמד על 14.6 חודשים: 35% בעלי ותק של פחות משנה, 38% בין שנה לשנה וחצי של ליווי ו-27% מעל לשנה וחצי.
- ◆ תוכן איסוף מידע כמותי נוסף (גם הוא באמצעות שאלון לרכזות על כל הבוגרים המשתתפים בתכנית) כשנה וחצי לאחר הצטרפות הבוגרים לתכנית. מטרת השאלון השני הייתה לבדוק שינויים במצב הבוגרים ואת תרומת התכנית מבחינתם. אולם עקב עומס עבודה רב על הרכזות והזמן הרב שנמשך איסוף המידע בשאלון הראשון לא התקיים איסוף המידע הכמותי בשאלון השני. במקומו הורחב מספר ראיונות העומק עם הבוגרים מ-8 ל-12. שינויים אלו במערך המחקר קיבלו את אישור ועדת ההיגוי שליוותה את המחקר.

להלן לוח המסכם את המידע על יישום התכנית:

⁶ בתחילה נקבע שאיסוף המידע יהיה בין יוני 2011 למאָרס 2012. בטווח הזמן שנקבע התקבל מידע על מספר מועט יחסית של בוגרים. מתוך רצון להרחיב את המידע הוחלט להאריך את איסוף המידע גם לחודשים אפריל-יוני 2012. בשלושת החודשים האלה נאסף מידע על 9 בוגרים נוספים. כמו כן, מאותה סיבה, הוחלט לכלול מידע על 9 בוגרים אחרים ששבּו לקהילה לפני יוני 2011.

⁷ ההערכה היא שמדובר בכ-10 בוגרים. על בוגרים בודדים נוספים לא מולאו שאלונים מסיבות שונות.

סיכום מערך המחקר לאורך שלוש שנות המחקר

מועד איסוף המידע	תחומי בדיקה	כלים	מקורות
מידע איכותני:			
שני המועדים: 2-10/2012 ♦ 2-5/2013 ♦	1. בחינת הצרכים של הבוגרים 2. בדיקת יישום התכנית: ♦ תהליך התהוות התכנית ♦ ליווי הבוגרים ♦ עבודה עם מתנדבים ♦ עבודה עם מטה חסות הנוער ♦ עבודה עם מעונות חסות הנוער ♦ עבודה עם שירותים בקהילה ♦ קשיים ודרכי התמודדות עמם ♦ תחומי חוזק של התכנית ♦ שביעות רצון והצעות לשיפור 3. הערכה מקצועית של תרומת התכנית	ראיונות אישיים (4) קבוצות מיקוד (2)	♦ מפקחת ארצית, רשות חסות הנוער - אחראית לתכנית ♦ מנהלת התכנית, עמותת עלם ♦ רכזות התכנית, עמותת עלם
המועד הראשון למחקר: 2-10/2012	1. בחינת הצרכים של הבוגרים 2. בדיקת יישום התכנית: ♦ עבודה עם צוות התכנית ♦ קשיים ודרכי התמודדות עמם ♦ שביעות רצון ♦ הצעות לשיפור 3. המענים לבוגרים 4. הערכה מקצועית של תרומת התכנית	ראיונות אישיים (18)	♦ מפקחים מחוזיים, רשות חסות הנוער ♦ מנהלים ורכזות טיפול, מעונות חסות הנוער ♦ מטה עמותת עלם ♦ שירותים בקהילה ¹
המועד השני למחקר: 2-5/2013	1. מצב הבוגרים בתחומי חיים שונים (למשל עיסוק, מצב כלכלי, דיור ומקורות תמיכה) 2. ליווי הבוגרים: ♦ מתכונת הליווי ♦ קשיים ♦ שביעות רצון 3. תרומות נתפסות של התכנית	ראיונות עומק אישיים (12)	♦ בוגרים המשתתפים בתכנית ונמצאים בשלב העצמאות, וגם מולא עליהם שאלון כמותי על-ידי הרכזת במועד הראשון למחקר
מידע כמותי:			
המועד הראשון למחקר: 3/2012 – 6/2011	1. מאפייני הבוגרים: ♦ מצב סוציו-דמוגרפי ♦ הטיפול בסידור חוץ-ביתי ♦ עיסוק נורמטיבי של הבוגר והתפקוד בו ♦ הסדרי מגורים ♦ מצב כלכלי ♦ מקורות תמיכה ♦ מעורבות בהתנהגויות סיכון 2. ליווי הבוגרים: ♦ מתכונת הליווי ♦ קשר עם שירותים בקהילה ♦ הערכת צרכים 3. תרומות נתפסות של התכנית	שאלון כמותי על כל בוגרי חסות הנוער המשתתפים בתכנית והיו בקהילה לפחות חודשיים בעת איסוף המידע – סקר אינטרנטי (57)	♦ רכזות התכנית, עמותת עלם

¹ רואינו נציגי השירות הלאומי, עובדות סוציאליות במחלקות לשירותים חברתיים וכן נציגי "אחרי!", מרכזי צעירים, "מדרגה", "גשר לעצמאות" ו"מרכז עדי".

ראוי לשים לב לקושי להעריך את התרומה הייחודית של התכנית למצבם של הבוגרים המשתתפים ללא השוואה לקבוצת ביקורת, אשר הייתה מאפשרת לבודד את ההשפעה של התכנית מהשפעתם של התערבויות ומצבים נוספים שהבוגרים חשופים להם. אולם מערך המחקר הנוכחי לא אפשר זאת.

3.4 הערות מתודולוגיות על איסוף הנתונים

א. שאלון על הבוגרים המשתתפים בתכנית ושבן לקהילה

בזמן איסוף המידע בשאלון לרכזות נכללו באוכלוסיית המחקר כ-70 מתוך כ-150 בוגרים ממעונות חסות הנוער ששבן לקהילה.⁸ אם כך, חלק לא מבוטל מהחניכים ששבן לקהילה לא השתתפו בתכנית. הסיבות לאי-השתתפות לא נבדקו עם הבוגרים ישירות, אך מטה חסות הנוער הציע כמה הסברים לכך:

- ♦ היו חניכים שסיימו את הטיפול במעון ולא טופלו במסגרת אחרת של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אך לא שבו לקהילה, דוגמת בוגרים במעצר או בבית כלא.
- ♦ הוחלט עם רשות חסות הנוער שלבוגרים אחדים מהמגזר הערבי (בעיקר ממזרח ירושלים) לא יוצע להשתתף בתכנית, בגלל מיעוט שירותים בקהילה בעבורם.
- ♦ היו חניכים שסיימו את שהותם במעון ולא הופנו לתכנית עקב העדרם של מידע מספיק ומודעות לקיומה של התכנית בקרב מנהלי המעונות בתחילת הדרך. לפי הדיווח האיכותני שהתקבל במועד השני למחקר, חל שיפור משמעותי בקשר של צוות התכנית עם המעונות וחלה עלייה בהפניה לתכנית והעמקה של ההיכרות עם התכנית.
- ♦ החוק אינו מחייב מעקב אחר בוגרים שטופלו במעונות לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. ייתכן כי בעת התחלת יישום התכנית מנהלי המעונות עדיין לא היו ערים לכך שבמתכונתה החדשה של התכנית, גם בוגרים אלו זכאים לליווי.
- ♦ ההצטרפות לתכנית וולונטרית. אמנם בחלק מהמקרים יש למדינה חובה חוקית לספק את הליווי ובאחרים היא מחויבת לכך בעקבות החלטתה, אך הבוגרים אינם מחויבים להיעזר בה.

ב. ראיונות עם הבוגרים המשתתפים בתכנית

רואיינו 12 מתוך 16 הבוגרים המשתתפים בתכנית ונמצאו בשלב השלישי של התכנית – שלב העצמאות וגם מולא עליהם שאלון כמותי על-ידי הרכזות במועד הראשון למחקר.⁹ ראוי לשים לב שככל הנראה בוגרים שלא היו מרוצים מהליווי לא המשיכו לקבלו ולכן גם לא הייתה הזדמנות לראיין אותם.

⁸ לפי ניתוח מיוחד של נתוני מערכת התשלומים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים (מערכת המס"ר) שנעשה על-ידי מערכות המידע של משרד הרווחה והשירותים החברתיים והמפקחת האחראית לתכנית מטעם רשות חסות הנוער. המידע נאסף רק בנוגע למעונות רשות חסות הנוער שאליהם התכנית פונה ואינו כולל את החניכים שנמצאים במעונות אלה להסתכלות בלבד.

⁹ 4 בוגרים שהיו בשלב העצמאות לא רואיינו: 2 סירבו להתראיין ו-2 לא אותרו.

4. מאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית

המידע המוצג בפרק זה לקוח מהשאלון לרכזות על הבוגרים המשתתפים בתכנית – סך הכול 57 בוגרים. פרק זה יכלול מידע על המאפיינים האישיים והמשפחתיים של הבוגרים, מאפייני הטיפול בסידור חוץ-ביתי, מאפייני למידה שלהם, מצבם החברתי וכוחותיהם. המידע מתייחס למאפייני הבוגרים בעת איסוף המידע עליהם.

4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

◆ גיל (לוח 1):

- 70% הם בני 19-23, והיתר (30%) צעירים יותר (בני 15-18)
- הרוב – 58% הם בני 19-20 – 58%; שאר שכבות הגיל מצומצמות יותר: בני 15-17 – 14%, בני 18 – 16%, בני 21-23 – 12%
- הגיל הממוצע עומד על 19.05 שנים, ואילו הוותק הממוצע בתכנית הוא 14.60 חודשים. כלומר, רוב הבוגרים החלו לקבל ליווי כאשר התקרבו לגיל 18
- מבחינת ותק בתכנית: כשליש מבני ה-19-23 הם בעלי ותק נמוך יחסית בתכנית (משתתפים בתכנית עד שנה), כשליש נוסף הם בעלי ותק בינוני (משתתפים בין שנה לשנה וחצי) והשליש האחרון הם בעלי ותק רב (משתתפים מעל שנה וחצי). בשונה, כמחצית מבני ה-15-18 הם בעלי ותק נמוך, עוד כמחצית הם בעלי ותק בינוני, ורק אחוזים בודדים הם בעלי ותק רב. ההבדל לפי גיל בקרב בעלי הוותק הרב (כאמור, כשליש מבני ה-19-23, לעומת אחוזים בודדים מבני ה-15-18) צפוי, שכן המבוגרים יותר גם סיימו את השהות במעון לפני זמן רב יותר ומכאן שהם משתתפים בתכנית זמן רב יותר.

◆ מגדר:

- מחצית (49%) מהבוגרים הן בנות (לוח 1). אחוז זה גבוה מאחוז הבנות בקרב כלל מטופלי חסות הנוער (37%). ייצוג היתר של בנות יכול לנבוע מהנטייה של בנות לפנות לעזרה יותר מאשר בנים, כפי שידוע מהספרות המחקרית (כאהן-סטרבצ'ינסקי, קונסטנטינוב ויורוביץ, 2006; גוטר-שגיא וניסקי, 2002; Tishpy et al., 2001; Fallon & Bowels, 2001)
- לא נמצא הבדל בין המינים לפי ותק בתכנית.

- ◆ **מגדר וגיל:** חשוב לשים לב כי 40% מהבוגרים הן בנות שגילן 19-23; 9% בלבד הן בנות שגילן 18-15; 21% הם בנים שגילם 15-18; ו-30% הם בנים שגילם 19-23. דהיינו, באוכלוסיית המחקר יש ייצוג רב לבנות מבוגרות, בהשוואה לבנים (צעירים ומבוגרים) ולבנות צעירות. מכאן, שהבדלים רבים שנמצאו לפי גיל מצביעים בעצם על הבדלים לפי מגדר. לכן, במהלך הדוח, ידווחו בעיקר הבדלים לפי מגדר. בנושאים שבהם לגיל תפקיד ייחודי, כגון תעסוקה ודיור, תהיה גם התייחסות להבדל לפי גיל.

לוח 1: מאפיינים אישיים, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)
23-19	18-15	בנים	בנות		
--	--	100	100	100	גיל – סך הכול
--	--	20	7	14	בני 17-15
--	--	21	11	16	בני 18
--	--	55	61	58	בני 20-19
--	--	4	21	12	בני 23-21
--	--	18.6	19.6	19.0	גיל ממוצע
--	--	59	82	70	בני 23-19
57	29	--	--	49	מגדר: בנות
100	100	100	100	100	מגדר – סך הכול
90	65	69	96	82	יהודי
10	35	31	4	18	ערבי
100	100	100	100	100	ארץ לידה – סך הכול
66	65	82	48	65	ישראל
24	29	11	41	26	בריה"מ לשעבר
8	6	7	7	7	אתיופיה
2	0	0	4	2	אחר
100	100	100	100	100	קשר עם בן/בת זוג – סך הכול
3	0	0	4	2	נשוי
13	6	3	18	10	יש קשר זוגי קבוע (לא נשוי)
32	6	14	36	25	יש קשר זוגי מזדמן
40	65	59	38	47	אין קשר זוגי
12	23	24	7	16	לא ידוע

◆ **מגדר וארץ לידה:** 82% מהבוגרים הם מהמגזר היהודי; כשני שלישים (65%) מכלל הבוגרים הם ילידי ישראל, כרבע (26%) ילידי ברית המועצות לשעבר ורק פחות מעשירית (7%) ילידי אתיופיה (לוח 1).

◆ **קשר זוגי:** ל-37% יש קשר זוגי: 2% נשואים, 10% בקשר זוגי קבוע ללא נישואין ו-25% בקשר זוגי מזדמן (לוח 1).

הבדלים לפי מגדר: כאמור, כמחצית מהבוגרים הן בנות וכמחצית בנים. נמצא שהמאפיינים האישיים של הבנות שונים מאוד משל הבנים. למשל, נמצא אחוז נמוך בהרבה של בנות מהמגזר הערבי – 4%, לעומת 31% מהבנים; ושל ילידות ישראל – 48%, למול 82% מהבנים.

כפי שהוסבר קודם (ר' 3.4 הערות מתודולוגיות, סעיף א) הליווי ניתן לפחות ממחצית בוגרי חסות הנוער. יש לשים לב שמאפייני הבוגרים המשתתפים בתכנית אינם זהים בהכרח למאפיינים של כלל חניכי מעונות חסות הנוער. כך לדוגמה, מקרב בני ה-19, 34% מכלל בוגרי מעונות חסות הנוער הן בנות (שמעוני ובנבנישתי, 2011) וזאת בהשוואה ל-47% מבני 19 המשתתפים בתכנית. עם זאת, נמצא דמיון

במגזר: הן מקרב בוגרי מעונות חסות הנוער בני ה-19 והן מקרב הבוגרים המשתתפים בתכנית בגיל זה, כ-80% הם יהודים.

4.2 מאפייני הטיפול בחסות הנוער

להלן יתוארו מאפייני הטיפול בבוגרים במעונות חסות הנוער (לוח 2):

◆ **משך השהות בסידור חוץ-ביתי:** 14% טופלו חמש שנים או יותר ועוד 18% טופלו שלוש-ארבע שנים בסידורים חוץ-ביתיים (במעונות חסות הנוער וקודם לכן לעתים גם בסידורים חוץ-ביתיים אחרים) לפני שהחלו לקבל ליווי בתכנית. יש לשים לב שעל 38% מהבוגרים לא היה בידי הרכזות מידע בשאלה כמה שנים טופלו במסגרות חוץ-ביתיות.

◆ סוג הצו:

- כמחצית (46%) טופלו במעון האחרון, של רשות חסות הנוער, מתוקף חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. אלו בני נוער עוברי חוק שהופנו על-ידי שירות המבחן לנוער. המדינה מחויבת להציע להם ליווי. במעונות חסות הנוער 60% מהחניכים שייכים לקבוצה זו (יוגב ואחרים, 2012). מהבוגרים הנותרים, 42% טופלו במעון האחרון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. אלו קטינים שנוקדו לסידור חוץ-ביתי עקב אי-תפקוד הורי או מצבי סכנה במסגרת המשפחה. מיעוט מהם (12%) טופלו שם ללא צו.¹⁰

- 75% מהבנות טופלו במעון האחרון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה; כלומר, משום שנוקדו להגנה. בשונה, 86% מהבנים טופלו לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. דהיינו בגלל מעורבות בהתנהגות מנוגדת לחוק.

- בחינת הקשר בין סוג הצו למגדר מעלה כי בקרב הבוגרים משתתפי התכנית לעומת כלל מטופלי חסות הנוער ייצוגם של החניכים לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול נמוך בהרבה מייצוגם של החניכים לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. פער זה נובע משתי סיבות עיקריות: א. בקרב המשתתפים בתכנית יש ייצוג-חסר של בנים (51%, לעומת 63% מכלל החניכים בחסות הנוער), אשר רובם, כאמור, טופלו לפי צו זה; ב. 49% הן בנות, אשר רובן המכריע טופלו במעון האחרון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה.

◆ **סוג המעון האחרון:** 46% טופלו בהוסטלים. זהו גם סוג המעון שבו נמצאים החניכים הרבים ביותר מבין סוגי מעונות חסות הנוער (יוגב ואחרים, 2012)

◆ **הבדלים נוספים לפי מגדר:** המעון האחרון של רוב הבנות, לעומת הבנים, היה הוסטל, והן היו בממוצע כמעט 2.5 שנים בסידור חוץ-ביתי. בשונה, המעון האחרון שבו טופלו הרוב הגדול של הבנים היה מעון מקיף או מעון פנימייתי, ומשך הזמן הממוצע שהיו בסידור חוץ-ביתי היה קצר בכחצי שנה משל הבנות.

¹⁰ ברוב המקרים אלו בוגרים שהצו שלפיו הופנו למעון הסתיים והוצאה בקשה להארכת שהותם במעון לשם השלמת שנת לימודים או טיפול.

לוח 2: מאפייני הטיפול בסידור חוץ-ביתי, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	
23-19	18-15	בנים	בנות		(57=N)
100	100	100	100	100	מספר השנים בסידור חוץ-ביתי – סך הכול
42	29	34	43	38	לא ידוע
5	12	14	0	7	שנה או פחות
15	41	31	14	23	שנתיים
23	6	7	29	18	3-4 שנים
15	12	14	14	14	5-10 שנים
2.2	1.7	1.8	2.4	2.1	משך הטיפול הממוצע במעון האחרון (שנים)
100	100	100	100	100	הצו שלפיו היה הבוגר במעון האחרון – סך הכול
38	65	86	4	46	חוק הנוער (שפיטה ענישה ודרכי טיפול)
47	29	10	75	42	חוק הנוער (טיפול והשגחה)
15	6	4	21	12	ללא צו
100	100	100	100	100	סוג המעון המפנה – סך הכול
5	47	28	7	17	מקיף
32	12	34	18	26	מעון
50	35	31	61	46	הוסטל
13	6	7	14	11	מעונית

4.3 השכלת הבוגרים בעת סיום הטיפול במעון

ההשכלה של הבוגרים בעת מילוי השאלון נבדקה בקרב בני 18 ומעלה (86% מכלל הבוגרים במחקר), מאחר שאלה הבוגרים שמבחינת גיל היו אמורים לסיים בית ספר תיכון. לבוגרים השכלה נמוכה מאוד: 18% מהם בעלי השכלה של 10-11 שנות לימוד בלבד, 28% בעלי השכלה של 12 שנות לימוד ו-54% בעלי תעודת בגרות חלקית (לוח 3). אף אחד מהבוגרים אינו בעל תעודת בגרות מלאה. דרגת ההשכלה הנמוכה ביותר (10-11 שנות לימוד) נפוצה יותר בקרב הבנים (29%, לעומת 8% בקרב הבנות).

חשוב לשים לב לאפשרויות להשלמת השכלה לבני הגילים השונים. הבוגרים עד גיל 18 יכולים ללמוד בתכנית היל"ה; ועל בוגרים עד גיל 17 חל חוק חינוך חובה. לבני 19 ומעלה (כאמור, אלה הם הרוב בקרב הבוגרים המשתתפים בתכנית) יש מעט מאוד אפשרויות להשלמת השכלה בקהילה. קיימת אפשרות להגיש בקשה למלגה למכינה קדם-אקדמית, ולבוגרים המשרתים בצבא כחיילי מקא"מ או משתייכים לקבוצת אוכלוסייה מיוחדת (כדוגמת עולים) ישנה תכנית השלמת בגרות ללא תשלום.

לוח 3: רמת ההשכלה של בני 18+, לפי מגדר (באחוזים)

מגדר		סך הכול	
בנים	בנות		(46=N)
100	100	100	ההשכלה של הבוגר – סך הכול
29	8	18	11-10 שני"ל
14	40	28	12 שני"ל (ללא בגרות)
57	52	54	בגרות חלקית

4.4 כוחות וכישורים עיקריים

אחת ממטרות הטיפול במעונות חסות הנוער היא לטפל במצבי משבר המאפיינים את מצב החניכים ולסייע להם לפתח כוחות כדי שיוכלו להתמודד טוב יותר עם קשיים בעתיד. תכנית הליווי עשויה להביא בחשבון הן את מאפייני הקושי של הבוגר והן את הכוחות שמהן יוכל לשאוב מוטיבציה להתמודדות עם משימות שונות במעבר לחיים עצמאיים בקהילה. בהקשר זה ביקשנו לבדוק עם אילו כוחות הבוגרים יוצאים לחייהם העצמאיים. לרכזות הוצגה רשימה של כוחות שבהם עשויים הבוגרים להיות מצוידים, והן התבקשו לציין אילו מהם מאפיינים כל בוגר. הייתה להן גם אפשרות לציין כוחות נוספים.

רק ביחס לשני בוגרים (3%) העריכו הרכזות שאין להם שום כוחות. מנגד, ל-63% מהבוגרים העריכו שיש שלושה כוחות או יותר. לבנות (בהשוואה לבנים) ולבני 19-23 (לעומת בני 15-18) העריכו שיש יותר כוחות. בלוח 4 מפורטים כוחותיהם של הבוגרים לפי הערכת הרכזות:

- ◆ ל-74% יש לפחות כישרון אחד, כגון כישרון אמנותי או אינטליגנציה גבוהה.
- ◆ לכ-70% יש יכולת ליצור קשר בין-אישי טוב שיכול לסייע להם ביצירת רשת חברתית תומכת.
- ◆ 61% מאופיינים בשלושה היבטים או יותר של גישה חיובית לעתיד ונכונות לעבוד לקידום מטרותיהם.
- ◆ 56% מאופיינים בחוסן אישי.¹¹ לכוח זה חשיבות רבה לנוכח האתגרים הרבים שאיתם הם נאלצים להתמודד והעדרו של עורף משפחתי תומך. יש לשים לב גם לנתון המשלים: לחלק ניכר – 44% – אין חוסן אישי.
- ◆ 42% מקבלים עליהם אחריות למצבם.
- ◆ **הבדל לפי מגדר:** ביחס לרוב הכוחות, לפי ההערכה, לאחוזים גבוהים יותר מהבנות, לעומת הבנים, יש כוחות כאלה. עם זאת המדד המסכם של כישורים וכוחות הוערך ככוח ששיעור גבוה יותר מהבנים (לעומת הבנות) ניחנו בו, בגלל הרכיב של כישרון בתחום הטכני הנכלל במדד זה, שהוא גבוה יותר אצל בנים.

לוח 4: כוחות וכישורים של הבוגר, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל	מגדר		סך הכול	(N=57)
	18-15	בנים		
23-19	70	83	64	74
18-15	82	59	79	68
	77	47	64	61
	67	59	48	56
	55	38	46	42
	50	24		

¹ מדד מסכם: מוצג אחוז הבוגרים שיש להם לפחות אחד הכישורים והכישורונות האלה: כושר מנהיגות, אינטליגנציה גבוהה, כישרון אמנותי / ספורטיבי וכישרון טכני / תבונת כפיים.

² מוצג אחוז הבוגרים שיש להם 3-5 מההיבטים האלה: נכונות ויכולת לעבוד קשה, תכניות לעתיד, יכולת התמדה, מוטיבציה גבוהה להצלחה ואופטימיות, תקווה וגישה חיובית.

¹¹ ר' הגדרה לחוסן בפרק 1.

5. מצב הבוגרים המשתתפים בתכנית

בפרק זה יוצג מצב הבוגרים המשתתפים בתכנית בעת איסוף המידע מהרכזות. המידע שנאסף עוסק בתחומי החיים הבאים: עיסוקו של הבוגר (כולל תפקודו בו), דיור, מקורות הכנסה וצורך בסיוע כלכלי, דפוסי קשר ותמיכה מההורים, מצב חברתי ומעורבות בהתנהגויות סיכון. כאמור, בעת מילוי השאלון במוצע השתתפו הבוגרים בתכנית 14 חודשים: מפחות משנה ועד מעל לשנה וחצי. ותק בתכנית ופרק הזמן שעבר מעזיבת המעון בכלל עשויים להשפיע רבות על מצבם של הבוגרים בחלק מתחומי חיים אלה. לפיכך חלק מהנתונים מוצגים לפי ותק בתכנית. נוסף על המידע הכמותי בדקנו בראיונות העומק עם הבוגרים גם את זווית הראייה שלהם על מצבם בתחומים שונים.

5.1 השתלבות בעיסוק נורמטיבי

- במחקר נבחן שילוב הבוגרים בשלושה עיסוקים: עבודה, שירות צבאי / לאומי והמשך לימודים (לוח 5):
  - 82% משולבים לפחות בעיסוק אחד. עם העלייה בוותק בתכנית עולה גם שיעור המשולבים בעיסוק: מ-80% בקרב בעלי ותק של עד שנה ל-87% בקרב בעלי ותק של מעל שנה וחצי.
  - ל-18% (10 בוגרים) אין כל עיסוק: 35% מבני ה-15-18, לעומת 10% מבני ה-19-23. בחינה לפי ותק בתכנית מראה שארבעה משתתפים בתכנית פחות משנה, ארבעה נוספים – בין שנה לשנה וחצי, ושניים משתתפים כבר מעל שנה וחצי.
  - העיסוק הנפוץ ביותר הוא עבודה – 54% עובדים: 33% רק עובדים, והיתר (21%) משלבים בין עבודה לעיסוקים נוספים.
  - 37% משרתים בצבא / בשירות לאומי: 23% רק משרתים, והשאר (14%) עושים זאת בשילוב עם עבודה או לימודים.
  - 19% לומדים: כולם משלבים לימודים עם עיסוק נוסף.

לוח 5: העיסוק של הבוגר, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל	מגדר		סך הכול	(N=57)
	18-15	23-19		
	100	100	100	העיסוק של הבוגר – סך הכול
	32	35	33	רק עובד
	10	0	7	עובד ומשרת
	10	18	12	עובד ולומד
	28	12	23	רק משרת
	7	0	5	משרת ולומד
	3	0	2	עובד, לומד ומשרת
	0	0	0	רק לומד
	10	35	18	ללא עיסוק

א. עבודה

נקודת הפתיחה של הבוגרים כאשר הם באים להשתלב בשוק התעסוקה אינה פשוטה. לדוגמה, הם מאופיינים ברמת השכלה נמוכה, כפי שהוצג לעיל. מאפייני העבודה של הבוגרים מוצגים בלוח 6, והם

מצביעים על צורך בעזרה משמעותית כדי להגיע ליציבות תעסוקתית וכדי שהבוגרים יוכלו לכלכל את עצמם ויהיו יותר שבעי רצון מעבודתם :

◆ כאמור, 54% מכלל הבוגרים עובדים.
◆ מקרב כלל הבוגרים: 83% עבדו לפחות בעבודה אחת מאז שחזרו לקהילה, 59% עבדו בשתי עבודות או יותר. 48% מחפשים כיום עבודה.

◆ ביחס לבוגרים שעובדים (רק עובדים או עובדים ומשלבים עבודה עם לימודים או שירות צבאי / לאומי) נמצאו המגמות האלה :

- כמחציתם עובדים במשרה מלאה (היתר במשרה חלקית)
- מחצית עובדים בעבודה יציבה (השאר בעבודה זמנית או מזדמנת)
- מעל לשליש מהעובדים מחפשים עבודה אחרת; ממצא זה עשוי להעיד על חוסר שביעות רצון מהעבודה הנוכחית.

◆ מהשוואה בין כל הבוגרים שעובדים (הכוונה לבוגרים שרק עובדים וגם לבוגרים משלבים עבודה עם לימודים או שירות צבאי / לאומי) לבוגרים שרק עובדים עולה: שיעור גבוה יותר מהבוגרים שרק עובדים, עובדים במשרה מלאה (76% לעומת 55%, בהתאמה); ואילו לשיעור נמוך במקצת מהעובדים שרק עובדים יש עבודה יציבה (41%, למול 50% בהתאמה); לא נמצא הבדל משמעותי בשיעור המחפשים עבודה.

◆ **הבדלים לפי גיל:**

- נמצא אחוז דומה של בני 15-18 ובני 19-23 שעובדים וגם לומדים או גם משרתים ושל בוגרים שרק עובדים. מצב זה כפי הנראה נובע מהצורך לעבוד לפרנסה, גם בקרב הבוגרים הצעירים יותר
- כצפוי, בקרב בני ה-15-18 שיעור גבוה יותר של בוגרים משלבים עבודה עם לימודים; ובקרב בני ה-19-23 שיעור גבוה יותר של בוגרים משלבים עבודה עם שירות צבאי / לאומי
- בקרב הבוגרים שרק עובדים: לא נמצא הבדל בהיקף המשרה לפי גיל, אולם שיעור נמוך במידה ניכרת של בני 15-18 עובדים בעבודה יציבה (20%, בהשוואה ל-50% מבני ה-19-23).

לוח 6: מאפייני עבודה, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	
23-19	18-15	בנות	בנות		
55	53	59	50	54	הבוגר עובד כיום
					מקרב כלל הבוגרים : (57=N)
					מספר מקומות העבודה שבהם עבד הבוגר
100	100	100	100	100	מאז חזרתו לקהילה – סך הכול
18	13	7	27	17	0
21	31	32	15	24	1
61	56	61	58	59	+2
51	41	50	46	48	הבוגר מחפש כיום עבודה
					עובדים במשרה מלאה¹ (35 ש"ש לפחות)
59	43	53	57	55	מקרב כלל העובדים (29=N)
77	75	80	71	76	מקרב בוגרים שרק עובדים (18=N)
					עובדים בעבודה יציבה²
55	37	40	62	50	מקרב כלל העובדים (29=N)
50	20	40	43	41	מקרב בוגרים שרק עובדים (18=N)
					עובדים ומחפשים כיום עבודה
43	22	38	36	39	מקרב כלל העובדים (29=N)
50	33	46	43	44	מקרב בוגרים שרק עובדים (18=N)

¹ השאר עובדים במשרה חלקית.
² השאר עובדים בעבודה מזדמנת או זמנית.

ב. שירות צבאי / לאומי

- ♦ 37% משרתים; 43% מבני ה-18 ומעלה: 21% בצבא ו-22% בשירות לאומי. כצפוי, בקרב הבנות נמצא אחוז גבוה יותר של משרתות בשירות לאומי מאשר בצבא. עם זאת, ראוי לשים לב ש-17% מהבנים המשרתים עושים זאת בשירות לאומי. (לוח 7)
- ♦ כמחצית (54%) בני ה-17 ומעלה לא שירתו בעת מילוי השאלון וגם לא היו מועמדים לשירות; לגבי 17% נוספים טרם הוחלט אם ישרתו.
- ♦ אצל בוגרים שאינם עתידים לשרת, הסיבות העיקריות לקבלת פטור משירות צבאי הן הלאום שאליו הם משתייכים (עבור המגזר הערבי) ואי-התאמה.

לוח 7: מאפייני שירות בצבא ובשירות לאומי בקרב בני 18+, לפי מגדר (באחוזים)

מגדר		סך הכול	(49=N)
בנים	בנות		
39	46	43	בקרב בני 18+ : משרתים כיום – סך הכול
22	19	21	מהם : משרתים בצבא
17	27	22	מהם : משרתים בשירות לאומי

ג. לימודים

- ♦ פחות מחמישית (19%, N=11) לומדים, רובם בקורס מקצועי והשאר משלימים בחינות בגרות או לומדים לקראת תעודה של 12 שנות לימוד.
- ♦ 50% מבני ה-17 ואף אחד מבני ה-15-16 לומדים. כלומר, רוב הבוגרים גילאי בית ספר תיכון שחוזרים לקהילה אינם משולבים במערכת החינוך וגם לא בתכנית להשלמת השכלה, דוגמת תכנית היל"ה. מקרב בני ה-18 ומעלה, 17% לומדים (8 בוגרים).
- ♦ כמחצית (49%) מעוניינים ללמוד בשנה הבאה – בקורס מקצועי, בהשלמת בגרות, לתעודה של 12 שנות לימוד או במסגרת על-תיכונית. נתון זה מרמז שיש לבדוק את אפשרויות הלמידה הרלוונטיות לבוגרים עוד לפני חזרתם לקהילה, כדי להבטיח ששיעור גבוה יותר מהם ילמדו. בחינה לפי מגדר מראה ששיעור גבוה יותר מהבנים (55%) לעומת הבנות (43%) מעוניינים ללמוד.

ד. תפקוד בעיסוק העיקרי

הרכזות התבקשו להעריך את תפקוד הבוגרים בעיסוקם (לוח 8):

- ♦ הרוב מתפקדים היטב (76%) ומתמידים בעיסוקם (67%). שיעור הבנות המתפקדות היטב ומתמידות גבוה משיעור הבנים. אין זה מפתיע לאור הערכה של הרכזות כי לבנות רבות יותר מאשר לבנים יש חוסן נפשי ויכולת ליצור קשר בין-אישי (ר' לוח 4) – שני היבטים שבוודאי מסייעים להן לתפקד בעיסוקן
- ♦ כמחצית מקיימים יחסים תקינים עם הממונים עליהם ומשתלבים חברתית, וכמחציתם אינם מצליחים בכך. בני 15-18 מצליחים יותר בשני היבטים אלה מאשר בני 19-23. זאת, בשונה מהערכת הרכזות שיכולת הבוגרים ליצור יחסים בין-אישיים תקינים גבוהה יותר דווקא בקרב בני 19-23 (ר' לוח 4).
- ♦ אף שלמרבית הבוגרים יש עיסוק כלשהו, רק 31% מהם שבעי רצון ממנו. שיעור כפול מבני ה-18-15 לעומת בני ה-19-23 הביעו שביעות רצון, (56% ו-24% בהתאמה). בקרב העובדים, אחוז כפול מבני ה-19-23 לעומת בני ה-15-18 מחפשים עבודה (43% ו-22% בהתאמה), ובכך יש כדי לחזק את המסקנה על חוסר שביעות רצון גבוהה יותר בקרב הבוגרים המבוגרים לעומת הצעירים.

לוח 8: תפקוד בעיסוק העיקרי, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=39 עד 42)
23-19	18-15	בנים	בנות		
79	67	67	86	76	במידה רבה מאוד או במידה רבה מתפקד
67	70	59	76	67	מתמיד
50	67	52	55	54	מקיים יחסים תקינים עם הממונים עליו/ עם מוריו
45	62	45	53	49	משתלב חברתית
24	56	29	33	31	שבע רצון ממה שהוא עושה

מרבית הבוגרים שרואיינו סיפרו על קשיים בתפקוד בעיסוקם, בדומה לקשיים שעליהם דיווחו הרכזות. מדובר בעיקר בקשיים להתמיד בעבודה ולהסתדר עם הממונים וכן בשביעות רצון נמוכה. להלן שתי דוגמאות מדברי הבוגרים:

"מאז שחזרתי הביתה עבדתי בהרבה עבודות שלא החזקתי בהם זמן, כי לא אהבתי את העבודה. עבדתי במפעלים שונים ולא הסתדרתי עם הבוסים שלי."

"עברתי בשנה האחרונה 10 מקומות עבודה. התפטרתי כל חודש בערך. [למה התפטרתי?] הייתי צריכה להתבגר, הייתי צריכה להבין שאפשר להתגבר על דברים... ולהישאר בעבודה. מאוד פחדתי לאבד את החופש שלי... כרגע שהרגשתי שאני מאבדת את החופש שלי ואני יותר מדי עסוקה בעבודה עזבתי."

לסיכום, נמצא שילוב משמעותי של בוגרים בעיסוק נורמטיבי, בעיקר בעבודה ובמידה לא מבוטלת בשירות צבאי / לאומי. עם זאת נמצא שהיו לבוגרים קשיים רבים בשילוב בעבודה, אשר התבטאו גם בהחלפה מרובה של מקומות עבודה (הקשורה לאופי הזמני של העבודות) וגם בקושי של הבוגרים להתמיד בעבודה ובחוסר שביעות רצון מעבודתם.

5.2 הסדר מגורים

סוגיית המגורים הנה סוגיה מרכזית וראשונית שמטופלת במסגרת הליווי. זאת משום שבוגרים רבים חוו קשיים משמעותיים ביחסים עם משפחתם טרם הגעתם למעון, ורבים גם הוצאו מביתם בשל קשיים בבית וסביבת חיים פוגענית. על כן לרבים מהבוגרים החזרה הביתה מעמידה אתגרים משמעותיים, או שכלל אינה אפשרית. בפרק זה יתואר היכן הבוגרים גרים ומה הם קשייהם בתחום הדיור (לוח 9):

◆ 49% גרים בבית ההורים:

- מהבוגרים שרואיינו היו שסיפרו שרצו לחזור לבית הוריהם אחרי מספר שנים בסידור חוץ-ביתי:

"שמחתי מאוד שחזרתי הביתה... מאז שחזרתי הביתה הקשר [עם ההורים] לאט מתפתח. יותר מדברים, משתפים. הקשר היום הרבה יותר טוב ממה שהיה קודם."

- עבור בוגרים אחרים החזרה הביתה לא הייתה פשוטה ולוותה בחזרה לסביבת חיים פוגענית. מספר על כך אחד הבוגרים בריאיון עמו:

"...במקרה שלי זו הייתה טעות די מיותרת לגור אצל ההורים. אבא שלי בעבר היה מצטרף לסמים, ולפני שחזרתי לבית הוא אמר לי שהוא לא מצטרף לסמים יותר. כשחזרתי התברר לי לחלוטין אחרת... זה בלתי נסבל להיות שם. במיוחד שבן אדם כמוני שעבר גמילה מסמים... כרגע בגלל כל העניין של הסמים, אז נוצר כל כך הרבה מתח וכעס שאנחנו לא מדברים..."

◆ 51% אינם גרים בבית ההורים:

- 28% גרים בדירת שירות לאומי, בדיוור לחיילים בודדים, בדירת "מדרגה" או בדיוור אחר לחסרי קורת גג. מהראיונות עם הבוגרים עולה שפתרונות דיוור אלו הם כנראה המוצלחים ביותר מהאפשרויות הקיימות, אך גם הם מלווים בלא מעט קשיים. מספרים שני בוגרים:

"בהתחלה נשמע סבבה, אבל לא. כי פתאום קשה. צריך לדאוג לדברים, להסתדר עם שותפים גם אם לא מוצאים חן בעיניך, חיים להסתדר 3 חב'יה בדירה."

"[בדירת שירות לאומי]: ...לא השתלטו על מה שקורה בדירה. בעיות קשות לבנות. לא הצליחו להיות בדירת שירות. היה לי קשה לתפקד בדירה כזאת שרק אני ועוד אחת קמות לשירות."
- 19% גרים בדירה שכורה או אצל חברים או קרובי משפחה.
- 4% הם חסרי קורת גג.

לוח 9: מאפייני דיוור, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל	מגדר		סך הכול	(N=57)
	18-15	23-19		
100	100	100	100	מקום המגורים של הבוגר
35	82	65	49	בית ההורים
35	12	31	28	דירת שירות לאומי / דיוור לחיילים בודדים / דירת "מדרגה" / דיוור אחר לחסרי קורת גג
12	0	3	9	דירה שכורה
12	0	0	8	אצל קרובי משפחה אחרים / חברים
3	6	0	4	חסר קורת גג
3	0	0	2	אחר
11	13	7	16	היה מחוסר קורת גג לפחות לילה אחד מאז שחזר לקהילה

- ◆ מעניין לשים לב להבדל לפי ותק בתכנית: בקרב בעלי ותק נמוך בתכנית (של עד שנה) 50% מתגוררים בבית ההורים. עם העלייה בוותק מסתמנת ירידה בשיעור הגרים בבית ההורים בעלי ותק בינוני בתכנית (של שנה עד שנה וחצי) – 41%, אך שיעור המתגוררים בבית ההורים שוב גדל בקרב בעלי ותק גבוה בתכנית (של מעל שנה וחצי) – 60%. הממצאים על המתגוררים בדירת שירות לאומי, בדיוור לחיילים בודדים, בדירת "מדרגה" או בדיוור אחר לחסרי קורת גג הם: 25% בעלי ותק נמוך, 41% בעלי ותק בינוני ו-13% בעלי ותק גבוה.
- ◆ העדר קורת גג: 11% היו ללא קורת גג לפחות לילה אחד מאז חזרתם לקהילה; כאמור, 4% היו חסרים קורת גג בעת מילוי השאלון.
- ◆ הבדלים לפי מגדר וגיל: אחוז נמוך בהרבה מהבנות לעומת הבנים (32% ו-65% בהתאמה) שבו לגור בבית ההורים. יש לזכור כי 75% מהבנות היו במסגרת חסות הנוער לפי חוק הנוער טיפול והשגחה (לעומת 10% מהבנים); דהיינו, הוצאו מהבית בשל סביבת חיים פוגענית, ולכן סביר להניח שאינן יכולות לחזור אליו. כצפוי, אחוז גבוה יותר מהצעירים (בני 15-18) גרים בבית ההורים (82%), לעומת בני 19-23 (35%).

5.3 מקורות הכנסה וצורך בסיוע כלכלי

בתום השהות במעון חסות הנוער מרבית הבוגרים צריכים לדאוג בעצמם לכלכלתם. מקורות התמיכה שעומדים לרשותם מוגבלים בדרך כלל, ובראש ובראשונה הם נעדרים פעמים רבות תמיכה מהמשפחה, לעומת מרבית בני גילם שמקבלים תמיכה. הרכוזות דיווחו מהם מקורות ההכנסה של הבוגרים. (לוח 10)

- ◆ מקור ההכנסה העיקרי הוא מעיסוקם – 54% ממשכורת מעבודה ו-37% ממשכורת מהשירות הצבאי / הלאומי. מקור הכנסה נפוץ נוסף הוא עזרה כספית מהמשפחה (48%)
- ◆ לכולם יש לפחות מקור הכנסה אחד, אולם הרכוזות העריכו כי 81% צריכים סיוע כלכלי. נתון זה הנו עדות להעדר עורף כלכלי מספק להישען עליו. אחת הבוגרות מספרת:

”ממש עשירון תחתון. גם תומכת כלכלית במשפחה שלי. יש לי אופציה לעבוד [בנוסף לשירות הלאומי] ואני לא עושה. החיים שלי יותר מדי דרמטיים, ואני לא מצליחה גם לעבוד וגם לשרת. להיות בשתי מסגרות ביום. יותר מדי בשבילי. גדול עליי... מאוד מחושבת כלכלית לעצמי. אבל יש דברים שאני לא יכולה כלכלית לעשות... שצריך לקנות אוכל, אבקת כביסה, לשלם חשבון טלפון. הכול נורא יקר. קונים בסופר כמה דברים קטנים ונשארים בלי שקל.”

- ◆ אחוז נמוך יותר מהבנות (לעומת הבנים) מקבלות סיוע כספי מהמשפחה: 39%, לעומת 57% בהתאמה. ממצא זה מתקשר לשיעור הבנות הנמוך יותר המתגוררות בבית הוריהן ולשיעור הגבוה יותר של בנות שהוצאו מבתיהן לחסות הנוער בשל סביבת חיים פוגענית. מטבע הדברים, בוגרים החיים בבית הוריהם נסמכים יותר על שולחן הוריהם, ואלה מספקים להם את צורכי הקיום הבסיסיים. מכאן, נראה כי מצבן הכלכלי של הבנות קשה יותר מזה של הבנים.

לוח 10: מקורות הכנסה, לפי מגדר וגיל (באחוזים)¹

גיל	מגדר		סך הכול	(N=57)
	18-15	בנים		
23-19	53	59	50	54
55	12	31	43	37
48	75	57	39	48
38	6	16	8	13
16	100	100	100	100
100	77	83	79	81

¹ ייתכן יותר ממקור הכנסה אחד ולכן אחוזי מקורות ההכנסה אינם מסתכמים ל-100.

5.4 קשר עם ההורים ותמיכה הורית

בכדי להעריך את העורף המשפחתי של הבוגרים, הרכוזות התבקשו לדווח אם לבוגר יש קשר עם הוריו, ואם יש לו קשר – מה טיבו. (לוח 11) הוצאו מהניתוח בוגרים שהרכוזות לא ידעו לדווח אם יש להם קשר עם אחד ההורים. אין בוגרים שהוריהם נפטרו. מהמידע שהתקבל עולה שלמחצית מהבוגרים אין קשר עם האב, והתמיכה שהם מקבלים משני ההורים דלה.

א. קשר עם האם

קיום קשר עם האם: לרוב (82%) יש קשר עם האם: לרוב הגדול (94%) מבני ה-15-18, לעומת אחוז גבוה מאוד אך נמוך יותר (77%) מבני ה-19-23, ללא הבדל לפי מגדר.

לוח 11: קשרי משפחה, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	
23-19	18-15	בנים	בנות		
77	94	83	81	82	במידה רבה או במידה רבה מאוד לבוגר יש קשר עם אמו (N=56) מקרב בוגרים שיש להם קשר: (N=36 עד 44)
					האם היא
68	75	78	62	71	גורם משמעותי בחיי הבוגר
21	25	30	14	23	מקור לתמיכה רגשית
27	31	33	23	28	מקור למשאבים אינסטרומנטליים
20	19	28	11	19	מודל חיובי לחיקוי
55	57	56	55	56	הבוגר מרגיש מחויב לדאוג לה
88	63	68	90	79	האם גורמת ללחץ ומתח / לקשיים רגשיים
47	86	65	52	59	לבוגר יש קשר עם אביו (N=44) מקרב בוגרים שיש להם קשר: (N=18 עד 24)
					האב הוא
54	42	53	40	48	גורם משמעותי בחיי הבוגר
8	0	7	0	4	מקור לתמיכה רגשית
50	25	33	44	37	מקור למשאבים אינסטרומנטליים
14	0	8	0	6	מודל חיובי לחיקוי
30	11	31	0	21	הבוגר מרגיש מחויב לדאוג לו
68	75	57	90	71	האב גורם ללחץ ומתח / לקשיים רגשיים

תמיכה מהאם: ככלל, עבור רוב הבוגרים האם אינה מקור לתמיכה, ואף להפך – היא מהווה מקור

לדאגה. ממצאי המחקר מראים כי, להערכת הרכזות, מקרב הבוגרים שיש להם קשר עם אמם:

- ♦ אצל 71% האם מהווה גורם משמעותי בחיי הבוגר. אולם בד בבד, אצל 79% היא גורמת ללחץ ומתח ולקשיים רגשיים ו-56% מרגישים חובה לדאוג לה.
- ♦ רק אצל 19% האם מהווה מקור לתמיכה רגשית.
- ♦ שיעור גבוה קצת יותר (28%) מקבלים מתמיכה אינסטרומנטלית מהאם.
- ♦ **הבדל לפי מגדר:** אצל הבנות האם מהווה מודל לחיקוי חיובי פחות מאשר אצל הבנים וגורמת יותר ללחץ, למתח ולקשיים רגשיים.
- ♦ **הבדל לפי גיל:** הבדל משמעותי לפי גיל נמצא רק בשאלה אם האם גורמת ללחץ ומתח ולקשיים רגשיים: 63% מההערכות על בני 18-15 אמרו כך, בהשוואה ל-88% מההערכות על בני 23-19.

ב. קשר עם האב

קיום קשר עם האב: לשיעור נמוך יותר יש קשר עם האב מאשר עם האם: 59% לעומת 82%, בהתאמה. לרוב (86%) בני ה-18-15, לעומת כחצי (47%) בלבד מבני ה-23-19.

תמיכה מהאב: עבור הרוב האב מהווה מקור לתמיכה אף פחות מהאם; והוא פחות משמעותי להם. מקרב הבוגרים שיש להם קשר עם אביהם:

- ◆ בדומה לקשר עם האם, אצל 71% הוערך שהאב גורם ללחץ, למתח ולקשיים רגשיים. בשונה מהאם, אצל שיעור נמוך יותר (48%) הוערך שהוא משמעותי לבוגר וגם שהבוגר מחויב לדאוג לו (21%).
- ◆ האב מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטליים עבור 37% מהבוגרים.
- ◆ רק על 6% דווח שהאב הוא מודל לחיקוי.
- ◆ **הבדל לפי מגדר:** בדומה לקשר עם האם, גם האב מהווה גורם ללחץ ולקשיים רגשיים – יותר אצל הבנות (90% לעומת 57% מהבנים).

אחד הבוגרים שיתף את המראינת בקשיים שיש לו בקשר עם הוריו:

”...היו כל מיני חלקים שבאתי וניסיתי ליישר אתם את הדרך. איפשהו ידעתי שאם אני ממשיך בלי בסיס אז אני יכול לא להגיע כל כך רחוק ושאני כן צריך את המשפחה, וגם בגלל שכל הזמן הייתי בתוך משפחות, אז את רואה את הקרבה... נגיד של בת הזוג שלי עם ההורים שלה... יושבים המשפחה המורחבת... ואני עם הראש שלי לאן אני חוזר? אני לא חוזר לשום מקום, אין לי לאן לחזור, אין מי שבאמת יחבק אותי...”

5.5 מצב חברתי ובריאות נפשית

א. מצב חברתי

רצינו לבדוק מהי הסביבה החברתית של הבוגרים, האם הם מקבלים תמיכה חברתית איתנה, במיוחד נוכח העורף המשפחתי הדל שמאפיין את מצבם. ניתוח הנתונים מראה שמצבם החברתי מדאיג למדי (לוח 12):

- ◆ לרוב (86%) אמנם יש חברים שהם יכולים לבלות אתם, אך רק ל-35% יש חברים שאיתם הם יכולים להתייעץ.¹² לא זו בלבד, אלא שלפי ההערכה 53% מהבוגרים מרגישים בדידות.
- ◆ **הבדל לפי גיל וותק בתכנית:** אצל בני 19-23 (לעומת בני 15-18) דווח על אחוז גבוה יותר של תמיכה רגשית מצד חברים (43%, מול 18% בהתאמה), אך גם על יותר בדידות (60%, לעומת 35% בהתאמה). לפי ותק בתכנית נמצא שעם העלייה בוותק יורדת ההרגשה של קבלת תמיכה רגשית מצד חברים, ובניגוד למצופה יורדת גם הרגשת הבדידות.

לוח 12: מצב חברתי-בריאותי, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)
23-19	18-15	בנים	בנות		
90	76	86	86	86	לבוגר יש חברים שאיתם הוא יכול לבלות
43	18	38	32	35	לבוגר יש חברים שאיתם הוא יכול להתייעץ או לקבל מהם תמיכה רגשית
60	35	48	57	53	הבוגר מרגיש בדידות
12	33	17	36	26	לבוגר יש בעיה נפשית מאובחנת

¹² אצל 40% מהבוגרים הרכזות לא ידעו להעריך אם הבוגר מקבל תמיכה רגשית מחבריו.

ב. בריאות נפשית

- ◆ ל-26% בעיה נפשית מאובחנת. אצל רובם, בעיה זו פוגעת בתפקודם היום-יומי.
- ◆ ל-36% מהבנות בעיה נפשית מאובחנת, לעומת 17% מהבנים.

5.6 מקורות תמיכה

כדי להצליח במשימות הרבות הכרוכות במעבר לחיים עצמאיים הבוגרים זקוקים לתמיכה של גורמים שונים – תמיכה ממערך השירותים כמו גם מהאנשים הקרובים אליהם ביותר. ביקשנו לבדוק אם יש לבוגרים לפחות מקור תמיכה אחד מארבעה – שלושה מקורות תמיכה טבעיים: 1. האב או האם מקור לתמיכה רגשית רבה או רבה מאוד, 2. בן/בת זוג בקשר קבוע או נישואין, 3. חברים שאִתם הבוגר יכול להתייעץ או לקבל מהם תמיכה רגשית; וגורם תמיכה רביעי – מתוך התכנית: תמיכה אינטנסיבית מצד רכזת "מחסות לעצמאות". את קיומו של גורם התמיכה הרביעי בדקנו באמצעות המדד "הבוגר משוחח עם הרכזת המלווה אותו על נושאים אישיים במידה רבה או רבה מאוד". לא כללנו בניתוח שמונה בוגרים שלגביהם היה חסר מידע על שניים או יותר ממקורות התמיכה ולא הייתה להם כל תמיכה מהמקורות שעליהם היה מידע. נבנה מדד הסופר את מקורות התמיכה (לוח 13):

- ◆ המדד מראה פעם נוספת את מקורות התמיכה הדלים העומדים לרשות הבוגרים: ל-14% מהבוגרים אין אף מקור תמיכה; ל-59% יש מקור תמיכה אחד בלבד; רק ל-27% יש תמיכה של 2–3 מקורות. אין ולו בוגר אחד שיש לו תמיכה של כל ארבעת המקורות שנבדקו.
- ◆ לגבי בוגרים שיש להם מקור תמיכה אחד בלבד: אצל 41% התמיכה היא של הרכזת, אצל 31% התמיכה היא של חברים, אצל 17% התמיכה היא של ההורים ואצל 11% התמיכה היא של בן/בת הזוג הקבוע/ה (בין בנישואין ובין שלא). כלומר, לחלק לא מבוטל מהבוגרים אין תמיכה מצד מקור טבעי (הורה / בן/בת זוג / חברים), והתמיכה היחידה שיש להם היא של הרכזת המלווה אותם במסגרת "מחסות לעצמאות".
- ◆ לגבי בוגרים שיש להם 2–3 מקורות תמיכה: אצל כולם אחד ממקורות התמיכה הוא הרכזת.
- ◆ **הבדל לפי מגדר:** לאחוז גבוה יותר מהבנות, לעומת הבנים, אין אף מקור תמיכה (20%, מול 8% בהתאמה) או שיש 2–3 מקורות תמיכה (40%, מול 13% בהתאמה). בקרב הבנים נמצא אחוז גבוה יותר של מקבלי התמיכה ממקור אחד בלבד (79% בהשוואה ל-40% מהבנות). מקרב המקבלים תמיכה ממקור אחד בלבד נמצא אחוז שווה של בנים ובנות שמקבלים את תמיכת הרכזת. אולם בקרב הבנים נמצאו אחוזים גבוהים יותר של מקבלי תמיכת חברים והורים.
- ◆ **הבדל לפי גיל:** לא נמצא הבדל משמעותי במספר מקורות התמיכה. עם זאת, בקרב המקבלים תמיכה מגורם אחד בלבד נמצא כי שיעור גבוה יותר מבני ה-19-23 (לעומת בני ה-16-18) מקבלים מתמיכה רק של הרכזת: 38% מול 3% בהתאמה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ההבדלים לפי גיל בתחושת בדידות בקרב הבוגרים.
- ◆ לא נמצא הבדל משמעותי לפי הוותק בתכנית.

לוח 13: מספר מקורות תמיכה בבוגר – מדד מסכם, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל	מגדר		סך הכול	(N=49)
	18-15	23-19		
100	100	100	100	סך הכול
17	7	8	20	14
57	64	79	40	59
26	29	13	40	27
				2-3

5.7 מעורבות בהתנהגויות סיכון

החניכים המטופלים במעונות חסות הנוער נמצאים כולם ברמת סיכון גבוהה מאוד – הן כפוגעים והן כנפגעים. לדברי רשות חסות הנוער, בעשור האחרון האוכלוסייה המופנית אליהם אף פגועה יותר ובעלת מאפייני סיכון גבוהים יותר (יוגב ואחרים, 2012). אחת ממטרות הליווי של "מחסות לעצמאות" היא לסייע לבוגרים החוזרים לקהילה לשמור על ההישגים הטיפוליים שאליהם הגיעו במהלך הטיפול במעון ולמנוע חזרה למצבי סיכון ולהתנהגות מנוגדת לחוק.

בדקנו את מעורבות הבוגרים בהתנהגויות סיכון (ממועד החזרה לקהילה ועד מועד מילוי השאלון – בממוצע, במהלך 14.6 חודשים של ליווי במסגרת התכנית), על-פי דיווח הרכוזות. כיוון שמדובר בדיווח מכלי שני, ניתן להניח שהיקף התנהגויות הסיכון בפועל גבוה יותר. תמיכה להנחה זו יש בעדות הרכוזות על שאינן יודעות אם הבוגרים מעורבים בחלק מהתנהגויות הסיכון או לא. (לוח 14)

- ♦ **התנהגויות סיכון נפוצות:** 32% מעורבים בשתיית אלכוהול עד כדי שכרות או התמכרות לאלכוהול, ו-32% בשוטטות.
- ♦ **מעורבות בהתנהגויות סיכון נוספות:** 11%–14% מעורבים בהתנהגות מנוגדת לחוק, אלימות לעתים קרובות, שימוש בסמים והתמכרות להם ומתן שירותי מין בתשלום (מקרב הבנות בלבד).
- ♦ הרכוזות ידעו פחות לדווח על שימוש בסמים והתמכרות להם, שימוש באלכוהול והתמכרות לו ועל מעורבות של הבנות במתן שירותי מין בתשלום, ויותר על מעורבות בקטטות או באלימות, התנהגות עבריינית ושוטטות
- ♦ **מספר התנהגויות סיכון:** 53% לא היו מעורבים כלל בהתנהגויות סיכון מאז חזרתם לקהילה; מנגד, 17% היו מעורבים ב-3+ התנהגויות סיכון.
- ♦ **הבדל לפי ותק בתכנית:** שיעור גבוה יותר מבעלי הוותק הבינוני בתכנית (של שנה עד שנה וחצי) היו מעורבים לפחות בהתנהגות סיכון אחת (59%), מאשר בעלי ותק נמוך וגבוה (40% בכל אחת מקטגוריות ותק אלו). ההבדל נמצא בעיקר בהתנהגויות הסיכון, שתיית אלכוהול ושימוש בסמים.

לוח 14: מעורבות הבוגרים בהתנהגויות סיכון לפי דיווח הרכזות, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(57=N)
23-19	18-15	בנים	בנות		
8	24	21	4	12	התנהגות מנוגדת לחוק (51=N)
10	24	17	11	14	מעורבות בקטטות או באלימות לעתים קרובות (53=N)
40	12	21	43	32	שתיית אלכוהול עד כדי שכרות או התמכרות לאלכוהול (40=N)
13	6	7	14	11	שימוש בסמים או התמכרות לסמים (34=N)
28	41	34	29	32	שוטטות לעתים קרובות (50=N)
13	0	--	11	--	מתן שירותי מין בתשלום (מקרב הבנות) (28=N)
100	100	100	100	100	מספר התנהגויות סיכון – סך הכול
52	53	55	50	53	0
15	18	10	21	16	1
18	6	21	7	14	2
15	23	14	22	17	+3

5.8 צרכים

תיאורם של המאפיינים והמצב הנוכחי של הבוגרים עד כה מעיד על צרכים מרובים ועל האתגרים הרבים העומדים בפני הבוגרים. המחקר שאף גם לבחון את צורכיהם בסיוע בתחומי חיים שונים. לשם כך התבקשו הרכזות להצביע על הצרכים של הבוגרים (מתוך רשימה סגורה) בעת מילוי השאלון. מילוי צרכים אלו אמור לסייע לבוגרים להשתלב טוב יותר בקהילה ולנהל חיים תקינים. חלק מהצרכים כבר קיבלו מענה מלא או חלקי, וחלק עדיין לא קיבלו מענה כלל. (לוח 15)

הראיונות העלו שלבוגרים יש צרכים רבים, ובעיקר צורך בהכוונה וייעוץ בתחומים שונים, לצד צורך ברכישת מיומנויות חיים ובסיוע כספי (למשל למימון לימודים):

♦ **מספר צרכים:** נמצא כי לבוגרים צרכים במספר גדול מאוד של תחומים: לפחות בשלושה תחומים, ובממוצע בכשמונה תחומים (מתוך 11 התחומים שנבדקו)

♦ **צרכים בולטים:** כמעט לכל הבוגרים יש לפחות צורך אחד בתחומי הלימודים וההכשרה המקצועית (96%) ובתעסוקה (93%). למרבית הבוגרים יש צורך בהעצמה אישית (89%), מיצוי זכויות (86%) ובתחום החברתי-רגשי (81%):

- **בתחום התעסוקה** לרוב הבוגרים יש צורך בהכשרה מקצועית, הכוונה תעסוקתית, רכישת מיומנויות של עולם העבודה, סיוע בחיפוש עבודה וליווי בתקופה הראשונה בעבודה חדשה וכן בתיווך בינם לבין המעסיק. ככל הנראה הצורך המוגבר בתחום זה נובע מההכרח של הבוגרים לעבוד ולפרנס את עצמם, גם של בוגרים הגרים בבית הוריהם.

- **בתחום הלימודים** בולט הצורך בייעוץ והכוונה לימודית (86%) ובסיוע כספי לצורך לימודים (81%). נמצא פחות צורך בהשלמה ל-12 שנות לימוד או הכנה לבחינה הפסיכומטרית. ייתכן

שפער זה נובע מהעובדה שישנן אפשרויות רבות יותר של השלמת השכלה (ר' 6.4 הסוגרים ותחומי ההתערבות, סעיף ד), לעומת האפשרויות ליעוץ והכוונה לימודית ולסיוע כספי.

- בתחום החברתי-רגשי הצורך בקרב הוותיקים ביותר בתכנית נמוך במידה משמעותית (60%) מהצורך בקרב בעלי ותק בינוני או נמוך (85%-91%). כזכור, גם ביחס להרגשת בדידות נמצאה ירידה משמעותית עם העלייה בוותק בתכנית, ובכך אפשר להסביר את הירידה בצורך בתחום זה.

◆ צרכים נוספים:

- מיומנויות של חיים עצמאיים: ל-70% יש צורך בתחום זה, בעיקר במיומנויות של ניהול כספים. הצורך בתחום זה בולט יותר בקרב בעלי ותק בינוני (82%) ופחות בקרב בעלי ותק נמוך (60%) וגבוה (67%). כאמור, בקרב בעלי ותק בינוני נמצא גם האחוז הנמוך ביותר של בוגרים הגרים בבית הוריהם.

- בריאות: ל-65% יש צורכי בריאות, בעיקר בתחום בריאות הנפש, למשל ייעוץ וטיפול פסיכו-סוציאלי; ביחס ל-33% הוערך שיש צורך במידע והפניה לטיפול פיזי או נפשי. שיעור זה דומה לשיעור הבוגרים שיש להם בעיה נפשית מאובחנת (26%). תחום הבריאות הוא דוגמה לצרכים שמתעוררים עם החזרה לקהילה אשר מולאו קודם לכן במסגרת המעון. כך, נמצא שעם העלייה בוותק בתכנית, חלה ירידה בשיעור בעלי צורך בתחום זה: מ-75% מבעלי ותק נמוך ל-47% מבעלי ותק רב.

- מניעת התנהגויות סיכון: 65% צריכים סיוע נוסף כדי להימנע מהתנהגויות סיכון. גם בתחום זה עיקר הצורך נמצא בקרב בעלי ותק בינוני בתכנית (86%), בהשוואה לבעלי ותק נמוך יותר (60%) ולבעלי ותק רב יותר (40%). כאמור, גם הדיווח על מעורבות בהתנהגות סיכון אחת לפחות גבוהה משמעותית בקרב קבוצת הוותק הבינוני, לעומת שתי קבוצות הוותק האחרות.

- שיפור הקשר עם המשפחה: 58% זקוקים לסיוע בתחום זה. הנתונים המתארים את הקשר של הבוגר עם הוריו העידו על העורף המשפחתי הדל שיש לבוגרי חסות הנוער. ל-73% מבעלי הוותק הרב בתכנית יש צורך בתחום זה, למול 45%-59% מבעלי הוותק הבינוני או הנמוך. כאמור, עם העלייה בוותק נמצאה גם עלייה בשיעור המתגוררים עם הוריהם. ייתכן שדווקא מסיבה זו גם מסתמנת עלייה בצורך לשפר את הקשר עם ההורים.

- דיור: 58% זקוקים לסיוע בתחום הדיור, הן במיומנויות חיפוש עצמאי של מקום מגורים והן במציאת דיור ממש. כאמור, רק מחצית שבו להתגורר בבית הוריהם, וחלקם רואים בכך סידור זמני ומחפשים פתרון אלטרנטיבי.

- שירות צבאי / לאומי: אף ששיעור גבוה יחסית מקבלים מענה באמצעות קשר שכבר קיים עם הצבא / שירות לאומי (73%), ל-49% יש צרכים בתחום זה, בעיקר בליווי אישי בתהליך הגיוס ובשירות (39%) וכן במידע על אפשרויות השירות (37%).

לוח 15: צרכים לסיוע, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)
23-19	18-15	בנים	בנות		
95	88	97	89	93	תעסוקה והכנה לתעסוקה (מדד מסכם)
77	88	86	75	81	הכוונה תעסוקתית
80	82	83	79	81	חיפוש עבודה
77	71	83	70	75	מיומנויות של עולם העבודה
85	76	83	82	82	הכשרה מקצועית
					ליווי בתקופה הראשונה בעבודה ותיווך בין הבוגר למעסיק
70	76	76	70	72	
48	53	45	54	49	שירות צבאי / לאומי (מדד מסכם)
33	47	38	36	37	מידע על אפשרויות השירות
8	18	10	11	11	השגת מעמד של חייל בודד
35	47	38	39	39	ליווי אישי בתהליך הגיוס והשירות
97	94	97	96	96	לימודים והכשרה מקצועית (מדד מסכם)
10	53	31	14	23	השלמת 12 שני"ל
65	59	48	79	63	הכנה למבחני הבגרות
35	12	24	32	28	הכנה לבחינה הפסיכומטרית
85	71	83	79	81	סיוע כספי ללימודים
90	76	90	82	86	ייעוץ והכוונה לימודית
75	18	41	75	58	דיוור (מדד מסכם)
70	12	38	68	53	מיומנות של חיפוש עצמאי של דיוור
38	12	21	39	30	הפניה לתכנית דיוור
70	53	62	68	65	בריאות (מדד מסכם)
43	12	24	43	33	מידע והפניה לטיפול פיזי/נפשי
10	18	14	11	12	מימון אבחון
70	47	59	68	63	ייעוץ וטיפול פסיכו-סוציאלי
75	59	65	75	70	חיים עצמאיים (מדד מסכם)
50	12	31	46	39	מיומנויות ניהול משק בית עצמאי
72	59	65	71	68	מיומנויות ניהול כספים
80	82	86	75	81	התחום חברתי-רגשי (מדד מסכם)
67	76	76	64	70	מיומנויות חברתיות
57	35	45	57	51	פיתוח והפעלה של רשת חברתית
62	71	65	64	65	מניעת התנהגויות סיכון
48	82	65	50	58	שיפור הקשר עם משפחה
90	76	83	89	86	מיצוי זכויות
95	76	79	100	89	העצמה אישית
8.4	7.5	7.9	8.4	8.1	מספר צרכים ממוצע (מתוך 11)

◆ **הבדלים לפי מגדר:** לבנות יש צרכים בהיקף גבוה יותר בתחומי הדיוור וההעצמה האישית. לבנים יש צורך רב יותר בתחום שיפור הקשר עם המשפחה.

◆ **עזרה בצרכים בסיסיים:** נוסף על הצרכים שצוינו בלוח 15, הרכזות סיפרו שפעמים רבות הן נדרשות למצוא פתרונות לצרכים הבסיסיים של הבוגרים, אף שאין מערכת תומכת ומסודרת לשם כך. מתייחסת לכך מרואיינת מצוות התכנית:

"יוצרים קשר עם חנויות לבקש שוברים לבגדים, למשקפיים, לטיפול שיניים, ריהוט, שכר דירה, אוכל – לצרכים בסיסיים. באמת חסרי כול. לא רוצים להשקיע משאבים בגיוס תרומות, אבל הצרכים נמצאים ואי אפשר להתעלם מהם."

6. ליווי הבוגרים

לב לבה של התכנית הנו ליווי הבוגרים. בפרק זה מוצג מידע על יישום הליווי לקראת סוף השנה הראשונה ובמהלך השנה השנייה להפעלת התכנית: היקף הליווי, היבטים של מתכונת הליווי (כגון איפה החל הליווי ודרכי הקשר בין הרכזות לבוגר), אופני הליווי, מקורות התמיכה לבוגרים והשירותים לבוגרים בתיווך הרכזות. הסתמכנו על מקורות מידע איכותניים וכמותיים. כאמור, המידע הכמותי נאסף באמצעות השאלון על הבוגרים שעליו השיבו הרכזות במועד הראשון למחקר, ראיונות העומק עם הבוגרים שנערכו במועד השני למחקר וראיונות עם צוות התכנית שנערכו בשני מועדי המחקר.

6.1 היקף הליווי

בשנת ההפעלה השנייה של התכנית היו חמש רכזות. כל אחת מהן ליוותה כ-20 ממשותפים. בשנת ההפעלה השלישית של התכנית חל גידול – עבדו שש רכזות, וכל אחת מהן ליוותה כ-30 משותפים. ישנם בוגרים מהמגזר הערבי בדרום ובמזרח ירושלים שעדיין אינם מקבלים ליווי, בהחלטה משותפת בין רשות חסות הנוער לעמותת עלם, בגלל מיעוט שירותים בקהילה לאוכלוסייה זו.

6.2 מתכונת הליווי

א. מקום התחלת הליווי

השלב הראשון בתכנית הוא שלב ההתוויה. שלב זה אמור להתחיל במעון ולהימשך בחודשים הראשונים לאחר חזרתו של הבוגר לקהילה. במסגרתו נבדק היכן יגור הבוגר ובמה יעסוק ונבנית תכנית פעולה לקראת חזרתו לקהילה. בלוח 16 מוצג מידע על מקום התחלת הליווי (במעון או בקהילה):

◆ **מקום התחלת הליווי:** במועד הראשון למחקר 61% החלו לקבל ליווי בעודם במעון ו-39% רק לאחר חזרתם לקהילה. חל שיפור בנושא זה, ובראיונות עם צוות התכנית במועד השני למחקר הם סיפרו שכמעט כל הבוגרים משתתפי התכנית מתחילים לקבל ליווי במעון, ורק במקרים חריגים הליווי מתחיל בקהילה. בתכנית מנסים להימנע מהתחלת הליווי בקהילה, חוץ מאשר אצל בוגרים ששובם לקהילה פתאומי ולא ניתן היה לקדם תהליך התוויה מראש. מצב זה טוב פחות לבוגר עצמו, כיוון שלא נעשית בדיקה מוקדמת אם יש לו לאן לחזור ומה יהיה עיסוקו בקהילה, ובדרך כלל בוגר כזה נמצא כבר במשבר. התחלת הליווי בקהילה מקשה גם על עבודת הרכזות: לא נבנים יחסי אמון בין הבוגר לרכזות וקשה יותר לשכנע את הבוגר לקבל ליווי. אם הבוגר אכן נמצא כבר במצב חירום, הרכזות מחויבת להתפנות לטובתו מיד, דבר שפוגע בליווי השוטף של שאר הבוגרים

◆ **מועד התחלת הליווי בקהילה:** הבוגרים שהחלו לקבל ליווי בקהילה התחילו לקבלו 5.2 חודשים בממוצע לאחר החזרה לקהילה.

◆ **הבדלים לפי מגדר:** התחלת הליווי בקהילה נפוצה יותר בקרב בנות; כמו כן, מקרב הבוגרים שהחלו לקבל ליווי בקהילה, הבנות חיו בקהילה זמן רב יותר מהבנים עד התחלת קבלת הליווי (8.5 חודשים בממוצע, לעומת פחות מחודש בממוצע, בהתאמה). פער זה יכול להעיד שהבנות ניסו להסתדר ללא הליווי אך פנו לתכנית עקב משבר שחוו זמן מה לאחר חזרתן לקהילה. זו יכולה להיות הסיבה לייצוג-יתר של בנות בתכנית.

לוח 16: מקום התחלת הליווי וותק בתכנית, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל	מגדר		סך הכול	(N=57)	
	18-15	בנים			בנות
23-19	100	100	100	מקום התחלת הליווי – סך הכול במעון בקהילה	
100	100	100	100		
52	82	69	54		61
48	18	31	46	39	מספר חודשים ממוצע שעבר מהחזרה לקהילה עד התחלת הליווי (מקרב בוגרים שליווים החל בקהילה N=22)
6.0	0.3	0.6	8.5	5.2	

ב. דרכי קשר של הרכזת עם הבוגר ותדירותו

הקשר בין הרכזת לבין הבוגר מתקיים באמצעות פגישות פנים-אל-פנים וגם בין הפגישות, דרך הטלפון והמחשב (לוח 17):

◆ **רציפות הקשר:** הרכזות דיווחו שיש להן קשר רציף (מתחילת הליווי ועד המועד שבו מילאו את השאלון) עם 53% מהבוגרים. לדברי הרכזות, הבוגרים מחליפים מספרי טלפון ומקומות מגורים בתדירות גבוהה, ובכך מקשים לשמור על קשר רציף אִתָּם. כדי לנסות להתמודד עם קושי זה סיפרו הרכזות כי הן נוהגות לאסוף מהבוגרים פרטים שיאפשרו להן להשיג אותם בדרכים רבות ככל האפשר וכי הן מעבירות מסר לבוגרים שגם הם אחראים ליצור קשר (ואכן הרכזות דיווחו ש-60% מהבוגרים נוהגים ליצור קשר אִתָּן). הרכזות מגבילות את משאבי הזמן המוקדשים לחיזור אחר הבוגרים, משום שראו שבפועל פעמים רבות כאשר מתעורר צורך אצל בוגר הוא פונה אליהן מיוזמתו או נעשה זמין.

◆ **תדירות הפגישות פנים-אל-פנים:** נקבע שהרכזות תיפגש עם כל בוגר אחת לשלושה שבועות. תדירות הפגישות בשלב הראשון של הליווי (שלב ההתוויה – במעון ובקהילה) תהיה גבוהה יותר ותפחת בשני השלבים הבאים (בשלב הליווי, ובעיקר בשלב העצמאות). הרכזות התבקשו לדווח כמה פעמים נפגשו עם כל בוגר בשלושת החודשים שקדמו למילוי השאלון:

- פגישות בתדירות גבוהה יותר אכן מתקיימות עם המשתתפים החדשים יותר, וככל שהוותק בתכנית עולה תדירות הפגישות יורדת. כך, 55% מהמשתתפים בעלי ותק של פחות משנה נפגשים עם הרכזות בתדירות שנקבעה כרצויה בתכנית (בכל 3-4 שבועות), לעומת 41% מבעלי הוותק של שנה עד שנה וחצי, ו-20% מבעלי הוותק של למעלה משנה וחצי.

- בשני מועדי המחקר היה לרכזות קושי לעמוד בתדירות הפגישות שנקבעה בשל חוסר זמינות של הבוגרים (כפי שתואר לעיל בסעיף רציפות הקשר) וסיבות הקשורות במאפייני תפקיד הרכזות: עומס עבודה, ריבוי משימות, נסיעות רבות וממושכות (כיוון ששטח המחוז שהרכזות אחראיות לו גדול ועליהן גם לנסוע למעונות במחוזות אחרים אם הבוגרים שבים מהם למחוז שבאחריותן). בגלל חשיבות הפגישות במעון לפני החזרה לקהילה (כדי לבחון לאן הבוגר עומד לחזור ומה יעשה ולבנות יחסי אמון אתו) דיווחו הרכזות במועד השני למחקר כי הן מקפידות לקיים פגישות אלו כסדרן.

- עם 40% מהבוגרים התקיימו פגישות פעם ב-3-4 שבועות ועם 60% תדירות המפגשים נמוכה מזו שנקבעה כרצויה בתכנית, ללא קשר לוותק בתכנית:¹³ עם 23% נערכו פגישות פעם בחודש וחצי, עם 33% נערכו פגישות רק פעם אחת ועם 4% לא התקיימו כלל פגישות בשלושת החודשים שקדמו למילוי השאלון.

◆ **תדירות פגישות בפועל למול תדירות פגישות רצויה:** הרכזות נשאלו לא רק על תדירות הפגישות בפועל, אלא גם על התדירות הרצויה עבור כל בוגר. מבדיקה של הפער בין שני הנתונים הללו נמצא שאצל 45% מהבוגרים יש התאמה בין התדירות בפועל לתדירות הנחשבת לרצויה עבורם. אולם, אצל 53% תדירות הפגישות בפועל נמוכה מתדירות הפגישות הרצויה. עם בוגר אחד בלבד תדירות הפגישות בפועל גבוהה מהרצויה.

◆ **מקום המפגש:** הרכזות נוהגות להיפגש עם הבוגרים במשרדיהם של שירותים שונים (כגון עמותת עלם ומרכז צעירים) או במקומות ציבוריים (למשל בתי קפה). לעתים אין לרכזות מקום למפגש עם הבוגרים, משום שלעמותת עלם אין משרד (או שאין בו מקום פנוי/מתאים) או בשל הרצון להימנע ממפגשים במשרדים של שירותים המיועדים לאוכלוסייה בסיכון ועלולים להיות מלווים בסטיגמה. במועד השני למחקר דווח על קושי זה בעיקר במגזר הערבי. בשל מיעוט השירותים שם קשה למצוא מקום מפגש. מתוך אילוץ, לעתים הפגישות מתקיימות בבתי הבוגרים, אך לרוב אין שם פרטיות.

◆ **קיום קשר בזמן שבין הפגישות:** בין הפגישות יש לרכזות קשר עם 91% מהבוגרים, בעיקר קשר טלפוני, אך גם דרך Facebook ו-WhatsApp. ביחס לבוגרים שיש עמם קשר בין הפגישות, עם 67% יש קשר לפחות פעם בשלושה שבועות. הרכזות חלוקות ביניהן אם קשר כזה יכול להוות חלופה לפגישות. חלקן מצליחות ליצור קשר משמעותי עם הבוגר בדרך זו, אחרות סבורות שקשר מעין זה טוב לעניינים טכניים יותר ופחות לתמיכה ויעוץ. מהראיונות עם הבוגרים עלה שיש קשיים לשמור על קשר טלפוני עם הרכזות במקרים שאין לבוגרים טלפון או שהוא חסום לשיחות יוצאות.

◆ **הבדלים לפי גיל:** עם שיעור גבוה משמעותית מבני ה-19-23 (לעומת בני ה-15-18) מתקיים קשר רציף (62%), למול (29% בהתאמה). אולם הרכזות אינן מרוצות מאינטנסיביות הפגישות עמם. להערכתן, עם 38% מבני ה-19-23 מתקיימות פגישות בתדירות הרצויה, בהשוואה ל-59% בקרב בני ה-15-18.

¹³ חשוב לזכור כי במחקר נכללו בוגרים בעלי ותק שונה בתכנית.

לוח 17: מתכונת הליווי, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)
23-19	18-15	בנים	בנות		
62	29	59	47	53	יש קשר רציף עם הבוגר
100	100	100	100	100	תדירות הפגישות של הרכזת עם הבוגר ב-3 החודשים אחרונים – סך הכול
37	47	41	39	40	פעם ב-3 שבועות-חודש
23	24	21	25	23	פעם בחודש וחצי
35	29	31	36	33	פעם ב-3 חודשים
5	0	7	0	4	לא התקיימו פגישות
100	100	100	100	100	תדירות הפגישות הרצויה של הרכזת עם הבוגר ב-3 חודשים – סך הכול
28	17	28	22	25	פעם בשבוע-שבועיים
36	65	55	33	44	פעם ב-3 שבועות-חודש
13	12	3	22	13	פעם בחודש וחצי-חודשיים
23	6	14	22	18	פעם ב-3 חודשים
100	100	100	100	100	תדירות הפגישות בפועל למול תדירות הפגישות הרצויה – סך הכול
59	41	52	55	53	תדירות נמוכה מהרצויה
38	59	48	41	45	התדירות הרצויה
3	0	0	4	2	תדירות גבוהה מהרצויה
95	82	93	89	91	קשר עם הבוגר בין הפגישות:
66	72	63	72	67	יש קשר בתדירות כלשהי
					יש קשר לפחות פעם ב-3 שבועות

6.3 אופי הליווי

להלן יוצג אופי הליווי במסגרת "מחסות לעצמאות": ליווי מותאם לצורכי הבוגר, תמיכה וייעוץ, תיווך בין הבוגרים לבין שירותים למיניהם וסיוע בצריכת שירותים בקהילה וכן מתן אחריות ועצמאות לבוגרים. מתארת זאת אחת הבוגרות:

"הייתה לי תקופה של מצב נפשי ירוד, [הרכזת] הייתה איתי. תמיד. כל הזמן. עירנית להכול, לבדוק מה קורה, גם מיוזמתה. לא רק כשאני פונה. מלווה אותי לפגישות. עוטפת אותי, בצורה פורמלית, כמו לסדר פסיכולוגית. לפעמים הצילה אותי כלכלית, כולל מקום לישון."

המחקר העלה ארבעה אופנים בולטים של הליווי:

- ♦ **"חליפה אישית"**: לבוגרים מאפיינים דמוגרפיים שונים (מבחינת גיל, מין ומגזר) וצרכים מגוונים. במסגרת התכנית ניתן מענה בדרכים שונות, ויש התייחסות ייחודית למגוון מאפייניהם האישיים של הבוגרים ולצרכים שלהם.
- ♦ **תמיכה וייעוץ**: מהראיונות עם הגורמים השונים עלה הצורך של הבוגרים באדם שיוכלו לשתפו ולבקש את עזרתו. במעון, הצוות שימש כתובת כזו, אך עם החזרה לקהילה הבוגרים נותרים פעמים רבות לבד. עדות לכך עולה גם מהדיווח של הרכזות על התמיכה המוגבלת שהבוגרים מקבלים מהוריהם ומחברים (ר' פרקים 5.4 ו-5.5). כך עולה מהראיונות:

"כולם צריכים גב, לא להיות לבד, שמישהו ישאל אותם על חייהם."

"בהוסטל תמיד היה מבוגר שהקשיב להם. חשוב גם בחיים בחוץ."

לעתים קרובות מהוות הרכזות מקור לתמיכה וייעוץ מעין אלה. הבוגרים עצמם העידו שהליווי מאופיין בזמינות, הקשבה, הבעת אכפתיות, השמעת הקול של הבוגר ומתן גיבוי מצד הרכזות. עדות לתמיכה שהבוגרים מקבלים מהרכזות ניתן למצוא בהתייחסות לרכזות כאל אמא או אחות גדולה מכילה וזמינה :

"שואלת, בודקת, רצה בשבילי. נשמה טובה. הרבה פעמים הרימה אותי, עזרה לי. מראה שיש מישהו, שנותנים לי גיבוי מלא."

♦ **תיווך בין הבוגרים לבין שירותים בקהילה והנגשת השירותים:** לצד תמיכה וייעוץ, הליווי מאופיין גם במתן עזרה בתחומים שונים, כגון עבודה (מציאת עבודה, ליווי ללשכת התעסוקה ולראיונות עבודה, הפניה לסדנת הכנה לעולם העבודה ועוד); לימודים (תיווך לתכנית היל"ה ולקורסי מחשבים); דיור (סיוע במציאת דירה, קריאת חוזה לשכירת דירה, הפניה לדירת "מדרגה" ומענים אחרים לחסרי קורת גג); סיוע בהתנהלות יום-יומית עצמאית (איתור רופא וקביעת תור, מציאת מכבסה וכד'); ושירות צבאי (טיפול בגיוס או בפטור מהשירות, קבלת מעמד של חייל בודד וזכויות נוספות). אחד הבוגרים מעיד על רכזות מטעם התכנית :

"... עזר לי למצוא דרך להתגייס. הוא בדק כל מיני אופציות לגיוס... עשה המון טלפונים. אני לא רציני שהוא יתלווה אליי – מה, יש לו חיים משלו. אבל הוא היה מתקשר לפני שהלכתי ללשכת גיוס לחיילות שהוא מכיר והן היו מלוות אותי לאן שהייתי צריך... הביא המלצות מהעמותה שאני אביא לצבא."

♦ **דגש על אחריות ועצמאות של הבוגר:** צוות התכנית והמפקחת מרשות חסות הנוער הדגישו את החשיבות במתן ליווי שיסייע לבוגרים להתנסות בחוויות של עצמאות, כדי שיוכלו לעמוד ברשות עצמם עם סיום הליווי. מהראיונות עם הבוגרים נראה כי יש בכך מידה רבה של הצלחה. לפי הבוגרים הליווי מאופיין בשיתוף ובהתייעצות אתם ובכיבוד הדעה שלהם, ללא שיפוט של ההחלטות והמעשים שלהם. הרכזות פורסות לפני הבוגרים את האפשרויות ומציגות נקודות מבט מגוונות, אך הן שמות דגש על אחריות הבוגרים לבחירותיהם. אחת הבוגרות סיפרה :

"... לא משנה מה אעשה. מאוד ברור זו בחירה שלי. אין מסע שכנועים. עקביות, חשוב שאתקדם. תמיד מדגישה שאני ילדה גדולה. החלטות שלי. עם כל העזרה, יש דברים שהם באחריותי. תמיד מנסה להעיר אותי... יש [לרכזות] גישה נכונה לגיל שלנו – מאוד מלווה אבל גם מדגישה שאנחנו ילדים גדולים, שזאת האחריות שלנו. תוחמת נכון..."

6.4 הסוגים ותחומי ההתערבות

א. סוגי ההתערבות ותחומי ההתערבות שהבוגרים מקבלים

רכיב נוסף של התכנית הוא התיווך בין הבוגרים לבין התערבויות בתחומים השונים בקהילה שנועדו לספק עזרה. התערבויות אלו יכולות להיעשות לא רק באמצעות ליווי רכזות אלא גם בטיפול פרטני אחר, למשל של גורם בקהילה או באמצעות השתתפות בתכנית משלימה בקהילה (כגון קורס מקצועי או סדנה בנושא הכנה לעולם התעסוקה או בכל נושא אחר). בכל תחום נשאלו הרכזות אילו סוגי

התערבויות מקבל הבוגר: ליווי על-ידי רכזת "מחסות לעצמאות", התערבות פרטנית על-ידי שירות אחר בקהילה או השתתפות בתכנית משלימה בקהילה (לוח 18):

- ◆ **ליווי על-ידי רכזת "מחסות לעצמאות"**: זהו סוג התערבות נפוץ בעיקר בתחומים תעסוקה, שירות צבאי / לאומי, התנהלות עצמאית, מיצוי זכויות והתחום החברתי-רגשי, והוא ניתן בתחומים אלו ל-65%-78% מהבוגרים. בשנת 2013 במסגרת "מחסות לעצמאות" החל להינתן גם מענה קבוצתי אחת לשלושה חודשים, של מפגשי העשרה הפתוחים לכלל הבוגרים. כיוון שמענה זה החל לאחר איסוף המידע הכמותי, אין בידי צוות המחקר מידע על היקף ההשתתפות בו.
- ◆ **התערבות פרטנית על-ידי שירות אחר בקהילה**: אחרי ליווי על-ידי הרכזת, זהו סוג ההתערבות הנפוץ השני, בעיקר בתחומים החברתי-רגשי ומניעת התנהגויות סיכון, ובהם הוא ניתן ל-52% מהבוגרים (בכל אחד מתחומים אלו). ביתר התחומים מקבלים ליווי פרטני 20%-37% מהבוגרים.
- ◆ **השתתפות בתכנית משלימה בקהילה**: 27% משתתפים בתכנית משלימה בקהילה בתחום הלימודים. ביתר התחומים רק בין 3% ל-17% משתתפים בתכנית כזו. מעיבוד נוסף של המידע על השתתפות בתכנית משלימה בקהילה נמצא כי 63% אינם משתתפים כלל בתכנית כזו, 24% משתתפים בתכנית אחת עד שתיים, ו-13% בשלוש עד שש תכניות.

לוח 18: סוגי התערבות שהבוגרים מקבלים בכל תחום (באחוזים)¹

אין כל התערבות	השתתפות בתכנית משלימה בקהילה	התערבות פרטנית ע"י שירות בקהילה	ליווי רכזת "מחסות לעצמאות"	התערבות כלשהי – סך הכול	(N=33 עד 49)
14	12	35	78	86	תעסוקה והכנה לתעסוקה
20	11	37	72	80	שירות צבאי / לאומי
23	27	20	58	77	לימודים והכשרה מקצוע
36	14	34	46	64	דיוור
49	0	36	30	51	בריאות
27	9	32	68	73	חיים עצמאיים
11	17	52	65	89	התחום החברתי-רגשי
18	10	52	52	82	מניעת התנהגויות סיכון
49	3	33	30	51	שיפור הקשר עם המשפחה
24	0	21	71	76	מיצוי זכויות

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שניתן היה לקבל כמה סוגי התערבויות בכל תחום.

- ◆ **תחומים שבהם ניתנת התערבות כלשהי**: 86% מקבלים התערבות כלשהי בנושא תעסוקה, 80% בנושא שירות צבאי / לאומי ו-77% בנושא לימודים והכשרה מקצועית. תחומים בולטים נוספים הם התחום החברתי-רגשי – בתחום זה ניתנת התערבות כלשהי ל-89% מהבוגרים; מניעת התנהגויות סיכון – 82%; מיצוי זכויות – 76%; והתנהלות עצמאית – 73%. גם נושא הדיוור משמעותי: 64% מהבוגרים מקבלים התערבות כלשהי בנושא זה. בשני תחומים. נוספים – בריאות וקשר עם ההורים – ניתנת התערבות כלשהי לפחות בוגרים (51%)
- ◆ **תחומים שבהם לא ניתנת כל התערבות**: בשלושה תחומים יש שיעור גבוה יחסית של בוגרים שאינם מקבלים כל התערבות. כלומר אין טיפול בצורך זה של אותם בוגרים, לא על-ידי רכזת

"מחסות לעצמאות" ולא על-ידי גורם מחוץ לתכנית: בריאות (51%), שיפור הקשר עם המשפחה (51%) ודיור (36%).

ב. מספר התחומים שבהם הבוגרים מקבלים התערבות

ביקשנו גם לבדוק בכמה תחומים הבוגרים מקבלים התערבות כלשהי. בחינת היקף הצרכים של הבוגרים (ר' לוח 15) הראתה כאמור שלבוגרים יש צרכים בממוצע בכשמונה תחומים. לוח 19 מציג את המספר הממוצע של תחומי ההתערבות אצל הבוגרים. בממוצע הבוגרים מקבלים התערבות בכחמישה תחומים. מחצית מהבוגרים מקבלים התערבות בשישה תחומים או יותר, 33% בארבעה עד חמישה תחומים ו-14% בשלושה תחומים או פחות.

לוח 19: מספר ממוצע של תחומי התערבות לבוגרים, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)
23-19	18-15	בנים	בנות		
5.37	5.58	5.75	5.10	5.43	מספר ממוצע של תחומי תמיכה / התערבות

ג. קשר בין צרכים לבין מתן התערבות כלשהי

ביקשנו גם לבדוק באיזו מידה הבוגרים מקבלים התערבות מותאמת לצרכים שלהם. קרי, האם בוגר שיש לו צורך מתחום מסוים, אכן מקבל התערבות כלשהי באותו תחום (לוח 20):

- ◆ שיעור ההתאמה בכל תחום בין צורך לבין התערבות נע בין 59% ל-96%
- ◆ התחום שבו ישנה התאמה כמעט מלאה בין צורך לבין התערבות הוא השירות הצבאי / לאומי (96%)
- ◆ תחומים נוספים שבהם ישנה התאמה של למעלה מ-85% הם התחום החברתי-רגשי, מניעת התנהגויות סיכון, מתן מיומנויות של חיים עצמאיים ותעסוקה
- ◆ בשיעורי התאמה גבוהים קצת פחות (76%-79%) נמצאים התחומים לימודים, דיור ומיצוי זכויות
- ◆ בשני תחומים ישנה התאמה נמוכה יחסית: בריאות ושיפור הקשר עם המשפחה. בשני תחומים אלה כ-40% מהבוגרים אינם מקבלים התערבות באמצעות התכנית "מחסות לעצמאות" או באמצעות שירות או תכנית אחרת בקהילה, אף שהתחומים הללו הוגדרו כצרכים:
  - בנוגע לבריאות, צוות התכנית ציין שבתחום זה הצוות זקוק להיכרות נוספת עם האפשרויות שהקהילה מציעה. נראה שהעמקת ההיכרות והעבודה המשותפת תוכל להרחיב את התיווך לשירותים מותאמים בתחום זה
  - בתחום שיפור הקשר עם המשפחה ישנם פחות מענים לבני 19 ומעלה (כאמור, מקרב הבוגרים 70% הם בני 19-23), אף שיחסייהם עם ההורים מאופיינים בקשיים מרובים ומורכבים במיוחד (כפי שתואר בפרק 5.4).

לוח 20: מקרב הבוגרים שיש להם צורך: שיעור המקבלים התערבות כלשהי (באחוזים)

יש צורך וניתנת התערבות כלשהי	יש צורך	
85	93	תעסוקה והכנה לתעסוקה
96	49	שירות צבאי / לאומי
79	96	לימודים והכשרה מקצועית
78	58	דיור
61	65	בריאות
87	70	מיומנויות של חיים עצמאיים
92	81	התחום החברתי-רגשי
89	65	מניעת התנהגויות סיכון
59	58	שיפור הקשר עם משפחה
76	86	מיצוי זכויות

ד. תיווך לשירותים בקהילה

אחת המטרות העיקריות בליווי הבוגרים היא לתווך בינם לבין שירותים בקהילה כדי למלא את צורכיהם וכדי שישתלבו בעיסוק הולם. הליווי אינו כולל טיפול פסיכו-סוציאלי על-ידי הרכזות, אלא הפניה לשירות מתאים לצורך זה. מכאן, שהציפייה היא לתיווך בין הבוגרים לבין השירותים, בהתאם לצורכי הבוגרים. מסבירה מנהלת התכנית:

"התכנית מתווכת שירותים ומענים לצעירים על-פי צורכיהם. זו דרך הפעולה. אין לנו סל שירותים, אין נושא שלא מנסים לתווך. לא מטפלים בעצמנו. גמישים מאוד בקבלה שלנו את הצעירים כי לא מטפלים, אלא מתווכים לכל אחד את השירותים בקהילה."

♦ **השירותים שלבוגרים יש קשר עמו:** כדי לבדוק את היישום של רכיב זה נשאלו הרכזות עם אילו שירותים הבוגר עומד בקשר (לוח 21):

- 74% שומרים על קשר עם המעון האחרון שהיו בו, הן קשר אישי עם אנשי הצוות והן לצורך קבלת מסמכים שונים.
- 73% עומדים בקשר עם הצבא ו/או עם גורמים מהשירות הלאומי, לצורך קבלת אישור או פטור מגיוס לצבא, הכרה כחייל בודד, מציאת תפקיד מתאים בצבא, שילוב בשירות לאומי וכד'. שיעור דומה של בוגרים משרת כיום או עתיד לשרת בשנה הקרובה.
- 50% עומדים בקשר עם שירותי רווחה שונים: לכחמישית (22%) מתוכם יש קשר עם שירות המבחן; לכרבע (29%) יש קשר עם המשטרה, בית משפט או עורכי דין. שיעור נמוך יותר (כעשירית) היו מעורבים בעברה על החוק (מאז חזרתם לקהילה - 12%).
- 29% נעזרו בתיווך הרכזות לשירות בתחום הדיור, דוגמת תכנית "מדרגה" שמפעילה רשות חסות הנוער. תיווך לשירותים אלו הוא פועל יוצא מהעדר מקום מגורים לבוגרים רבים. עם החזרה לקהילה יש בוגרים רבים שאינם יכולים לחזור לגור בבית הוריהם מסיבות שונות או שסביבה זו מסכנת אותם.
- 23% נמצאים בקשר עם שירות של בריאות הנפש. ל-69% מהם יש בעיה נפשית מאובחנת.

◆ **מספר השירותים שלבוגרים יש קשר עמם:** כדי לבחון את נפח התמיכה שהבוגרים מקבלים שלא מהרכות, בדקנו עם כמה שירותים יש להם קשר. נמצא כי 4% בלבד אינם נמצאים בכלל בקשר עם שירותים בקהילה. לעומתם, 42% נמצאים בקשר עם חמישה שירותים או יותר. נתון זה מעיד על הצרכים הרבים שיש לבוגרים (ר' פרק 5 – מצב הבוגרים המשתתפים בתכנית); וגם על משימת תכלול מורכבת של הרכות – לנהל את הטיפול של כל בוגר.

לוח 21: שירותים בקהילה שעמם יש קשר – לבוגרים ולרכות בנוגע לבוגרים, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

רכות	בוגרים				סך הכול (N=57)	
	גיל		מגדר			
סך הכול	23-19	18-15	בנים	בנות	סך הכול	
81	82	59	64	85	74	המעון האחרון
67	79	56	59	88	73	צה"ל / שירות לאומי
60	46	59	55	44	50	שירותי רווחה ¹
12	28	31	32	26	29	משפט ומשטרה ²
35	38	6	18	39	29	מענה דיור
46	31	24	21	37	29	דרך המלך (תכנית חונכות לנוער)
14	28	12	17	30	23	בריאות הנפש ³
47	--	--	35	0	35	קידום נוער (גיל 15-18) ⁴
18	--	--	7	29	18	מרכז צעירים (גיל +18)
9	21	6	10	22	16	ביטוח לאומי
10	--	--	2	9	11	שירות התעסוקה (גיל +18)
11	14	0	4	15	9	עצמאי בשטח ('עלם')
מספר השירותים שאתם הבוגר בקשר –						
--	100	100	100	100	100	סך הכול
--	3	6	7	0	4	0
--	15	18	21	11	16	1-2
--	13	29	17	18	17	3
--	17	29	24	18	21	4
--	52	18	31	53	42	+5

¹ מדד מסכם - לפחות שירות אחד: המחלקה לשירותים חברתיים, שירות המבחן (לנוער/למבוגרים), השירות למתבגרים צעירות וצעירים וגורמים אחרים מהמשרד לשירותים חברתיים
² מדד מסכם - לפחות שירות אחד מאלה: המשטרה, הסנגוריה הציבורית ועורך דין פרטי
³ מדד מסכם - לפחות שירות אחד מאלה: פסיכולוגית או יועצת פרטית, התחנה לבריאות הנפש ובית חולים לבריאות הנפש
⁴ שירות קידום נוער מיועד לבני נוער עד גיל 18. בפועל ל-7 בוגרים יש קשר עם שירות זה באישור חריג.

◆ **הבדלים לפי מגדר:** ל-53% מהבנות (בהשוואה ל-31% מהבנים) יש קשר עם חמישה שירותים או יותר. ממצא זה עולה בקנה אחד עם המספר הרב יותר של תחומים שבהם יש לבנות צרכים (לוח 15). ליותר בנות (לעומת בנים) יש קשר עם רוב השירותים. הפער בין בנות לבנים בולט בתחום הדיור. ממצא זה אינו מפתיע לנוכח העובדה שאחוז הבנות המתגוררות מחוץ לבית הוריהן גבוה מאחוז הבנים.

◆ **קשר של הרכות עם שירותים בנוגע לבוגרים:** שאלנו את הרכות עם אילו שירותים הן בקשר בנוגע לבוגרים שהן מלוות. תיווך שירותים דורש מהרכות להכיר את השירותים, לבדוק את

מוכנותם, יכולתם והתאמתם לצרכים ולמאפיינים של הבוגרים ככלל ושל בוגרים ספציפיים ולהכין את הבוגרים לקבלת השירות. להלן הממצאים (לוח 21):

- השירותים שעמם יש לבוגרים קשר באחוזים גבוהים ביותר הם השירותים שגם לרכזות יש עמם קשר בשיעורים גבוהים, בנוגע לבוגרים, למשל צה"ל או שירות לאומי (67% ו-73% בהתאמה). בתוך זה, ראוי לשים לב שלשיעור גבוה הן מהבוגרים והן מהרכזות יש קשר עם המעון האחרון של הבוגר (74% ו-81% בהתאמה). לאחר החזרה של הבוגר לקהילה, הרכזות נוהגות לפנות למעונות כדי לקבל מידע ומסמכים שיכולים לסייע לבוגר, כגון הערכה על תפקוד הבוגר ותעודה המעידה על לימודיו.

- לעומת זאת נמצא פער של 17 נקודות אחוז הן בקשר עם המשטרה ועולם המשפט (הבוגרים יותר בקשר) והן בקשר עם התכנית "דרך המלך" (הרכזות יותר בקשר).

6.5 התאמת הליווי לקבוצות ייחודיות של בוגרים

התכנית לפי הגדרתה מיועדת לכלל בוגרי מעונות חסות הנוער, ונקבעו קווי ליווי סטנדרטיים המתאימים למרביתם. במועד השני למחקר הוסבר שהוגדרו שלושה מסלולי ליווי בהתאם לצרכים השונים: ליווי אינטנסיבי – הליווי הקלסי, הניתן למרבית הבוגרים; מעטפת הוליסטית – ליווי לבוגרים המקבלים ליווי משירות אחר בקהילה או צריכים ליווי אינטנסיבי פחות; השהיה – שמירת הזכות לקבל ליווי לבוגרים שאינם זקוקים לליווי כיום אך ייתכן שהם יזדקקו לו בעתיד. עם זאת, המרואיינים ציינו שתי קבוצות של בוגרים שיש עדיין צורך לקבוע אם הם צריכים להיכלל באוכלוסיית היעד של התכנית, ואם כן, צריך להתאים להן את הליווי:

♦ **בוגרים שמצבם קשה במיוחד והם זקוקים לליווי אינטנסיבי יותר ממה שהתכנית יכולה להציע:**

אחת המטרות של שלב ההתוויה היא לבדוק את מצב הבוגר ולזהות מקרים כאלה. לדוגמה, אם בשלב ההתוויה מתברר כי הבוגר זקוק למסגרת חוץ-ביתית נוספת (כגון מרכז גמילה או מסגרת אשפוזית) צוות המעון פועל להיערך לכך בטרם צאת הבוגר את המעון. אם צורך כזה עולה רק אחרי היציאה לקהילה, על הרכזות לנתב את הבוגר למסגרת ההולמת את צרכיו. מקרים אלה הם בודדים.

♦ **בוגרים עד גיל 16:** אין בידי צוות המחקר מידע על הבוגרים שאינם משתתפים בתכנית (מלבד מספרם הכולל), ולכן לא ידוע מה ההתפלגות הגילית שלהם. בעת איסוף הנתונים רכזות התכנית ליוו שני בוגרים בלבד בני 15-16. למרות המספר המצומצם, לפי צוות התכנית יש קושי עקרוני ללוות בוגרים צעירים בגלל הכורח לקבל את הסכמת הוריהם כדי להיפגש איתם. חלקם מצויים עדיין באחריות שירותי הרווחה והחינוך ועל כן יש כתובת בקהילה שאמורה לטפל בהם; חלקם צריכים ליווי טיפולי אינטנסיבי או אחר מזה שהתכנית מציעה; כמו כן, רובם חוזרים לגור בבית ההורים ולכן הם זקוקים פחות לתמיכה במיומנויות של חיים עצמאיים. לנוכח כל זאת, הרכזות העלו צורך בהתאמת הליווי לבוגרים בגילים אלו, במיוחד אם אינם מקבלים מענה אחר בקהילה.

♦ **בוגרים המשולבים בשירות בקהילה עם רכיב של ליווי:** מעניין להצביע על שינוי שחל ביחס צוות התכנית לאופן ליווי בוגרים אלה. במועד הראשון למחקר התעוררה שאלה אם הם צריכים לקבל ליווי גם במסגרת "מחסות לעצמאות". עלו שאלות של חלוקת תפקידים ואחריות של כל שירות ביחס לבוגר ואם עליו לקבל "ליווי כפול". בתכנית הושם דגש על הרכזות כמנהלת-מתכללת של

ליווי הבוגר, והרכזות שאפו ללוות גם בוגרים אלה, אך הגורמים בקהילה לא תמיד הסכימו עם תפיסה זו. להלן דברי מרואיינת משירות בקהילה לנושא זה:

"לא נכון שרכזות של 'מחסות לעצמאות' תלווה את הצעירים בתכנית שלי. יש את הליווי שלי. כן צריכים ללוות את הצעירים שסיימו את התכנית שלי."

במועד השני למחקר נמסר כי על-פי תפיסת רשות חסות הנוער, על רכזות "מחסות לעצמאות" לדאוג לקבל עדכון שוטף מאותו שירות ולא ללוות את הבוגר באופן פעיל. כמו כן, יש לשמור לבוגרים האלה את הזכות להצטרף לתכנית בתום הליווי על-ידי השירות בקהילה. ואכן נראה כי חל שינוי, והרכזות מנסות לאתר, עוד בשלב ההתוויה, שירות בקהילה שיכול להיות שותף באחריות לליווי הבוגר.

6.6 מאפייני הקשר בין הרכזות לבין הבוגר

הרכזות נשאלו כיצד הן תופסות את הקשר שלהן עם הבוגרים שהן מלוות. המטרה הייתה להעריך באיזו מידה הן מצליחות ליצור קשר משמעותי; קשר כזה יכול להעיד גם על מידת התרומה של הליווי לבוגרים. הוצגו לרכזות היגדים המתארים היבטים שונים של הקשר, כדוגמת יצירת יחסי אמון ושיתוף הבוגר בקבלת החלטות לגביו ובחינה של צרכיו ורצונותיו. לוח 22 מתאר איך רכזות רואות את הקשר בינן לבין הבוגרים. מוצג אחוז הרכזות שהשיבו שהן מסכימות "במידה רבה או במידה רבה מאוד" עם ההיגדים:

◆ הרכזות העריכו ביחס ל-77% שהם שותפים בתכנון הליווי. הן סיפרו שהן מדגישות בליווי את האחריות של הבוגר לחייו ואת הכנתו לחיים עצמאיים. הבוגרים מצדם תיארו באופן דומה את הליווי שהם מקבלים. מספר אחד הבוגרים:

"היא שואלת מה אני רוצה, מה אני צריך. היא עוזרת לי בפנייה לבנק, בעצות."

ביחס ל-67% הרכזות העריכו שהם משתפים פעולה עמן; וביחס ל-61% נוצרו יחסי אמון בין הבוגרים לבינן.

ביקשנו גם לבדוק את מידת הקרבה שנוצרה בין הרכזות לבוגר, בהנחה שמעבר ליחסי אמון, יש צורך בתחושת ביטחון בקרב הבוגרים ובתחושת קרבה, העשויה לבוא לידי ביטוי בשיחה על נושאים אישיים ובפנייה לרכזות בעת הצורך. להלן הערכת הרכזות:

◆ **אצל כמחצית מהבוגרים נוצרה תחושת קרבה:** 55% רואים ברכזות כתובת לפנייה בעת הצורך, 45% משוחחים עם הרכזות על נושאים אישיים. חשוב לתת את הדעת לעובדה שאצל המחצית השנייה הרכזות העריכו כי נוצרו יחסי קרבה במידה מועטה בלבד או בכלל לא.

◆ **הבדלים לפי מגדר וגיל:** כצפוי, אחוז גבוה יותר מהבנות (בהשוואה לבנים) פונות אל הרכזות בעת הצורך ומשוחחות עמן על נושאים אישיים. נוסף על כך, בקרב קבוצת הגיל הבוגרת יותר, יש יותר שיתוף פעולה ויותר שותפות בתכנון הליווי. ייתכן שהבגרות שעשויה לאפיין את בני 19+ (לעומת הצעירים יותר, בני 15-18) מאפשרת ביתר קלות ליצור יחסים קרובים ושיתופיים עם הרכזות.

לוח 22: תפיסת הרכזות: הקשר בין לבין הבוגרים, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר			סך הכול	מידה רבה / רבה מאוד של:
23-19	18-15	בנים	בנות	57=N)		
83	65	79	76	77	השתתפות הבוגר בתכנון הליווי	
72	53	65	68	67	שיתוף פעולה של הבוגר עם הרכזות	
72	35	55	67	61	יחסי אמון בין הבוגר לרכזות	
64	35	48	63	55	בעיני הבוגר הרכזות היא כתובת לפנייה בעת הצורך	
51	29	31	59	45	שיחות עם הרכזות על נושאים אישיים	

6.7 הקשיים שהרכזות מתמודדות אתם בליווי הבוגרים

לפני הרכזות הוצגה רשימה של היגדים בעניין הקשיים שיכולים להיווצר בעת ליווי הבוגרים. בפרק זה מוצג שיעור הבוגרים שהרכזות דיווחו על קשיים כאלו לגביהם במידה גבוהה ("במידה רבה מאוד או במידה רבה"). להלן עיקרי הממצאים (לוח 23):

- ◆ **פניות הבוגר לליווי:** מעל למחצית (54%) אינם פנויים לקבלת הליווי, בעיקר מפני שהם עסוקים בהשרדות יום-יומית ואין להם זמן.
- ◆ **קושי טכני הפוגע בליווי:** לכמחצית (52%) יש קושי טכני בעיקרו: מתקשים להגיע למפגש עם הרכזות בגלל קשיי תחבורה או שהרכזות מתקשה לאתרם או למצוא מקום למפגש.
- ◆ **ציפיות שונות מהליווי:** כחמישית (21%) מהבוגרים מצפים מהליווי לדברים שאינם תואמים את אופי הליווי או מטרותיו. לרוב הם זקוקים לליווי אינטנסיבי וטיפולי יותר מזה שהתכנית יכולה להציע.
- ◆ **עומס של הרכזות:** הליווי של כמחצית (49%) נפגע בשל העדר פניות מספקת שלהן. זוהי עדות נוספת למורכבות עבודת הרכזות (ר' להלן פרק 8 צוות התכנית).
- ◆ **הבדלים לפי מגדר:** הקושי חוסר זמן של הרכזות דווח ביחס ל-57% מהבנות, לעומת 41% מהבנים. ייתכן שהסיבה לכך היא הדרישות הגבוהות של הבנות, בשל צורכיהן המרובים יותר לצד מקורות תמיכה פחותים. לדוגמה, דווח שהבנות מקבלות פחות לתמיכה הורית; הן קושרו לשירותים רבים יותר, והרכזות העריכו כי שיעור גבוה יותר מהבנות לעומת הבנים רואות בהן כתובת לפנייה בעת הצורך ומשוחחות אתן על נושאים אישיים.
- ◆ ראוי לשים לב שהמידע המשלים למידע שמוצג בלוח 23 הוא "מידה מועטה" או "אין קושי"; פעמים רבות דווח שהקושי קיים "במידה מועטה" ולא ש"אין קושי". בולטת בכך ההסכמה במידה מועטה שביטאו הרכזות בנוגע ל-58% מהבוגרים עם ההיגד "לבוגר ציפיות מהליווי שאינן תואמות את מטרות הליווי או את דרכי העבודה" (21% במידה גבוהה ו-21% "בכלל לא").

לוח 23: קשיי הרכזת עם הבוגר, לפי מגדר וגיל (באחוזים)

גיל		מגדר		סך הכול	(N=57)	מידה רבה / רבה מאוד
23-19	18-15	בנים	בנות			
52	59	59	50	54		הבוגר עסוק בהישרדות יום-יומית ואינו פנוי לליווי וחוסר זמן של הבוגר - מדד מסכם (לפחות אחד משני ההיגדים לעיל)
52	53	55	50	52		בעיית נגישות של הבוגר, קושי לאתר את הבוגר וקושי למצוא מקום למפגש - מדד מסכם (לפחות אחד משני ההיגדים לעיל)
18	29	21	21	21		לבוגר ציפיות מהליווי שאינן תואמות את מטרות הליווי או את דרכי העבודה
57	29	41	57	49		חוסר זמן של הרכזת

6.8 ליווי אישי של מתנדבים

התכנית כוללת ליווי אישי על-ידי מתנדב לבוגרים הרוצים בכך והזקוקים לליווי אינטנסיבי יותר. תוכן שהרכזות יגייסו את המתנדבים, ידריכו וילוו אותם בעבודתם עם הבוגרים. אך כבר במועד הראשון למחקר עלה שכדי להקל על הרכזות גובש מודל עבודה אחר מזה שתוכן מראש: במחוזות ירושלים והמרכז משתפים פעולה עם תכנית נוספת של עמותת עלם – "דרך המלך", תכנית חונכות לבני נוער, המופעלת בעיקר באמצעות מתנדבים. רכזי "דרך המלך" היו אמורים לגייס את המתנדבים ולהדריכם. במחוזות דרום וצפון תוכן שיתווספו לצוות התכנית שתי רכזות מתנדבים שיעשו את עבודת גיוס המתנדבים והדרכתם במקום הרכזות של התכנית. ואכן, במועד השני עודכן שמוזה מספר חודשים ישנה רכזת מתנדבים במחוז צפון ועומד להתחיל לעבוד גם רכז מתנדבים במחוזות מרכז ושפלה.

מהבוגרים – 11% (6 מתוך 57 הבוגרים שעליהם מילאו הרכזות שאלונים) מקבלים ליווי של מתנדב. במסגרת הראיונות עם הבוגרים רואיינו 4 בוגרים שנפגשים גם עם מתנדב. בנוגע לבוגרים המקבלים ליווי של מתנדב, עם התחלת ליווי זה פחתה תדירות הקשר עם הרכזות והתקיימו פגישות בתדירות גבוהה יותר עם המתנדב. נראה כי ליווי המתנדב מקל את העומס המוטל על הרכזות, במיוחד אצל בוגרים הזקוקים לליווי אינטנסיבי. הליווי על-ידי מתנדב (לעומת רכזות) מאופיין יותר בתמיכה חברית ופחות בסיוע בתחומים קונקרטיים ובתיווך בין הבוגר לבין שירותים. הבוגרים שרואיינו הביעו שביעות רצון מהתמיכה שהם מקבלים מהמתנדב בהיבט זה. מסבירה אחת הבוגרות:

"אני משתפת אותה בהכול. היא מייעצת לי, נותנת לי עצות מאוד טובות... אני צריכה לפעמים את החיזוק שלה לדברים שאני מחליטה בחיים... היא מכוונת אותי."

בעת הכנת דוח זה, הפעלת התכנית בסיוע מתנדבים נמצאת בתחילת דרכה. במהלך שנת 2013 התכנסה ועדת התנדבות של עמותת עלם לדון בכך. אחת ממסקנותיה הייתה שהקמת מערך מתנדבים בתכנית "מחסות לעצמאות" מאתגרת ומצריכה חשיבה והתאמה. ניתנו כמה הסברים לכך: א. בניית רשת מתנדבים המפוזרת על פני כל הארץ, לבוגרים בודדים בכל יישוב, היא משימה מורכבת מאוד, בשונה מהקמת רשת מתנדבים ביישוב מסוים; ב. הפעלת תכנית לצעירים בסיכון גבוה היא תחום חדש בעמותת עלם. מרב הכוחות הושקעו בהקמת תכנית ליווי לצעירים אלה ולא הייתה פניות להקמת

מערך מתנדבים לתכנית; ג. מורכבות המצב והצרכים של הבוגרים: מדובר בצעירים בעלי קשיים וצרכים מרובים ומורכבים שיש למלא אותם בעת ובעונה אחת, ולעתים צריך גם לנהל משברים ולהתמודד עם מצבים בלתי צפויים ועם מעבר פתאומי ליישוב מגורים אחר. מאפיינים אלה מצריכים מלווים מקצועיים היכולים להתמודד עם סוג כזה של ליווי. בניסיון לתת לסוגיה זו מענה החל שיתוף פעולה עם שני מוסדות אקדמיים במטרה שסטודנטים לפסיכולוגיה, במסגרת הכשרתם המעשית, ילוו בוגרים באופן אישי. בנוסף מתפתח כיוון חדש מתוך המלצותיה של ועדת התנדבות של עמותת עלם – גיוס של אנשי מקצוע שיספקו טיפול/שירות בהתנדבות, כגון פסיכולוגית, רופא שיניים, מאבחנת תעסוקתית, יועצת פיננסית ועורך דין.

6.9 המשך גיבוש תהליך הליווי

במהלך שלוש השנים להפעלת "מחסות לעצמאות" עברה התכנית תהליכי הבניה וגיבוש. במועד הראשון למחקר עלה כי שלב ההתוויה במעון והחזרה לקהילה הובנה בצורה מסודרת, אולם שני השלבים הבאים בתכנית – שלב הליווי ושלב העצמאות דורשים המשך הבניה וחשיבה. במועד השני למחקר דווח שנעשה תהליך של המשך גיבוש מודל העבודה בשני השלבים הראשונים של התכנית (התוויה וליווי) והם כיום מגובשים ומסודרים יותר. עדיין יש צורך בהמשך הבניית השלב האחרון – העצמאות והפרדה מהבוגרים. נושא הפרדה עלה רק בחלק קטן מהראיונות עם הבוגרים. יש שאינם מודעים לכך שהליווי מוגבל בזמן והם סבורים שהליווי ימשך כל עוד יהיה להם צורך בו. הרכזות העלו גם הן את הצורך בהמשך הבניה של שלב העצמאות.

7. דפוסי העבודה של התכנית עם גורמים שונים

נוסף על ליווי הבוגרים, כחלק בלתי נפרד מעבודת צוות התכנית, קיימים עוד שלושה ערוצי עבודה: עם מעונות חסות הנוער, עם שירותים בקהילה ועם מטה חסות הנוער. במסגרת המחקר בחנו ערוצי עבודה אלו.

7.1 דפוסי עבודה עם מעונות חסות הנוער

א. הכנת החניכים לחזרתם לקהילה

אחד מהתפקידים שצוות המעון אמור למלא הוא להכין את החניכים לחזרתם לקהילה, כדי שיוכלו לתפקד בה באופן עצמאי. עם התחלת השתתפותם של הבוגרים בתכנית, תפקיד מרכזי של הרכזות הוא לבדוק את הצרכים שנותרו בתחום זה, כדי שיוכלו להמשיך לסייע לבוגרים בחייהם העצמאיים. במועד הראשון למחקר נמצא כי במעונות אכן קיימת מודעות לצורך בהכנת הבוגרים, אולם בפועל לרוב היא מועטה. כמעט כל אנשי המקצוע שהתראינו דיברו על נושא זה. להלן כמה ציטוטים מדברי מפקחות ברשות חסות הנוער:

"מצהירים על המשמעות של היציאה מהרגע שילד מגיע למעון. זה בהצהרה... בפועל 'פתאום' מגיע הסוף."

"המדיניות שלנו בנושא לא מספיק טובה. יש לי ביקורת על הדרך בה אנו מכינים את הבוגרים לחזרה... בעצם משחררים נער בלי שום כישורי עצמאות, אולי עם הרבה חוויות של

כוח אך בלי יכולת לשרוד את הגיונגל של החיים. מנסים להתפקס על כך, על תכנית הכנה במעונות – אבל מעט, לוקלית, לשיקול דעת מקומי. אין ראייה מגובשת של הכנה.

גם צוות התכנית התייחס לנושא זה:

”ילד בבית נדרש לשמור על אחיו הקטן, לחמם אוכל, להוציא דואר. אין את זה למי שהיה בפנימייה... אפילו דבר פשוט כמו לשמור על מפתח לבית – תמיד יהיה מישהו שיחכה להם בפנימייה. יוצאים מתנאי חממה לכאוס עם מעט כלים...”

הבוגרים שרואיינו נשאלו אם הרגישו מוכנים לחזור לקהילה ומה היה יכול לסייע להם. חלק הרגישו מוכנים, אולם אחרים דיווחו שלא הרגישו כך. הם חששו בעיקר מניהול חיים באופן עצמאי: איך ידעו בלי יד מכוונת אם בחרו ופעלו נכון? עוד חששו מקושי כלכלי ומחזרה לסביבה מזיקה. אחד הבוגרים תיאר זאת כך:

”...אני בתוך עצמי הרגשתי – המקום הזה [המעון] יותר מדי טוב בשבילך, למה לעזוב אותו? לא יודע אם הייתי מסוגל בתוך עצמי לחשוב על לחזור לקהילה. אתה מוקף בכל הדברים שאתה צריך מא' עד ת', עבודה מסודרת, החשבון בנק רק תופח, האוכל מצוין, החבריה סביבך, המדריכים, העובדות הסוציאליות, כל דבר שאתה צריך יש למי לפנות... אתה 100% מוגן... הראש שלי באיזשהו מקום אמר לי 'אתה לא מסוגל לעשות את זה, אתה חוזר לקהילה, הכול בלגן, אתה תחזור עוד פעם למכות שלך, תוך יומיים אתה נכנס לכלא'.”

לקראת סיום המחקר דווח שגויס מימון חד-פעמי מהמדינה להפעלה של תכנית נוספת להכנה לחזרה לקהילה כאשר החניכים עדיין במעונות, גם היא בהפעלה של עמותת עלם. בעת כתיבת דוח זה התכנית בשלבי גיבוש.

צוות התכנית העלה צורך נוסף לקראת החזרה לקהילה של הבוגרים: ציוד הבוגרים במסמכים ובמידע אישי שאותם יצטרכו עם חזרתם לקהילה, כגון מרשמי תרופות, תעודות, אבחונים וסיכומי טיפול. הבוגרים סיפרו שהם קיבלו מסמכים שונים כגון המלצות לצבא או סיכום מצב לימודי; דוח פסיכיאטרי הועבר לפסיכיאטר בקהילה. אחרים לא צוידו במסמכים ולא ידעו אילו מסמכים יצטרכו. היו שפנו למעון לבקש מסמכים לאחר חזרתם לקהילה, וכולם נענו בחיוב. מטה רשות חסות הנוער הסביר שיש מניעה משפטית להעביר חלק מהמידע. לצורך תיווך בין הבוגר לבין שירותים בקהילה, צוות התכנית נוהג כיום לבקש מהעובדת הסוציאלית במעון המלצה או חוות דעת נקודתית לשירות מסוים, ולא דוח סוציאלי מלא, דבר שנותן לרוב פתרון מספק.

ב. אופן שיתוף הפעולה

לרכזות, כחלק מעבודתן השוטפת, יש קשר עם כל המעונות שבמחוז שלהן. נוסף על כך, יש להן קשר עם מעונות במחוזות אחרים שמהם בוגרים חוזרים למחוז שלהן. כאמור, לפי דיווח הרכזות, למרבית הבוגרים והרכזות יש קשר עם המעון האחרון שבו שהה הבוגר. יש בכך עדות לחשיבות ולצורך בקיום קשרי עבודה פוריים בזמן ליווי הבוגר.

♦ **בניית העבודה המשותפת:** עם התחלת הפעלת התכנית נעשו צעדים אחדים:

- התכנית הוצגה למנהלי המעונות ורכזי הטיפול ביום הדרכה של רשות חסות הנוער.

- צוות התכנית ביקר לפחות פעם אחת בכל מעון, ונקבע איש קשר מהמעון.
- נקבע כי המעונות יעבירו לתכנית, בכל רבעון, את שמות החניכים הצפויים לשוב לקהילה בחצי השנה שלאחר מכן, כדי לאפשר לתכנית להתארגן לקראת הליווי ולהתחיל את שלב ההתוויה במעון. דווח שכיום מרבית המעונות עושים זאת.
- צוות התכנית פעל בדרכים מגוונות כדי לבנות ולשמר את הקשר עם המעונות ודאג להבטיח את זמינות הצוות וגמישות בדרכי העבודה.
- ◆ **העברת מידע על הבוגרים מהמעון לתכנית:** בשלב ההתוויה, על הרכזות לקבל מידע על הבוגר מהמעון כדי להכיר את הבוגר ולהתאים לו את הליווי. במועד הראשון למחקר הרכזות סיפרו על שונות בין המעונות במידע המועבר להן על הבוגרים, דוגמת המאפיינים והצרכים שלהם, יחסיהם עם המשפחה והשירותים בקהילה שטיפלו בבוגר בעבר או סידורים חוץ-ביתיים שבהם טופל. במועד השני למחקר הרכזות עדכנו שמשתמשים בטופס אחיד להעברת המידע על הבוגר מהמעון.
- ◆ **שיתוף פעולה של המעונות:** במועד הראשון למחקר דווח שיש קושי בהשגת שיתוף פעולה מצד חלק מהמעונות: לא מועבר הדיווח הרבעוני על החניכים הצפויים לחזור לקהילה ולא מפנים את החניכים הרלוונטיים לתכנית. חשוב לציין שלאורך המחקר צוות התכנית דיווח על שיפור מתמשך בקשר עם המעונות, על גידול בהיקף ההפניה של הבוגרים לתכנית ועל הרחבה של שיתוף הפעולה. הרכזות נוהגות לשמור על קשר שוטף עם המעונות ומקפידות לקיים פגישות במעון עם החניכים בשלב ההתוויה, הן לטובת החניך והן כדרך להדק את הקשר עם המעונות. כיום נותרו כמה מעונות שעמם יש עדיין קשיים. עם שאר המעונות מתקיים קשר שוטף, אך במקרים של תחלופת כוח אדם יש צורך בהבניה מחדש של העבודה המשותפת.
- ◆ **דיווח למעונות על מצב הבוגרים:** בכל חצי שנה צוות התכנית מדווח למעונות על מצב הבוגרים שהצוות מלווה.
- ◆ **עומס עבודה על צוות התכנית בשל העבודה מול המעונות:** הבניית העבודה המשותפת עם המעונות והשגת שיתוף הפעולה עמם דרשו מצוות התכנית משאבי זמן רבים ממה שתוכנן, דבר שהוסיף עומס על עבודת הרכזות. במועד השני למחקר דיווחו אנשי צוות התכנית שהם נדרשים להשקיע פחות משאבים – ראשית, כיוון שעבודת היערכות להפעלת התכנית שנעשתה בהתחלת הדרך כבר מניבה פירות; ושנית, המעונות מתחילים לראות עדויות להצלחת הליווי, דבר שמסייע להשיג שיתוף פעולה מצדם. כמו כן, המפקחים המחוזיים של רשות חסות הנוער מעורבים יותר ומעודדים את העבודה המשותפת.

7.2 דפוסי עבודה עם שירותים בקהילה

"מחסות לעצמאות" פועלת בפריסה ארצית, בכל היישובים שבהם גרים בוגרים משתתפי התכנית. אנשי המקצוע משירותים בקהילה שרואיינו רואים בתכנית תוספת מבורכת למערך השירותים לצעירים בסיכון בקהילה:

"עבודה משותפת טובה ונעימה, התייעצות, נעזרת בדברים שאני לא יכולה לתת להם מענה. חשוב שיש עוד מישהו בנמצא, אכפתי, מתעניין – כוח גדול. הרבה פעמים מאוד בודדים – הן הנערות והן אנחנו, עוד גוף, עוד מענה."

א. בניית קשרי העבודה

- ◆ קשרי העבודה בין צוות התכנית לשירותים בקהילה נוצרים בשני אופנים: 1. נבנה קשר בין מטה התכנית למטה השירות ובשלב השני נוצרים קשרים ברמת היישובים; 2. נוצרים קשרי עבודה ברמה המקומית שמובילים לקשרים בין המטות.
- ◆ הרכזות נדרשות להכיר את השירותים ביישובים במחוז – הארציים והמקומיים – וליצור אתם קשרי עבודה לטובת הבוגרים. אך כל רכזות אחראית למספר גדול מאוד של יישובים ולכן משימה זו מאתגרת ורחבת היקף.
- ◆ בחלק מהיישובים פועלים שירותים נוספים של עמותת עלם. ביישובים אלו קל יותר לרכזות לפעול והן מתווכות בין בוגרים רבים לבין השירותים האלה; לדוגמה, ל-46% מהרכזות ול-29% מהבוגרים יש קשר עם התכנית "דרך המלך".
- ◆ במועד הראשון למחקר העלו הן מרואיינים משירותים בקהילה והן צוות התכנית את הצורך להעמיק את ההיכרות בין הצוותים ולהבנות יותר את העבודה המשותפת ואת חלוקת העבודה בין התכנית לשירותים. הם דיברו על הצורך לנסות לקבוע כללים ברורים יותר לתחומי האחריות של כל צד ועל אופן ביצוע העבודה המשותפת. במועד השני למחקר דיווח צוות התכנית על הגברת המודעות בקרב השירותים לצורכי הבוגרים ולמאפייניהם. כמו כן דיווחו הרכזות על העמקת ההיכרות שלהן עם השירותים: למי מיועד ומתאים כל שירות. כל אלה הובילו לשיתוף פעולה פורה יותר ולהגברת האמון ההדדי.
- ◆ בירושלים ובבאר שבע רכזות התכנית סייעו בהקמתם של פורומים מחוזיים של שירותים לצעירים, והן מובילות אותם.

ב. גיוס השירותים לטובת הבוגרים

ישנם מעט שירותים בקהילה שבוגרי מעונות חסות הנוער הנם קהל היעד הטבעי שלהם. צוות התכנית פועל רבות לגיוס שירותים נוספים לטובת הבוגרים וכדי שהשירותים יסכימו וימצאו דרך לשרתם. כמו כן, במקרים של תחלופת כוח אדם בשירותים יש לרתום מחדש את העובדים לטובת הבוגרים. צוות התכנית הדגיש את הצורך בעבודה עם שירותים נורמטיביים ולא רק עם שירותים לבני נוער וצעירים בסיכון.

ג. סוגיות בעבודה עם שירותים ספציפיים

- ◆ **צה"ל:** נמצא שלמעלה מ-40% מהבוגרים ומהרכזות היו בקשר עם הצבא, ומדובר בכל מי ששירת בעת מילוי השאלון או עתיד להתגייס. עם זאת, מבחינת עומק הקשר עם הצבא ואיכותו הועלה במועד הראשון למחקר צורך להמשיך בהבניית העבודה המשותפת. להלן דברי אחד המרואיינים:
"צריך רכז שמכוון לנושא הגיוס... כרגע הנושא של הצבא נופל בין הכיסאות. הנערים ממשיכים לקבל צוויים הביתה ופטורים... צריך הבניה מערכתית של הטיפול בצעירים עם עבר פלילי... הכרה בצבא לכך שיש עוד גורם המלווה אותם [את הבוגרים] בנוסף לצבא."
לפי עדכון במועד השני למחקר יש ערוץ עבודה ישיר מול הצבא, דבר שמקל מאוד את העבודה המשותפת; לדוגמה, הצבא שולח כיום את צווי הגיוס של החניכים למעונות, וישנה הסכמה שכל

בוגרי חסות הנוער יכולים להיות מוכרים כחיילים בודדים (אם ירצו בכך). נוסף על כך, ברשות חסות הנוער יש רכוז גיוס שתפקידו לסייע בכל נושא הגיוס של חניכי חסות הנוער (מהצו הראשון). הרכז עובד בתוך המעונות, מול הצבא ומול הרכזות.

♦ **שירות לאומי:** במועד הראשון למחקר כ-35% מהבוגרים ומהרכזות היו בקשר עם עמותות שדרכן מופעל השירות הלאומי. במועד זה, במיוחד נוכח הקשיים שהיו בעבודה מול הצבא, עלה השירות הלאומי כאפשרות מתאימה יותר לבוגרים. מכאן הועלה הצורך לבחון באילו מקרים מסלול זה מותאם טוב יותר לצרכים ולמאפיינים שלהם (למול השירות הצבאי) וכיצד להמשיך לשפרו ולהתאימו לבוגרי חסות הנוער. במועד השני למחקר התברר שבוטלו תקני דיור לצעירים בסיכון במינהלת השירות האזרחי, דבר שמוביל לצמצום האפשרות של הבוגרים להתנדב לשירות לאומי, משום שכפי שהוצג לעיל רק 35% מבני ה-19-23 גרים בבית ההורים, ורק להם יהיה מקום מגורים, ולכן רק הם יוכלו להתנדב לשירות לאומי.

♦ **שירותי בריאות:** צוות התכנית ציין את הצורך בהיכרות נוספת עם שירותי הבריאות הנפשית והפיזית בקהילה. צורך זה נדרש במיוחד נוכח האחוה הגבוהה יחסית של בוגרים שאובחן כי הם סובלים מבעיה נפשית (26%) והאחוה הנמוך יחסית (61%) של בוגרים שיש להם צורך בתחום ומקבלים תמיכה/ התערבות כלשהי.

♦ **"השירות למתבגרים, צעירות וצעירים" במשרד הרווחה והשירותים החברתיים:** לכשליש מהבוגרים ומהרכזות יש קשר עם שירות זה. במועד השני למחקר עודכן שנעשים מאמצים להעמיק את קשרי העבודה, במיוחד בגלל קהל היעד הדומה.

ד. מיפוי השירותים

צוות התכנית אוסף מידע רב על שירותים, קרנות וזכויות של הבוגרים. מספר מרואייני:

"עושים סדר איזה שירותים יש בקהילה הקרובה והרחוקה... מיפוי השירותים לנוער, הכרת הזכויות שלהם. לא טיפלנו בכך מעולם. בתכנית מתמסרים לנושא."

כמו כן הפיק צוות התכנית חוברת המאגדת מידע זה. החוברת חולקה למפקחי רשות חסות הנוער, לרכזי הטיפול במעונות ולשירותים שונים. עם זאת עלה צורך להכין מאגר מידע ממוחשב שיאגד את כל המידע הזה וישרת את הבוגרים, את צוות התכנית, את רשות חסות הנוער ותכניות ושירותים נוספים.

ה. תיעוד ומעקב אחר ההפניות לשירותים

הועלתה הצעה לפני צוות התכנית לערוך תיעוד ומעקב לאילו שירותים הופנו הבוגרים ולהעריך אם תיווך זה בניהם לבין השירותים הצליח.

ו. היערכות השירותים בקהילה לקראת חזרת הבוגרים

♦ לעתים קרובות השירותים המקצועיים בקהילה אינם מקבלים עדכון לקראת חזרת הבוגרים ואינם נערכים לתת להם שירות. מספרת אחת המפקחות המחוזיות:

"אם נער 'מסוכן' חוזר לקהילה, כל הגורמים בקהילה ידעו על כך. מי שכבר במקום טוב יותר מקבל פחות תשומת לב מאתנו ומהקהילה ונופל בין הכיסאות."

- ◆ ישנם שירותים שטיפלו בחניכי מעונות חסות הנוער לפני הוצאתם לסידור חוץ-ביתי, אולם אחריותם הפורמלית הסתיימה. מסביר אחד ממנהלי המעונות:
"הרבה פעמים פוקעת האחריות הרשמית על הילד, כי הצו הסתיים בשירות המבחן לנוער, כי הנער בן 18, ופקידת הסעד לחוק נוער כבר לא מטפלת בו."
- ◆ הסתמכות השירותים על היכרות מוקדמת עם הבוגר: העובדת הסוציאלית משירות הרווחה אשר הפנה את הנער למעון חסות הנוער מוזמנת לוועדות ההערכה התקופתיות ולוועדה המסכמת במעון. ואולם, במקרים רבים היא אינה משתתפת בישיבות הוועדות ועל כן אינה מעודכנת במצב הנער. במצבים כאלה, כאשר הבוגר חוזר לקהילה ומשולב מחדש בשירות שטיפל בו בעבר, קיימת נטייה להסתמך על היכרות מוקדמת שהייתה אתו לפני הפנייתו למעון.
- ◆ חסיון המידע על הבוגר: רבים מהגורמים המלווים המטפלים או המעסיקים כיום בוגרים הם מהמגזרים השלישי והעסקי. עקב צורך לשמור על חסיון המידע אסור להם להעביר ביניהם מידע על הבוגר, גם אם יש תחושה שמדובר בטובתו. מעיד על קושי זה אחד המרואיינים:
"בעיה של אתיקה מקצועית. האם לדווח אחד לשני מידע שיש לנו על הצעיר... מסוכס עם הצעיר מה התחום של כל עובד. אבל תמיד יש דברים אפורים."

7.3 דפוסי עבודה עם מטה רשות חסות הנוער

א. מינוי מפקחת ארצית לאחראית לתכנית

רשות חסות הנוער מינתה מפקחת ארצית בתור אחראית ל"מחסות לעצמאות". למפקחת שני תפקידים מרכזיים: האחד, פיקוח על יישום התכנית בהתאם להנחיות משרד הרווחה והשירותים החברתיים וטיפול בתשלום לעמותת עלם; השני, ליווי מקצועי של התכנית, בהבניה ובפיתוח שלה. בין המפקחת לבין מנהלת התכנית מעמותת עלם ישנם שלושה ערוצי תקשורת פורמליים: פגישות שוטפות כפעם בחודשיים; מסירת דוח רבעוני על-ידי מנהלת התכנית על הקשר עם המעונות ועל דרישת תשלום; ועדת היגוי של התכנית בהובלת מנהלת התכנית (נוסף על גורמים ממטה עמותת עלם ונציגת קרן גנדיר). במועד השני למחקר עודכן כי ועדת ההיגוי מתכנסת באופן סדיר, נוספו לה חברים חדשים – מנהל מעון ומפקחת מחוזית – והיא מהווה פורום להתייעצות ולא רק למסירת דיווח על התכנית. כמו כן, המפקחת האחראית נפגשה כמה פעמים עם צוות הרכזות והודק הקשר בין שני הצדדים.

ב. מעורבות המפקחים המחוזיים

במועד הראשון למחקר דווח שחלק מהמפקחים המחוזיים מכירים את התכנית וחלקם לא. במועד השני ש נראה שכל המפקחים מכירים את התכנית ומקבלים עידוד לשתף עמה פעולה.

ג. האקלים ברשות חסות הנוער

בראיונות עם גורמים ממטה רשות חסות הנוער במועד הראשון למחקר נמסר כי נסיבות ארגוניות מסוימות שבהן עבדה רשות חסות הנוער פגעו בשיתוף הפעולה עם התכנית: סכסוך העבודה במעונות,

השינויים שחלו בהפעלת תכנית תל"מ – תכנית הליווי שפעלה לפני "מחסות לעצמאות", עד סגירתה,¹⁴ והזמן הארוך שעבר מסיום הפעלת תל"מ עד התחלת ההפעלה של "מחסות לעצמאות". כל אלה העיבו על האמון שנתנו חלק מהמפקחים המחוזיים בתכנית והשפיעו גם על המעונות. במועד השני למחקר הסתיים סכסוך העבודה במעונות וחל שיפור בקשר עם התכנית.

8. צוות התכנית

ראשית, חשוב לציין שרבים מהגורמים שרואיינו, ובכלל זה הבוגרים עצמם, החמיאו רבות לצוות התכנית על המקצועיות, המחויבות והמסירות לתפקיד. להלן כמה מהמחמאות שניתנו:

"הם צוות מצוי. מאוד נעים לעבוד אִתו, מאוד מקצועיים ומסורים."

"המחויבות שלהם למטרה ולמשימה גדולה."

"נוגעת בכל מה שצריך. לא עושה רק אחת-שתיים-שלוש, לא מקובעת, לא עושה רק דברים מסוימים ולא ניתן לפנות אליה בדברים אחרים. להפך, גמישה, טובה בשטח, מחפשת פתרונות, יצירתית, לפי הצורך."

א. היקף העבודה של הרכזות

- ♦ במועד הראשון למחקר הועסקו חמש רכזות, כל אחת מהן בחצי משרה. במועד השני נוספה רכזת, היקף המשרה של רכזת אחת הוגדל לשלושה רבעים ואצל שתי רכזות נוספות הוא אמור לגדול בימים אלה.
- ♦ כאמור, במועד הראשון למחקר כל רכזת ליוותה כ-20 בוגרים, ואילו בעת כתיבת הדוח, כל רכזת מלווה כ-30 בוגרים.

ב. מורכבות תפקיד הרכזות

כפי שניתן להבין מתיאור התכנית עד כה, על הרכזות מוטלת עבודה רבה מהעבודה המתאימה להיקף משרתה. אף שנעשו צעדים להקלת העומס, כמו הוספת רכזות, הגדלת אחוזי המשרה של חלק מהרכזות והוספת רכזי מתנדבים בשני מחוזות, חלה גם עליה במספר הבוגרים שכל אחת מהרכזות מלווה. נראה לא פעם כי העמוס המוטל על הרכזות פוגע באיכות הליווי. תחושה זו הועלתה הן על-ידי הרכזות והן על-ידי הבוגרים. מספרת אחת הרכזות:

"... לפני שהתחלתי לעבוד בחצי משרה במקום אחר, זה [העבודה כרכזת] משהו שיכולתי להתמרמר עליו, אבל לעשות, לעבוד עליו כל יום, עבדתי 5 ימים בשבוע, לפעמים גם סוף שבוע. מהרגע שהתחלתי לעבוד חצי משרה [כלומר, כשגם בפועל היקף העבודה בתכנית היה רק חצי משרה, ולא רק בהגדרה], וזה נהיה באמת יומיים וחצי בשבוע, הרגשתי שאני מספיקה הרבה פחות ושאני חייבת להתחיל לתעדף את הקשרים שלי עם הבוגרים וגם את האנרגיות שלי. זה גרם לי לקחת צעד אחורה בעניין... בעיניי יש לזה מחירים, מחירים בקשר עם הבוגר, באיכות הקשר עם הבוגר, במה שהוא היה יכול לקבל אם זה היה באמת משרה

¹⁴ תכנית ליווי הבוגרים שהפעילה חסות הנוער בעבר. ר' פרק 1.

מלאה והמשאבים היו ניתנים בהתאם. אני לא חושבת שאפשר לעשות את זה ביומיים וחצי עבודה וגם לצפות שאיכות הקשר תהיה טובה."

מספר אחד הבוגרים :

"בתקופה האחרונה לפעמים יש מצבים שאני לא יכול לתפוס אותה, יש להם קצת מחסור בכוח אדם... יש הרבה לחץ עכשיו, במיוחד באזור שלי. אבל בעיקרון כל עוד היא לא בישיבה היא עונה לי... אם אני מתקשר פעמיים או שלוש היא עונה..."

מנהלת התכנית מסכמת את מורכבות התפקיד במילים האלה :

"כשיצאנו לדרך לא תיארתי לעצמי כמה התפקיד הזה הוא קשה ושוחק, כמה הוא מורכב, כמה הן צריכות 'לג'נגל' בין מיליון תפקידים שיש להן בתוך התפקיד הזה... כמה נסיעות... מול כמה שותפים הן צריכות לעבוד, כמה פעמים הן נדרשות ל'יש מאין'..."

הועלו מספר הצעות להקלת העומס על הרכזות : להמשיך לגבש את תפקיד הרכזות, ובעיקר ליצור סדר עדיפויות וגבולות למשימות השונות המוטלות עליהן. יש לזכור שכבר נבנתה תשתית של עבודה עם המעונות ועם שירותים בקהילה, ומשימות אלו דורשות פחות השקעה כיום. הוצע גם להגדיל את היקף המשרה של כל הרכזות (הניסיון במחוז הראשון שבו הוגדל היקף המשרה מ-50% ל-75% מעיד על החשיבות בכך).

בעיות בתנאי העסקה של הרכזות : במועד הראשון למחקר הרכזות דיווחו כי החזרו על הוצאות הנסיעה והשימוש בטלפון אינו תואם את השימוש בפועל וכי הן אינן מתוגמלות על שעות נוספות. במועד השני למחקר דווח שנמצא פתרון לרוב הקשיים האלה.

ג. צרכי הכשרה והדרכה

- ◆ צוות התכנית מקבל הדרכה וליווי מקצועי במהלך עבודתו במסגרת עמותת עלם.
- ◆ עלו מספר צרכי הכשרה נוספים :
- תכלול הקשר עם כל השירותים והגורמים שהבוגר קשור אליהם (כזכור, 63% מהבוגרים נמצאים בקשר עם ארבעה שירותים בקהילה ומעלה) וניהול הליווי של הבוגר
- העשרה בתחומי ידע רלוונטיים : למשל התמכרויות, תעסוקה ואלימות מינית.
- שיפור דרכי ליווי הבוגרים (בדגש כיום על שלב העצמאות והסיום).
- הפעלת מערך מתנדבים : זהו תחום שיש בו התמחות בעמותת עלם, אך הוא פחות מוכר לצוות התכנית.
- ◆ גישור על פערים בהכשרה : הרכזות החלו לעבוד בתכנית במועדים שונים. כך קרה שגם אם ניתנה הכשרה לצוות בנושא מסוים, לא כל הצוות קיבל אותה ויש צורך לחזור עליה, בהתאמה והתחשבות במי מהצוות שכן קיבל אותה.

9. היקף השעות שהוקצו לליויי הבוגרים לעומת הדרוש ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרות התכנית

לפי עמותת עלם ורשות חסות הנוער, המשאבים העומדים לרשות התכנית אינם מספיקים ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרותיה. זאת מכמה טעמים:

- ◆ לפי המכרז הוקצו להפעלת התכנית 75 שעות ליווי לכל בוגר, למשך שנה עד שנה וחצי. המאפיינים והצרכים המורכבים של הבוגרים מחייבים ליווי אינטנסיבי וממושך יותר מזה שאפשר לממש במסגרת שעות אלו.
- ◆ על הרכזות מוטל עומס עבודה רב ביחס להיקף משרתה (ר' פרק 8 צוות התכנית, סעיף ב). לפי דיווח צוות התכנית ואף הבוגרים, עומס רב זה פוגע לעתים באיכות הליווי. עדות לכך יש בדיווח הרכזות על הקושי לעמוד בתדירות הפגישות עם הבוגרים כפי שנקבעה.
- ◆ בעת ביצוע המחקר רק בוגרים מעטים לוו על-ידי מתנדבים. עבודת המתנדבים הייתה אמורה להקל את עומס עבודתן של הרכזות.
- ◆ מדיניות רשות חסות הנוער היא ללוות את כל הבוגרים – מי שטופל במעון לפי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול וגם מי שטופל במעון לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. אולם רשות חסות הנוער מממנת רק את מי שטופלו במעונות על-פי חוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול. מכאן שנוסף על בעיית ההקצאה הנמוכה מדי של שעות ליווי לכל בוגר, עולה בעיה נוספת לגבי העתיד: העדר מימון לליווי הבוגרים לפי חוק הנוער טיפול והשגחה. ליווי בוגרים אלו מומן עד כה על-ידי עמותת עלם, בהתאם להתחייבותה בעת הזכייה במכרז להפעלת התכנית. אולם עמותת עלם צופה קשיים להמשך מימון זה בעתיד.

10. תרומת התכנית

המחקר בחן את תרומת התכנית לבוגרים בעיני הבוגרים עצמם באמצעות ראיונות עומק ובעיני צוות התכנית והמפקחת האחראית מחסות הנוער בראיונות עמם. הבוגרים עצמם ציינו (ודבריהם קיבלו תמיכה גם מדברי שאר המרואיינים) שהתכנית תרמה להם בתחומים אלו:

- ◆ **שילוב בעיסוק נורמטיבי:** הרכזות מסייעות לבוגרים שזקוקים לכך להשתלב בעבודה, לימודים או שירות צבאי / לאומי, כדי למנוע חזרה להתנהגות עבריינית ומזיקה לבוגר ולסביבתו.
- ◆ **סיוע במציאת מקום מגורים:** פעמים רבות ההחלטה להוציא נער או נערה לסידור חוץ-ביתי נובעת גם מהסיכון שהם חשופים לו בסביבה החברתית והמשפחתית (כאמור, מחצית מהבוגרים הושמו במעונות חסות הנוער לפי חוק הנוער טיפול והשגחה). במסגרת התכנית הרכזות מסייעות לבוגרים הזקוקים לכך למצוא מקום מגורים חלופי לבית ההורים כדי שלא לחזור לסביבה מסכנת. מרואיינת מצוות התכנית סיפרה:

"...הוא [הבוגר] לא רוצה לחזור הביתה בגלל החברים. יש לו מיטה בבית, אבל אין כלום מעבר לזה. היו חברים, אבל לא מי ש[הוא] רוצה. לחזור לחברים מהעבר זה מפתה, לחבורה, לשכונה... אך השכונה לא השתנתה לטובה...[הוא] יודע לזהות שסוחר הסמים מחפש אותו..."

- ◆ **עזרה בהתמודדות עם הליכים ביורוקרטיים:** ללא סיוע הרכזת היו העניינים הביורוקרטיים נמשכים זמן רב. מספר אחד הבוגרים:

”עשיתי את כל התהליך מפטור לתאריך גיוס בחצי שנה. יש אנשים שלוקח להם שנה וחצי ואין להם פטור.”
- ◆ **מתן תמיכה רגשית:** במיוחד במצבים של מיעוט מקורות תמיכה טבעיים ואף בהעדרם, הרכזות מהוות חלופה למקורות התמיכה הטבעיים. הן מעניקות לבוגרים תחושה שיש למי לפנות, על מי להישען, מישהו ששואל לשלומם. הבוגרים שבעי רצון מהליווי ומעריכים את התמיכה הרחבה שהם מקבלים. בוגר שרואיין מספר:

”... יש מישהו מאחורי הגב שלך, שאתה יודע שאם אתה נופל יש מישהו שיכול לתפוס אותך...”
- ◆ **מניעת התנהגויות סיכון:** הבוגרים גם מקבלים תמיכה וסיוע לשנות דפוסי התנהגות שמזיקים להם עצמם. משתפת אחת הבוגרות:

”... בלעדיה הייתי נגררת עכשיו עוד יותר ועוד יותר ולא יודעת איפה הייתי מוצאת את עצמי עוד חודש.”
- ◆ **אימוץ גישה חיובית יותר לחיים:** בזכות הליווי יש בוגרים המצליחים לאמץ גישה חיובית יותר לחיים. אחד הבוגרים מספר:

”אני מסתכל היום, מסתכל שלוש שנים אחורה – שני בני אדם. אני מסתכל על העולם בצורה שונה לגמרי, אני מעריך את החיים הרבה יותר... 'עלם' בעצם שינו את כל המבט שלי בחיים, את כל הסגנון שלי...”
- ◆ **הגברת הביטחון העצמי:** היו בוגרים שסיפרו כי לאחר תקופת ליווי משמעותית, הביטחון העצמי שלהם גבר. כך מספר אחד הבוגרים:

”אתה יותר בטוח וסומך על עצמך... [יש לך] ידע הרבה יותר גדול, ניסיון הרבה יותר גדול, כיוונים נכונים...”
- ◆ **מידע על שירותים, קרנות וזכויות:** צוות התכנית אוסף ומפיץ מידע זה עבור הבוגרים.

11. כיווני פעולה

על סמך כל ממצאי המחקר והדיון עם המעורבים בהפעלת התכנית עלו מספר כיווני פעולה, בשתי רמות: (1) המשך פיתוח "מחסות לעצמאות"; (2) המשך פיתוח והרחבה של שירותים לטובת בוגרי מעונות חסות הנוער.

א. כיווני פעולה להמשך פיתוח "מחסות לעצמאות"

1. **המשך גיבוש שלב העצמאות והפְּרָדָה מהבוגרים:** במהלך שלוש השנים להפעלת "מחסות לעצמאות", התכנית עברה תהליכי הבניה וגיבוש. במועד הראשון למחקר התברר כי שלב ההתוויה הובנה בצורה מסודרת, אולם שלבי הליווי והעצמאות דורשים המשך הבניה וחשיבה. במועד השני למחקר דיווח צוות התכנית שנעשה תהליך של המשך גיבוש גם של שלב הליווי. עדיין יש צורך בהמשך ההבניה של שלב העצמאות והפְּרָדָה מהבוגרים.

- 2. המשך בחינה של שילוב מתנדבים בתכנית:** תוכנן שהתכנית תציע למשתתפיה פגישות אישיות עם מתנדבים. בפועל, רק מיעוט נפגשים עם מתנדבים, בעיקר בשל קושי של התכנית לגייס מתנדבים המתאימים לאוכלוסיית התכנית ולדרכי עבודתה (כגון הצורך למצוא מתנדבים מכל הארץ למספר קטן של בוגרים בכל יישוב). מהראיונות ומהממצאים עולה שהמתנדב מהווה כתובת נוספת לפנייה של הבוגר, זמינה בעת הצורך, שאתה יוכל הבוגר ליצור קשר על בסיס שבועי. המתנדב אינו מחליף את הרכזות בתפקידה, אלא תומך בעבודתה. כמו כן מתפתח כיוון חדש – גיוס אנשי מקצוע בתחומים שונים שיספקו שירותים בהתנדבות, למשל פסיכולוגית או יועצת פיננסית. מוצע להמשיך ולפתח כיוונים אלה של שילוב מתנדבים בתכנית.
- 3. הרחבת התכנית לכלל המגזר הערבי:** התכנית מיועדת לכלל בוגרי רשות חסות הנוער. כיום רק חלק מהבוגרים מהמגזר הערבי משתתפים בה. יש צורך למצוא דרכים להרחיב את התכנית לכלל המגזר הערבי ולהתאימה למציאות של מיעוט שירותים בקהילה.
- 4. המשך חשיבה על תפקיד הרכזות:** מורכבות תפקיד הרכזות, עומס העבודה המוטל עליה, הגידול במספר הבוגרים המשתתפים בתכנית והקושי בגיוס מתנדבים שיתמכו בליווי הרכזות מחייבים חשיבה מחדש על תפקיד הרכזות. חשוב להמשיך לבחון דרכים להקל את העומס עליה, לקבוע סדר עדיפויות בין המשימות הנדרשות ממנה ולחזק את הכשרתה כמנהלת-מתכללת של ליווי הבוגר.
- 5. בחינת היקף השעות לליווי הבוגרים הנחוצות ליישום דרכי הפעולה ולהשגת מטרות התכנית:** המאפיינים והצרכים המורכבים של הבוגרים מחייבים ליווי אינטנסיבי וממושך יותר. העומס על הרכזות, הקושי בגיוס מתנדבים לליווי והצפי של עמותות עלם שלפיו לא תוכל להמשיך לממן את ליווי הבוגרים שטופלו במעונות לפי חוק הנוער טיפול והשגחה מחייבים לבחון מחדש את המשאבים הנחוצים לתכנית.
- 6. המשך חיזוק העבודה עם שירותים בקהילה:** ראוי להמשיך ולהעמיק את העבודה המשותפת, הן ברמת המטות והן ביישובים, עם שירותים נוספים בקהילה, דוגמת "השירות למתבגרים, צעירות וצעירים" במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שירותי בריאות (בריאות הנפש וקופות החולים) והמוסד לביטוח לאומי.
- 7. פיתוח כלי מדידה ומעקב לתכנית:** עמותת עלם הביעה רצון לפתח כלים כדי לעקוב אחר התכנית ולתמוך ביישומה. הכלים יכולים לכלול מידע על מאפייני הבוגרים, מצבם לאורך זמן, השירותים שאליהם הופנו וכדומה. חשוב לחבר מערכת זו עם מערכת המידע של רשות חסות הנוער, כדי לייעל ולשפר את איכות הטיפול בבוגרים.
- 8. הבטחת רצף מענים במצב של שינוי בספק השירות:** בשנת 2009 החליטה המדינה לבצע שינוי בדרך מתן השירות ולהעביר את ליווי הבוגרים מעובדי חסות הנוער (באמצעות התכנית תל"מ) לידי עמותת עלם (באמצעות "מחסות לעצמאות"). במצב של העברת שירות מספק לספק יש צורך להבטיח המשכיות במתן השירות. על-פי רוב לספק החדש נדרש פרק זמן לגיבוש מודל העבודה המלא, ליישומו בשטח ולהטמעתו ברמה ארצית אצל כל הגורמים המעורבים. חשוב שאם תהיה החלפה של ספק שירות בעתיד, תהליך השינוי וההטמעה יהיה הדרגתי ומסודר כדי להבטיח שבוגרים הזקוקים לשירות לא ייפגעו בתקופת המעבר ויוכלו לזכות בליווי הנחוץ להם.

ב. כיווני פעולה להמשך פיתוח והרחבה של שירותים לטובת הבוגרים

מהמחקר עולה כי ישנם שירותים שאינם נתונים לאחריות "מחסות לעצמאות", אולם פיתוח והרחבה שלהם יסייעו רבות לרווחתם של בוגרי רשות חסות הנוער ובני נוער וצעירים בסיכון בכלל:

- 1. העמקת ההכנה לחזרה לקהילה:** הכוונה היא להקניית מיומנויות לחיים עצמאיים במעונות חסות הנוער, על-ידי צוותי המעונות ועל-ידי עמותת עלם - באמצעות תכנית חדשה שתהיה מיועדת לכך.
- 2. חיזוק הרצף הטיפולי:** סוגיה מכריעה שעולה פעמים רבות בהפניה של מטופל משירות לשירות, ובוודאי במעבר מסידור חוץ-ביתי בחזרה לקהילה, היא הבטחת רצף טיפולי. יש למצוא דרכים שבהן השירותים הרלוונטיים בקהילה ישמרו על קשר עם מטופלים שהוצאו לסידור חוץ-ביתי, כדי שעם החזרה לקהילה יוכלו המטופלים לקבל את השירותים, בהתאם למצבם, ובמיוחד אם הם זקוקים להמשך טיפול אינטנסיבי.
- 3. הכנת המשפחות לחזרת ילדיהן לקהילה:** במעונות ניתן לחניכים טיפול מותאם לצורכיהם. אולם לא אחת ההורים אינם מקבלים טיפול מקביל כדי לחזק את המסוגלות ההורית שלהם. כמו כן, במרבית המקרים לא נעשה עם ההורים תהליך הכנה לקראת חזרת ילדם.
- 4. יצירת תנאים הולמים להמשך לימודים:** בשל רמת ההשכלה הנמוכה של הבוגרים, מיעוט הלומדים בקרבם (אפילו בקרב בני 16-17) והצורך של מרביתם בהכוונה ובסיוע כספי ללימודים, מתעורר הצורך ליצור תנאים הולמים לשילובם במסגרת לימודית מתאימה לשם המשך רכישת השכלה שתאפשר להם השתלבות טובה יותר בתעסוקה בעתיד.
- 5. יצירת מאגר מידע של מקורות סיוע לבוגרים:** צוות התכנית אסף מידע על שירותים, מקורות סיוע כספי וזכויות של הבוגרים. הפצת הידע הזה נעשית כיום בצורה לא מובנית, באמצעות קשרי עבודה שוטפים בין צוות התכנית לגורמים השונים. חשוב למצוא פלטפורמה ממוחשבת וארצית לאיגוד ועדכון שוטף של כל הידע הזה, כך שיהיה נגיש לכל מי שזקוק לו: לבוגרים עצמם, לצוות התכנית, לשירותים בקהילה, לרשות חסות הנוער ולגורמים רלוונטיים נוספים.
- 6. מעקב אחר מספר הבוגרים:** לרשות חסות הנוער אין מאגר מידע מסודר המרכז את המידע על מועד חזרתם הצפוי לקהילה של החניכים, מספר הבוגרים, מי משתתף בתכנית ומי מסיים את הליווי. חשוב ליצור מעקב כזה כדי לפקח על ליווי הבוגרים בקהילה.
- 7. פיתוח שירותים במגזר הערבי:** צוות התכנית העלה את הקושי להפעיל את התכנית שבבסיסה תיווך בין הבוגרים לבין שירותים בקהילה, במצב של מחסור חמור בשירותים במגזר הערבי.
- 8. הרחבת המשאבים והשירותים לבוגרים (ולצעירים בסיכון בכלל) בקהילה:** מעבר לליווי במסגרת "מחסות לעצמאות" דרושה תמיכה משירותים קהילתיים שונים. יש צורך – בהרחבת הפריסה של שירותים קיימים ליישובים נוספים; בגיוס שירותים קיימים נוספים לטובת הבוגרים (גם כאלה שהבוגרים אינם נמנים עם קהל היעד הרגיל שלהם); בהפעלה של תכנית להשלמת השכלה, דוגמת תכנית היל"ה, לבוגרים מעל גיל 18; בפיתוח פתרונות דיור; במתן סיוע לבוגרים בהוצאות הקשורות להשתלבות בעיסוק נורמטיבי בקהילה (כגון מימון רישיון נהיגה) ועוד.

ביבליוגרפיה

- אברהם, שי; דיניסמן, ד'; זעירא, ע'. 2012. "בוגרי פנימיות חינוכיות בישראל: תפיסתם את הגורמים התורמים להצלחה והמעכבים הצלחה במעבר לחיים עצמאיים". **חברה ורווחה** לב(1): 37-9.
- אליאל-גב, מ'. 2010. **הערכת מוכנותם של מתבגרים בפנימיות וצרכיהם לקראת עזיבת המסגרת והיציאה לחיים עצמאיים**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- אמיתי, ג'; רענן, ר'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ריבקין, ד'. 2011. **מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון: צרכים והתערבויות**. תכנון אסטרטגי, מגמות וכיווני פעולה 2012-2014. ג'וינט-ישראל אשלים, ירושלים.
- ביבי-גואטה, ב'. 2011. **בני נוער העומדים לסיים שהותם במעונות של חסות הנוער: הקשר בין מאפייני המתבגר ותמיכת הסביבה ומסגרת ההשמה לבין מוכנות לחיים עצמאיים, תפיסת העתיד וצרכים לקראת היציאה מהמסגרת**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- בנבנישתי, ר'; שמעוני, ע'. 2012. "הישגים בתחום ההשכלה של ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית ובטיפול רשויות הרווחה בקהילה". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (36): 185-204.
- בנבנישתי, ר'. 2009. **תוכניות לבוגרי השמה חוץ-ביתית חסרי עורף משפחתי**. המוסד לביטוח לאומי, ירושלים.
- בנבנישתי, ר'. 2008. **הערכת תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי**. האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- בנבנישתי, ר'; זעירא, ע'. 2008א. "הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ-ביתית במיומנויות חיים וצרכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 17-44.
- בנבנישתי, ר'; זעירא, ע'. 2008ב. **לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים במעונות של חסות הנוער – דוח ממצאים**. האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- בנבנישתי, ר'; מגנוס, א'. 2008. "הערכת התכנית 'גשר לבוגרי השמה חוץ-ביתית חסרי עורף משפחתי'". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 45-83.
- בנבנישתי, ר'. 2007. **צעירים הבוגרים ממסגרות של השמה חוץ-ביתית: אתגרים ושירותים**. האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- גוטר-שגיא, נ'; ניסקי, מ'. 2008. "תכנית 'למרחב' – מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ-ביתית". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 85-94.
- גולן, מ'. 2002. "הבדלים בין נערים לנערות במצוקה השוהים במסגרת חוץ-ביתית כפויה". **חברה ורווחה** כ"ב(4): 519-544.

- דביר, א'; וינר, א'; קופרמינץ, ח'. 2010. "התמודדות עם חוויית בדידות קיומית בקרב ילדי פנימיות חסרי עורף משפחתי". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (32): 87-110.
- זעירא, ע'; בנבנישתי, ר'. 2008. "בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 95-134.
- זעירא, ע'; בנבנישתי, ר'; דיניסמן, ד'. 2009. **לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים – דוח ממצאים**. האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- זעירא, ע'; בנבנישתי, ר'; רפאלי, ת'. 2012. **צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות – דוח מחקר מסכם**. האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- ואזן-סיקרין, ל'; בן סימון, ב'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'. 2012. "נקודת מפנה" לקידום יזמות והכנה לעולם העבודה בקרב בני נוער במצבי סיכון: מחקר הערכה. דמ-601-12, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- יוגב, ט'; נחמן, מ'; גורבטוב, ר'; בן שמחון, מ'. 2012. "האוכלוסייה שבטיפול רשות חסות הנוער". בתוך: **סקירת השירותים החברתיים 2011**. צבע, י'; גורבטוב, ר'; בן שמחון, מ' (עור'): עמ' 173-182, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; יורוביץ, ל'. 2009. **מעבר לעולם העבודה וקידום תעסוקתי: תכניות בעבור בני נוער וצעירים בסיכון בארצות-הברית ובמדינות נוספות ב-OECD – סקירת ספרות**. דמ-521-09, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; קונסטנטינוב, ו'; יורוביץ, ל'. 2006. **נערות בישראל: ניתוח מידע ממחקרים נבחרים**. דמ-485-06, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- מונרו, א"ר. 2008. "פיתוח מסגרות תמיכה לעוזבי מסגרות חוץ-ביתיות שהגיעו לבגרות: מסרים מאנגליה ומנורווגיה". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 155-173.
- מייק, ח'. 2012. "אני אומרת לעצמי, איזה מזל שהגעתי לפנימייה הזאת": פנימייה טיפולית מנקודת מבטם של בוגריה". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (36): 163-184.
- סולימני-אעידן, י'. 2012. "חוויית המעבר לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות בישראל". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (36): 145-162.
- פליישמן, ר'; ברנע, נ'; דולב, ט'; וגשל, מ'. 1999. **סקר מעונות לבני נוער ומתבגרים במצבי סיכון וסכנה ומערכת הפיקוח של רשות חסות הנוער**. דמ-334-99, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- פנסירר, א'. 2012. **סכסוך העבודה במעונות רשות חסות הנוער**. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, ירושלים.
- קורטני, מ'; טראו, ש'; בוסט, נ'. 2008. "הערכת תפקוד בבגרות של צעירים מסיימי שהות באומנה: תמונת מצב מארצות הברית". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 135-153.

קטן, י'. 2009. **צעירים בישראל – בעיות, צרכים ושירותים – תמונת מצב ומבט לעתיד**. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.

רשות חסות הנוער, 2009. **מכרז פומבי מס' 210/2009 - הפעלת שירותי תמיכה, ליווי ומעקב אחר בוגרי מעונות רשות חסות הנוער מהמגזר היהודי והערבי – בפריסה ארצית**. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.

שילה, י'; גרופר, ע'. 2008. "התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך בתחום הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל ובחסרי עורף משפחתי בפרט". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 179-175.

שמעוני, ע'; בנבנישתי, ר'. 2011. **ילדים נפגעי התעללות והזנחה ובמצבי סיכון ומצוקה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה – רקע, מצב ותוצאות**. מכון חרוב, ירושלים.

שרביט, ר'; וגשל, מ'. 2008. "צעירים מעל גיל 18 בטיפול אגף תקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** (28): 185-181.

Cashmore, J.; Paxman, M. 2006. "Wards Leaving Care: Follow Up Five Years Later". **Children Australia** 31:18-25.

Collins, M.E. 2001. "Transition to Adulthood for Vulnerable Youths: A Review of Research and Implications for Policy". **Social Service Review** 75(2): 271-291.

Fallon, B.J.; Bowels, T.V.P. 2001. "Family Functioning and Adolescent Help-seeking Behavior". **Family Relations** 50(3):239-245.

Fraser, M.W.; Richman, J.M.; Galinski, M.J. 1999. "Risk, Protection, and Resilience: Toward a Conceptual Framework for Social Work Practice". **Social Work Research** 23(3):131-143.

Jackson, S.; Claire, C. 2012. "Leaving Care: Looking Ahead and Aiming Higher". **Children and Youth Services Review** 34:1107-1114.

Jackson, S.; Martin, P.Y. 1998. "Surviving The Care System: Education and Resilience". **Journal of Adolescence** 21:569-583.

Luthar, S.S.; Cicchetti, D.; Becker, B. (2000). "The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work". **Child Development** 71: 543– 562.

Stein, M. 2004. **What Works for Young People Leaving Care?**. Barnardos, Ilford.

Tishby, O.; Turel, M.; Gumpel, O; Pinus, U. 2001. "Help-seeking Attitudes among Israeli Adolescents". **Adolescence** 36:249-264.